

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

KNUD HANSEN . CARL IVERSEN . VIGGO KAMPMANN

REDAKTØR: KJELD CHRISTENSEN

*

1952

90. BIND · 5.—6. HÆFTE

*

INDHOLD:

	Side
STATSBUDGETTET OG DETS PROBLEMER. Af <i>Thorkil Kristensen</i>	177
EN SAMMENLIGNING MELLEM DEN GÆNGSE OG DEN JANTZEN'SKE OMKOSTNINGSTEORI. Af <i>Hans Brems</i>	193
PENGEPOLITISK NYORIENTERING. Af <i>Erik Hoffmeyer</i>	212
REGULERING AF SAMFUNDSSKADELIGE KONKURRENCEBEGRÆNSNINGER. Af <i>Mogens Bregendal Sørensen</i>	240
NATIONALREGNSKABET OG DETS ANVENDELSE. Af <i>Kjeld Bjerke</i>	248
BOGANMELDELSER (se omslagets 3. side)	254
NATIONALØKONOMISK FORENINGS MEDLEMSLISTE 1. JANUAR 1953.	265

INDHOLDSFORTEGNELSE FOR ÅRGANG 1952

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMLII

69

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

HYPOTHEK- OG VEKSELBANK
AKTIESELSKAB

Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.

45 filialer i København og omegn - 57 filialer i provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og båndlagte kapitaler modtages til forvaltning. Reglement tilsendes på forlangende. (Telf. 6500, lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i opbevaringsdepot.

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

Alle forespørgsler besvares omgående af vore afdelinger og af vort hovedkontor
Central 6500, lokal 65.

Telegram-adresse: LANDMANDSBANK

STATSBUDGETTET OG DETS PROBLEMER ¹⁾

AF THORKIL KRISTENSEN

DEN bekendte afdøde amerikanske økonom Irving Fisher sagde engang, at når man stod overfor et eller andet problem, skulle man stille sig fire spørgsmål: 1) hvad er det egentlig, der foregår, 2) hvorfor foregår det, 3) hvor fører det hen, og 4) hvad skal vi gøre ved det? Jeg synes egentlig, at det er et meget nyttigt skema at anlægge på statsbudgettet og dets problemer, og jeg vil forsøge at gå frem i store træk efter denne firdeling.

Jeg skal bruge så få tal som muligt, men enkelte tal er nødvendige for at give et billede. I de sidste to år er statsbudgettet i videre forstand steget med omtrent en milliard kroner, fra godt 2,4 milliarder til ca. 3,4 milliarder. Når jeg taler om statsbudgettet »i videre forstand«, betyder det, at jeg inkluderer både drifts- og anlægsudgifter for selve statskassen samt for den fælleskommunale udligningsfond og vejfonden, som jo også er undergivet statens lovgivning og administration. Næste år vil statsbudgettet også stige, antagelig væsentlig mindre end den årlige stigning i de sidste to år, men det afhænger af, i hvilken grad de forslag, jeg regner, at regeringen vil komme med hen på vinteren, vinder rigsdagens bifald.

Når der har været denne store stigning i det sidste par år, skyldes det kort og godt to årsager. Den ene er det forøgede forsvar, og den anden er inflationen. De tegner sig i de to sidst forløbne år hver for ca. halvdelen. Næste år vil inflationen, om alt går, som det tyder på i dag, betyde væsentligt mindre, medens forsvarsudgifterne igen vil stige betydeligt.

Når jeg taler om statsbudgettet, statsudgifterne »i videre forstand«, er det dog ikke i videste forstand, for deri bør man også inkludere det, jeg vil kalde for lånebudgettet. Staten giver i disse år mange penge ud på kapitalmarkedet, dels til afdrag på forfaldne statslån og dels til udlån — boligstøttelovgivningen, Marshall-lån o. s. v. Man kan regne med, at det årlige udgiftsbeløb på dette lånebudget i øjeblikket er ca. 1 milliard kr., hvoraf halvdelen, måske godt og vel halvdelen, går til udlån — boligstøtte

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 25. november 1952.

o. s. v. —, medens den anden — lille — halvdel går til afdrag på statsgælden. Det er jo meget store afdrag at betale på statsgælden. Det hænger sammen med, at vi under krigen og en kort tid derefter emitterede meget betydelige beløb af forholdsvis korte statspapirer for at opsuge de mange penge, der var kommet ud i tyskertiden. Det er for en stor del disse gældsposter, der nu forfalder til betaling. De beløb, der går ud på lånebudgettet, har jo ikke den samme direkte virkning på den økonomiske aktivitet, på indkomststrømmen, som dem, der går ud over drifts- og anlægsbudgettet som lønninger o. s. v., men de har den samme indvirkning på likviditeten i samfundet, på bankernes kassebeholdning og vilje til at låne ud, på renteniveauet o. s. v.

Hvis man skal vurdere den udvikling, der her er ved at foregå, er det naturligvis ikke heldigt alene at se på en to—tre år, om hvilke det må erkendes, at meget af det, der foregår nu, er særdeles ekstraordinært, forhåbentlig da, både ekstraordinært i form af de forøgede forsvarsudgifter og i form af den inflatoriske udvikling, vi har haft her og i andre lande, iøvrigt jo for en stor del på grund af den internationale oprustning og dens baggrund, Koreakrigen. Det er derfor rimeligt at prøve på at betragte en noget længere periode for at se, om vi, også bortset fra de nuværende meget ekstraordinære forhold, er inde i en stigende udvikling for statsbudgettets vedkommende, og der vil jeg se på en 15-årig periode, som ganske vist ikke er helt gennemlevet, men som vi omtrent kan overse, nemlig fra 1938 til 1953, altså fra lige før krigen til det finansår, hvis budget skal behandles på rigsdagen i vinter.

Hvis man ser på de nøgne kronebeløb, er der foregået en meget stærk vækst i disse år, men det er klart, at hvis vi skal vurdere betydningen af denne vækst, må vi straks skrælle en hel del væk. Vi må tage hensyn dels til, at befolkningen vokser vel omkring 1 pct. om året, og dels naturligvis til prisniveauets meget store stigning i denne periode, godt og vel en fordobling, hvis vi regner efter detailpristallet. Hvis vi omregner budgettet fra før krigen, fra 1938, under hensyn til prisstigningen og under hensyn til folketallets stigning, kommer vi til et tal, der er lidt mindre end halvdelen af statsbudgettet, som det antagelig vil se ud i 1953. Det tyder på, at selv når vi ser bort fra pristallets og folketallets vækst, er statsbudgettet reelt fordoblet, altså at det reelle statsbudget pr. indbygger målt i faste kroner stort set skulle være fordoblet. Jeg må dog straks sige, at det giver en lidt overdreven forestilling om stigningen, hvis vi holder os til drifts- og anlægsbudgettet, fordi detailpristallet ikke er nogen helt god målestok. I virkeligheden er den egentlige samlede prisstigning i samfundet af forskellige grunde større end den, detailpristallet måler — det skal jeg ikke komme nærmere ind på. Der kunne derfor være noget, der taler for i stedet for de tal, jeg har nævnt, folketallets vækst og pristallets vækst, hellere at se

på nationalindkomstens vækst, og der har jeg fået beregnet, at hvis vi sammenligner statsbudgettet, drifts- og anlægsbudgettet i den betydning, jeg her har talt om, med nettonationalindkomsten, så var det ca. 11 pct. af denne i 1938, og det vil formentlig ligge omkring 17 pct. i 1953. Men dertil kommer så det store lånebudget. Der var jo ikke ret meget lånebudget før krigen. Hvis vi tager lånebudgettet med ind herunder, hvad man delvis kan, i hvert fald for de likviditetsmæssige virkninger vedkommende, bliver naturligvis væksten større end den, jeg her har nævnt. For at gøre billedet fuldstændigt skal jeg nævne, at de offentlige finanser jo også omfatter kommunerne, hvis budget er noget mindre end statens og navnlig er vokset mindre end statens. Medens altså statsbudgettet reelt omfattede 11 pct. af nationalindkomsten før krigen, var kommunernes samlede budget mellem 8 og 9 pct., og det er antagelig i dag ikke mere end 8 pct., således at kommunernes budget stort set har fulgt nationalindkomstens udvikling, medens der er foregået en stærk stigning i statsbudgettet, navnlig hvis vi tager lånevirkksomheden i betragtning.

Det er altså den udvikling, der er foregået, og hvis man nu spørger, om den er foruroligende, vil jeg dertil straks sige, at jeg mener ikke, at det omfang, de offentlige udgifter har i dag, er foruroligende. Der er mange andre lande, vel de fleste af de lande, vi kender noget videre til, hvor de offentlige udgifter, i hvert fald statsbudgettet, er relativt større end her i Danmark. Derimod mener jeg, at hvis den vækst, der er foregået i denne periode, fortsætter ret længe, vil den have foruroligende konsekvenser. Vi kan undertiden høre folk sige, at nu har vi nået grænsen for skatternes højde; det er der flere, der har sagt, som selv senere har været med til at forhøje skatterne yderligere. Jeg mener ikke, det er tilrådeligt at bruge så kategoriske udtryk. Jeg vil hellere bruge den vending, at den gamle regel om, at for lidt og for meget fordærver alting, naturligvis også gælder for statsbudgettet, og jeg vil mene, at hvis der foregår en betydelig yderligere vækst ud over det, vi har i dag, altså en vækst af statsbudgettet i forhold til nationalindkomsten, vil de uheldige bivirkninger efterhånden begynde at vokse i betydelig udstrækning. Det skal jeg senere vende tilbage til, men jeg vil altså meget værge mig imod, at det, jeg her har sagt, skulle kunne fortolkes derhen, at jeg mener, at den nuværende tilstand er foruroligende. At den ikke er det, synes jeg, man kan se bl. a. deraf, at vi har praktisk talt fuld beskæftigelse, og at den private opsparing i det sidste år har været stigende — det er jo navnlig lysten til at producere og opspare, man har sat i forbindelse med skatternes højde — men det forhindrer ikke, at jeg mener, at vi er ved at nå et niveau, hvor vi skal tænke os godt om ved hvert yderligere skridt fremad.

Det var Irving Fishers første spørgsmål: hvad er det, der foregår? Vi kommer så til det andet: hvorfor foregår denne udvikling? Her er det

naturligt først at se på forsvarsudbygningen, der foregår i øjeblikket. For tiden stiger forsvarsbudgettet, indbefattet anlægsudgifter, med ca. 200 mill. kr. årligt. Det er altså en betydelig del af den vækst, der foregår på det samlede statsbudget, men det er klart, at det er en ekstraordinær stigning, for ganske vist — det skal jeg vende tilbage til — vil forsvarsbudgettet være stadig stigende i de kommende år, men det vil formentlig ikke blive ved at stige i samme takt som nu. Ser vi på perioden fra 1938 til nu, vil jeg regne, at forsvarets udbygning tegner sig for rundt regnet en trediedel af den reelle vækst i statsbudgettet i denne periode. Det er altså nok en væsentlig del af forklaringen, men det er ingenlunde hele forklaringen; det er ikke engang det halve.

Foruden forsvarets udbygning kan man nævne en række ekstraordinære udgifter af mere eller mindre internationalt præget art i disse år, alt sammen noget, som på den ene eller den anden måde er virkninger af den anden verdenskrig og de internationalt urolige tider, som er fulgt i dens kølvand. Jeg nævner sådanne ting som Danmarks deltagelse i F. N. og i andre internationale organisationer, jeg nævner udsendelsen af »Jutlandia« til Korea, jeg nævner den store opbygning, der foregår i Grønland og Færøerne, efter at vi igen er kommet i forbindelse med dem. Man kan naturligvis også nævne den ekstraordinære administration, som krigen og afspærringen førte med sig, og som nu til dels er under afvikling. Alle disse ting koster ganske betragtelige beløb, men i forhold til det samlede statsbudget er de alligevel forholdsvis små, og man må i hvert fald om visse af dem antage, at de er forbigående. Derimod vil sådan noget som vor deltagelse i de store internationale organisationer jo utvivlsomt blive et varigt fænomen, også bortset fra den side af det, som har med forsvaret at gøre.

Men det, jeg navnlig vil fremhæve som en hovedårsag til den udvikling af statsbudgettet, som er foregået i disse 14—15 år, det som jeg tror er det mere grundlæggende træk i denne udvikling, samtidig det som jeg tror vi skal passe på i den kommende tid, er det, jeg vil kalde for tilskud i videre forstand — jeg understreger: i videre forstand —, dette at staten på en lang række områder yder tilskud til betalingen af ting, der kommer borgeren til nytte. Det har staten i denne periode gjort i stigende udstrækning, endda i meget betydeligt stigende udstrækning på mange områder.

Her tænker de fleste naturligvis straks på rugbrødet, hvor staten i øjeblikket betaler ca. 100 mill. kr. om året, på mælken, hvor tallet vel ligger omkring ved 70 mill. kr., og fodtøjet, som i dette finansår koster ca. 30 mill. kr., men jeg vil ingenlunde alene holde mig til disse ting. Der er nemlig mange andre, små og store imellem hinanden, og mange af dem er ikke tilstrækkelig bekendt i offentligheden. Jeg tror derfor, det er nyttigt at nævne nogle af dem.

Jeg nævner statens tilskud til invalideforsikringen. Den blev indført

i 1933. Da blev der indført et kontingent, som skulle betales af de forsikrede, og et andet kontingent, som skulle betales af arbejdsgiverne, og så var der naturligvis offentlige tilskud ved siden af. Arbejdsgivernes tilskud er overhovedet ikke forhøjet siden 1933, de forsikredes eget bidrag er forhøjet en lille smule, jeg tror, det var i 1937, men i det store og hele har altså disse to bidrag holdt sig uforandrede siden starten, og derfor er der foregået en voldsom vækst i statens tilskud til invalideforsikringen, som i stigende udstrækning har mistet det præg af forsikring, man dengang forsøgte at give den.

Jeg nævner et andet tilfælde, og her kommer vi til en af forklaringerne på, at statens budget er steget mere end kommunernes. Staten betaler jo tilskud til en række af kommunernes funktioner. Et af disse tilskud er til skolerne, til lærerlønningerne, og her har vi det princip, som man kan finde en afspejling af på en række andre områder, at kommunerne i hovedsagen betaler den del af lærerlønnen, som ligger fast, nemlig grundlønnen, medens staten i hovedsagen betaler den del, der stiger med prisniveauet, nemlig reguleringstillægget. Deraf følger automatisk, at efterhånden som inflationen har gjort reguleringstillægget til en stadig større del af den samlede lønmasse, er statens bidrag blevet en stadig større del af folkeskolens finansiering, medens kommunernes er blevet en tilsvarende mindre andel. Noget tilsvarende gælder for folkekirkens lønninger, hvor den kirkelige ligning bærer en mindre del og statens tilskud en større del af den samlede udgift, end den gjorde før krigen, af ganske tilsvarende grund som ved lærerlønningerne. Det samme gælder iøvrigt en række private institutioners lønninger og pensionsudgifter. Der er jo en lang række private og halvofficielle foreninger og institutioner, som gør samfundsnyttigt arbejde, og som derfor får tilskud af staten. På en lang række områder er statens tilskud vokset, ikke blot fordi prisniveauet er steget, men også vokset i den betydning, at statens tilskud er blevet en større del af den samlede finansiering end før, fordi staten har båret en meget stor del af prisstigningen. Jeg nævner en ting som handelsskolernes pensionsudgifter, hvor reguleringstillægget nu for 100 pct.s vedkommende er overtaget af staten.

Der er andre ting, og jeg skal nævne et par meget store ting. Det ene er statsbanerne, hvis underskud er en meget stor post på statsbudgettet og ville være endnu større, hvis den del af statens pensionsbyrde, som skyldes forhenværende statsbanetjenestemænd, kunne posteres på statsbanernes regnskab, hvad den jo egentlig burde. I så fald ville statsbanernes underskud i det næste finansår blive væsentligt over 100 mill. kr. — dette til trods for, at statsbanerne er meget stærkere trafikeret, end de var før krigen. Jeg skal her bare nævne den ene forklaring derpå — der kan være flere andre — at statsbanernes takster, og det gælder både gods og passagerer, er steget væsentligt mindre end prisniveauet i den periode, der her er

tale om. Altså også her gælder det, at staten betaler en stigende del af, hvad det koster at sende passagerer og gods med D. S. B., Det vil sige, at en del af, hvad det koster at rejse, betaler vi på billetkontoret, en anden del på skattekontoret, og den sidste del er en stigende del.

Jeg har strejft pensionerne. Som De sikkert ved, er det sådan, at tjenestemændene betaler et bidrag til deres egen pensionering, men dette bidrag er kun en vis procent af den faste del af lønnen. Efterhånden som regulerings-tillægget vokser, vokser tjenestemændenes lønninger, deres pensionsbidrag vokser ikke tilsvarende, men pensionisternes indtægter vokser tilsvarende og endda mere, fordi pensionisterne gennemsnitlig har fået en større indtægtsforøgelse end de aktive tjenestemænd, og hele dette reguleringstillæg til pensionisterne betales uafkortet af staten. Pensionsparagraffen på finansloven var sidste år, om jeg husker ret, af størrelsesordenen 148 mill. kr., hvoraf tjenestemændenes bidrag var de 12 mill. kr. og statens de 136 mill. kr. Jeg er naturligvis på det rene med, at hvis man ikke havde denne pensionsordning, ville den store del af de pågældende — vel ikke dem allesammen, men mange af dem — melde sig som aldersrentemodtagere, og jeg er derfor klar over, at det tal, jeg her har nævnt for pensionerne, ikke er hele byrden, men her er altså igen et eksempel på, at staten bærer konsekvenserne af prisstigningen.

Til allersidst skal jeg nævne det vigtigste eksempel herpå, nemlig boligstøttelovgivningen. Her har vi fået det samme princip, at befolkningen skulle skånes for konsekvensen af prisstigningen. Derfor holdt man lejen i de gamle lejligheder nede gennem et huslejestop. Der er efterhånden kommet visse ventiler, men i det hele og store gælder det, at lejen i de gamle lejligheder ikke har fulgt med op under prisniveauets fordobling. For at det så kunne lade sig gøre at bygge nye lejligheder og få dem lejet ud i konkurrence med de billigere gamle lejligheder, har staten i stigende grad måttet yde tilskud til nybyggeriet med det resultat, at staten i øjeblikket finansierer en broderpart af boligbyggeriet her i Danmark. Det gøres i form af billige lån. Renten af disse statsboligstøttelån er forskellig for de forskellige hustyper, men i det store og hele ligger den omkring ved 2 pct., og denne rente er garanteret for en meget lang årrække, medens staten i øjeblikket låner til en effektiv rente af omkring ved 6 pct. Differencen er altså i virkeligheden et tilskud til at holde huslejen nede. Også her ser vi, at staten bærer konsekvensen af prisstigningen, og her er der endda det farlige i det, at statens kontante udbetaling er væsentlig større end tilskuddet. Vi låner i øjeblikket fra staten ca. 400 mill. kr. ud årlig til boligstøtte, en del deraf kan betragtes som tilskud på grund af den lave rente, men tilskuddet er naturligvis langt mindre end de 400 mill. kr., og det er i sig selv likviditetsmæssigt en betænkelig ting, at staten for at yde en støtte af en vis størrelse skal udbetale et beløb, der er adskillige gange støttens

omfang. Det gør jo, at det er nødvendigt, at staten selv optræder som obligationssælger på kapitalmarkedet i meget stor udstrækning. Dette er blevet et af de største statsfinansielle problemer i den sidste tid.

Dette er altså årsagerne til den udvikling, vi har set. Jeg peger her særlig på de voksende tilskud, som altså for en meget stor del er konsekvensen af inflationen eller, for at være helt nøjagtig, konsekvenserne af inflationen plus det princip, at man har søgt at holde inflationens direkte virkninger mere eller mindre borte fra befolkningen og ladet det anonyme væsen, staten, bære en stor del af inflationens virkninger. Jeg er ikke sikker på, at man altid har gjort sig tilstrækkeligt klart, at staten jo ikke er andet end befolkningens kasserer i så henseende. Jeg er naturligvis klar over, at de indtægter, staten må skaffe sig for at finansiere alle disse voksende tilskud, for en del skaffes ved skatter fra andre end dem, der får tilskuddene, og derfor foreligger der et socialt problem, en vis omfordeling af indtægterne, men for en meget stor del er det alligevel de samme samfundslag, der ville betale, hvis det var direkte betaling i butikkerne.

Vi kommer så til Irving Fishers tredje spørgsmål: hvor vil denne udvikling føre hen? Nu er der ingen, der ved, om vi får inflation eller det modsatte eller, hvad vi allesammen håber, en mellemtid, en forholdsvis stabil prisudvikling, i de kommende år. Jeg vil dog gerne sige, at efter min mening er chancen for en tilbundsgående eller blot dybtgående deflation meget ringe. Hvis den skulle gennemføres, måtte for det første arbejdsløsheden gå meget betydelig ned, og så ville for det andet en stor del af de virksomheder, der er købt og erhvervet under det høje prisniveau, komme i en kriseagtig situation, rent bortset fra, at i den tid, da prisniveauet ville være for stærkt nedadgående, ville folk vente, at det kom yderligere ned, hvad der naturligvis ville bremse al investering i voldsom grad. Vi er jo endnu mange, der kan huske 20'ernes og 30'ernes kriser. Derfor tror jeg ikke på den dybtgående deflation, men håber, vi kan undgå en videre vækst af inflationen, i hvert fald i et omfang, der ligner det, vi nu har set; men man har ikke garanti derfor.

Jeg vil derfor, når jeg nu skal sige et par ord om fremtiden — og det bliver kun ganske få — se bort fra de konsekvenser, som en inflation måtte få, og bare konstatere, at der er tre faktorer, som efter min mening i hvert fald for de to vedkommende er sikre på at stille stigende krav til staten og for den tredies vedkommende kan komme til det. De tre faktorer, jeg tænker på, er forsvaret, de gamles forsørgelse og så det, jeg vil kalde kreditmarkedets krise. Vi har i øjeblikket et forsvarsbudget på ca. 800 mill. kr., det vil næste år komme op på godt og vel en milliard. Hvor længe denne stigning vil blive ved, hvor vi vil komme hen, hvor vi vil komme til at ligge i de kommende år, ved jeg ikke. Jeg skal blot til sammenligning nævne, at medens vi i år anvender ca. 3 pct. af nationalindkomsten til

forsvaret og vel næste år rundt regnet 4 pct., anvender Sverige 5 pct., Frankrig og England godt og vel 10 pct. og U.S.A. endnu mere; selv om man vel ikke ganske kan sammenligne U.S.A. med de europæiske lande. Dertil kommer jo, at Danmark af mange grunde er et land, som er vanskeligt at forsvare, og selv om vi i kraft af vort medlemsskab af Atlantpagten har berettiget forventning om hurtig og effektiv hjælp, hvis der skulle ske noget, er det klart, at et forsvar af Danmark ikke har nogen mening, hvis der ikke i selve landet er mulighed for at gøre en meget betydelig indsats, for at tage det første stød. Ellers risikerer man jo, at selv en meget hurtig hjælp kommer for sent og derfor går til spilde. Jeg vil derfor — uden at jeg vil nævne noget tal — antage, at forsvarsbudgettet i de kommende år bliver en del større, end det er i øjeblikket.

Jeg kommer så til de gamles forsørgelse. Vi ved jo alle, at de gamle bliver en stigende del af den danske befolkning. Hvis vi tænker os det nuværende aldersrentesystem eller noget lignende fortsat, for ikke at tale om mere kostbare systemer, vil det naturligvis stille meget betydelige krav til statsbudgettet.

Så er der det, jeg kalder kreditmarkedets krise. Efter min mening er det private kapitalmarked inde i en dybtgående krise, som har været i hvert fald en snes år. Det var måske en af de alvorligste følger af den store krise omkring 1930, at det internationale kapitalmarked mere eller mindre gik i stykker på grund af manglende international tillid. Det er jo aldrig helt kommet i gang igen. Der er simpelthen ikke den fornødne tillid til investeringer i andre lande til, at de lande, der har kapitaloverskud, uden videre får dette eksporteret ad de sædvanlige private kapitalmarkedskanaler. Det er derfor, man har brugt sådanne ting som Den internationale Bank, som Marshall-hjælpen, den amerikanske militære hjælp til den oversøiske verden o. s. v. Alt dette er jo forsøg på at dirigere nogen kapital ud under statsgaranti, når den private kapitalbevægelse ikke vil gå af sig selv. Der er i virkeligheden meget af det samme indenfor de enkelte landes kapitalmarkeder. Man har brugt det udtryk, at vi mangler risikokapital. Derfor har staten måttet gå ind på en række områder: vi har ydet Marshall-lån til det ene og det andet og forskellige andre former for statsudlån på områder, som i gamle dage ville være blevet finansieret af de private banker, men hvor risikoen skønnes at være betydelig under de nuværende forhold, og man derfor kalder på statens bistand.

Af nogenlunde, men ikke helt samme karakter er den udvikling eller mangel på udvikling, som har præget kreditforeningernes historie i de sidste 15 år. Kreditforeningernes låneniveau er steget, men ikke på langt nær i forhold til prisniveauets og ejendomsprisernes stigning. Jeg tror, at også det hænger sammen med frygten, altså risikoen, i dette tilfælde frygten for, at prisniveauet skal falde igen. Hvordan det nu forholder sig, gælder det, at

både for landejendomme og boligejendomme — det er jo kreditforeningernes to hovedområder — er kreditforeningernes indsats forholdsmæssigt langt mindre end før krigen. På boligområdet har staten overtaget den ledige plads, for landejendommenes vedkommende overtages den for en stor del af bank- og sparekasselån og private lån af besværlige, kostbare og meget afdragskrævende typer. Jeg er bange for, at det, hvis der bliver ved at være denne store afstand mellem ejendommenes prisniveau og kreditforeningernes låneniveau, vil blive nødvendigt, at staten på dette udlånsområde kommer til at øve en betydelig aktivitet i den kommende tid, enten man synes om det eller ej.

Med andre ord, der er en række forhold, i hvert fald de tre, jeg har nævnt, som vil stille eller kan stille stigende krav til statsbudgettet. Der er derfor, hvis man ikke passer på, en fare for, at den udvikling i de sidste 15 år, jeg her har nævnt, i nogen grad vil fortsætte, og spørgsmålet er så, om den ikke vil fortsætte så langt, at de uheldige virkninger bliver betydelige. Dermed kommer vi til Irving Fishers fjerde spørgsmål: hvad skal vi gøre ved det? Her bør man naturligvis se statsbudgettet som et led i samfundets almindelige økonomi. Det er naturligvis i særlig grad nødvendigt, hvis statsbudgettet efterhånden kommer til at omfatte en forholdsvis betydelig del af nationalindkomsten.

Hvad angår vor økonomi, skal jeg ikke her sige mange ting, men kun minde om et par forhold, som vi alle kender. For det første, at det, som vel har været det konstante problem i dansk økonomi i hvert fald i de sidste 20 år, er valutaproblemet. Det går vel i virkeligheden længere tilbage, men før 1932 havde vi det internationale kapitalmarked, så da mærkede vi ikke så meget til eventuelle skævheder i den interne udvikling. Alt dette gik forholdsvis let, fordi der var internationale kilder, men valutaproblemet har været brændende siden det internationale kapitalmarkeds sammenbrud omkring 1930, og det er stadig et af vore store problemer. Nu går det forholdsvis godt i øjeblikket, men ingen ved, hvor længe dette varer, og vi har stadig en meget lille valutareserve.

Hvis man skal give forklaringer på, at Danmark har haft svært ved at komme oven på valutamæssigt i disse mange år, er der to forklaringer, man meget ofte møder. Den ene er, at vor opsparing er lovlig lille, den anden er, at vor konkurrenceevne undertiden ikke er tilstrækkelig. Det svinger naturligvis. Hvis man lige har devalueret, er det lettere, end hvis andre lande lige har gjort det, o. s. v. Formentlig er der en betydelig sammenhæng mellem disse to ting, den måske lidt knebne opsparing og dette, at konkurrenceevnen ikke altid synes at være tilstrækkelig. Jeg skal ikke komme nærmere ind på denne sammenhæng, men blot sige, at det, der i begge henseender er lettest at angive som løsning, er en større produktion. En større produktion vil gøre det lettere at få større opsparing, det kræver

ikke nedgang i forbruget. En større produktion får vi kun ved en større produktivitet, og det er det samme som en bedre konkurrenceevne i forhold til andre lande.

Nu er det let at sige, at vi skal forøge produktionen, det er sværere at anvise, hvordan dette kan tilvejebringes ved offentlige foranstaltninger. Jeg hører til dem, der ikke tror, at det offentlige kan gøre de store mirakler på dette område, selv om jeg erkender, at den på visse områder kan yde en værdifuld indsats gennem produktivtetsundersøgelser, støtte til forskningen o. s. v., men det, jeg især vil fremhæve her, er dette, at skal vi få en betydeligt voksende produktion i de kommende år, kræver det, så vidt jeg kan se, meget betydelige investeringer, og dermed er vi tilbage i opsparingsproblemet, for det nytter ikke meget at sige, at vi kan få en stor opsparing, når vi får større produktion, hvis denne produktion først kan komme efter betydelige investeringer, der kræver opsparing, og det gør de jo, når det internationale kapitalmarked er så forholdsvis lukket, som det er i dag. Vort problem bliver vel derfor generelt det samme, som det har været nu i mange år, nemlig at passe på, at den samlede efterspørgsel til forbrug og til forbrugsprægede investeringer ikke bliver for stor i forhold til vor øjeblikkelige produktionsevne, for i så fald bliver der for lidt tilovers til de investeringer, der skal bygge produktionen videre op, og så kommer vi ikke ud over det døde punkt. Jeg mener, at dette er ganske overordentlig vigtigt. Hvis produktionen pr. mand i landet vokser med 1 pct. om året, giver det en fordobling på 70 år, og hvis den vokser med 2 pct. om året, giver det en fordobling på ca. 35 år. Det er derfor ganske overordentlig vigtigt, om produktionens vækstrate er 0, eller den er forholdsvis betydelig eller ligger derimellem. Jeg kan ikke se, at en betydelig vækst i produktionen er mulig i nutiden uden betydelige investeringer. Derfor er det, vi skal passe på, hvordan det går med statsbudgettet, for når stats- og kommunebudgettet tilsammen er kommet op på godt 20 pct. af nationalindkomsten, som det vel er i dag, hvis vi regner med netto-nationalindkomst, ca. 20 pct. hvis vi regner brutto, er det klart, at statsfinanserne er en faktor, der har betydelig indflydelse på forholdet mellem produktion, investering og forbrug i landet.

Nu vil man jo bestandig møde dette, at skatterne hemmer produktionen og hemmer opsparingen. Jeg finder anledning til at understrege, at hvis der er overskud på statsbudgettet, så er det i sig selv en opsparing. Det er naturligvis det, man undertiden glemmer, når man taler om, at de skatter, der er gennemført i de senere år, har hemmet den private opsparing. Selv om dette er rigtigt, er det kun i yderst sjældne tilfælde, man kunne antage, at en hundredkroneseddel, der bliver betalt i skat, ville være blevet opsparet fuldtud hos den pågældende. Hvis den derimod bliver til statsoverskud, ja så er den opsparet 100 pct. Anderledes er det naturligvis, hvis staten giver den ud igen.

Det, jeg i denne forbindelse vil sige om statsbudgettet, skal dreje sig om to problemer. Det ene er spørgsmålet overskud contra underskud, og det andet er spørgsmålet om selve statsbudgettets størrelse. Der er ganske vist en sammenhæng mellem dem, og den skal jeg vende tilbage til om et øjeblik. Man er jo i den nyere tid kommet ind på det, man kalder en konjunkturpræget finanspolitik, det vil sige, man stiler efter overskud på statsbudgettet, når man er hange for, at efterspørgslen bliver for stor i forhold til produktionen, således at valutastillingen bliver dårligere, og således at inflationspresset vokser; så kunne man omvendt måske tillade sig underskud i tider, hvor, som vi havde det i 30'erne, efterspørgslen er en smule for lille. Så blev der arbejdsløshed, så burde der samtidig være overskud på valuta-regnskabet. Det er der i øjeblikket, men det har vi ikke haft meget af ellers i Danmarks nyere historie. Derfor vil jeg gerne sige, at når man taler om dette med skiftevis overskud og underskud, er der vel for ethvert land i enhver periode af dets historie noget, som man kunne kalde en passende midterlinie, som man kan gå over i nogle år og under i andre, og det er ikke sikkert, at denne midterlinie nødvendigvis er balancepunktet, er et statsbudget uden overskud eller underskud. Det vil sige, hvis vi i Danmark har i hvert fald et halvpermanent valutaproblem, således at vi trænger til at skabe os en valutareserve og trænger til i det hele taget fremtidig at være lidt mere oven på i det stykke, end vi har været tidligere, vil det vel være naturligt, om vor midterlinie lå lidt over 0, det vil sige, at vi måske svingede skal vi sige mellem et stort overskud i visse år og et lille underskud i den anden ydersituation, eller måske mellem et betydeligt overskud og omkring 0. Man kan ikke generalisere, og det enkelte år må man tage stilling til for sig. Det værste er, at når vi ser det enkelte år for sig, ved vi aldrig helt nøjagtigt, på hvilket punkt af konjunkturkurven det befinder sig. Jeg vil derfor væge mig mod den tanke, at jeg med disse bemærkninger på nogen måde skulle have taget stilling til noget enkelt år, specielt det kommende.

Jeg vil også gerne sige dette, at jeg mener, det for vort vedkommende vil være betænkeligt, selvom de øjeblikkelige forhold kunne synes at friste til det, at bevæge os ud i en meget large finanspolitik. Dette af to grunde. Jeg vil gerne understrege dem begge. Den første er den, at vi trænger til en valutareserve. Det tyder på, at vor midterlinie bør ligge forholdsvis højt. Det andet — og det er meget vigtigt politisk set — er dette, at hvis konjunkturerne ændres, og man derfor trænger til at skifte finanspolitik, er det meget svært at skifte i strammende retning, i hvert fald at skifte hurtigt. Det er noget, der siger sig selv. Det volder altid politiske vanskeligheder, især hvis man er i nærheden af et valg. Må jeg i denne forbindelse tilføje — det er vel også noget, der har en vis betydning — at det derfor sikkert vil være ønskeligt, om vi som det normale havde en ikke alt for large finanspolitik og så ikke alt for store svingninger i finanspolitikken,

men hellere brugte kreditpolitikken som det mest bevægelige element. Den kan man nemlig hurtigere og uden så store politiske besværligheder ændre forholdsvis effektivt. Der er for øvrigt det gode ved kreditpolitikken, at der er en vis automatik i den. Hvis valutasituationen bliver forværret, trænger vi til stramning, men den kommer af sig selv for kreditpolitikens vedkommende, fordi en nedgang i nationalbankens valutabeholdning betyder en nedgang i pengemængden i landet, idet de banker og erhvervsvirksomheder, der køber denne valuta, jo må betale den i danske kroner. Derfor var den store kreditstramning, der kom her i landet i 1950—51, en følge af det store valutaunderskud. Den var kun for så vidt resultatet af en bevidst politik, som regeringen ikke gjorde noget for at forhindre den — det kunne vi have gjort — men den er ikke fremkaldt af regeringens foranstaltninger, den er fremkaldt af den forværrede valutasituation, og den har bidraget til igen at forbedre denne situation.

Så meget om spørgsmålet overskud contra underskud, men hvad så med statsbudgettets størrelse? Der er dér to betragtninger, jeg gerne vil fremhæve. Den første er, at et stort statsbudget efter min mening i sig selv vil indebære en fare for underskud. Jo større statsbudgettet er, des vanskeligere er det at få overskud, des større er faren for, at der skal blive underskud. Det giver sig af sig selv. Hvis skatterne har den højde, de havde i 1949 eller 1950, ja så kan det gå an, i hvert fald når den psykologiske baggrund i befolkningen er til stede, at forhøje dem ganske betydeligt, men når de så er kommet op på denne højde, er det naturligvis betydeligt vanskeligere at gøre det samme greb engang til. Det er klart, at for hver gang selve skatteniveauet er kommet højere op, ja så er det vanskeligere at forhøje det yderligere. Jeg vil derfor tro, at alt andet lige er der større fare for underskud på et stort budget end på et lille. Det er vanskeligere at dirigere et stort statsbudget, således som den økonomiske situation i landet til enhver tid kræver. På kort sigt er der i virkeligheden kun to af statsbudgettets elementer, der kan spilles på. Der kan ikke på kort sigt gøres så forfærdelig meget ved de almindelige driftsudgifter. Man kan skære anlægsudgifterne ned, og så kan man forhøje skatterne, men driftsudgifterne kan man vanskeligelt røre ved.

Det var den ene ting, jeg kan sige om et stort budget, at det i sig selv forøger faren for underskud. Det andet, jeg vil sige, er, at et stort statsbudget i sig selv efter min mening har en vis inflationsfremmende virkning sammenlignet med et mindre budget, for så vidt overskudssituationen er den samme. Hvis vi tænker os et lille statsbudget i balance sammenlignet med et stort budget i balance, vil det betyde, at skatteniveauet er betydeligt højere i det sidste end i det første tilfælde; den marginale beskatning er højere. Det vil også betyde, at borgerne får en større del af deres leveomkostninger betalt af det offentlige; det er det, som er sket gennem ud-

videlsen af tilskudssystemet i videre forstand, at staten er kommet til at betale en voksende del af borgernes leveomkostninger. Hvis det nu er således, at staten i kraft af et stort budget har høje skatter og omvendt betaler en betydelig del af borgernes leveomkostninger, betyder det jo, at konsekvenserne af borgernes handlinger i væsentlig grad bliver taget bort fra dem. Hvis de tjener mere, skal de aflevere en del af det, og omvendt, hvis de ikke tjener mere, ja så får de alligevel en betydelig del af deres udgifter dækket af staten. Det vil med andre ord sige, at vi svækker incitamentet for den enkelte til at gøre noget. Hertil kommer, at hvis man har et system, hvor skatterne indregnes i pristallet, vil et voksende statsbudget, hvis da ikke de forøgede udgifter direkte bruges til ting, som nedsætter pristallet — det gør de naturligvis ved mange statstilskud — i sig selv kunne forøge pristalsbudgettet og dermed lønnen.

Nu er jeg naturligvis klar over, at de betragtninger, jeg her har fremsat, langtfra er alt, hvad der kan siges om et stort contra et lille statsbudget. Jeg gentager, hvad jeg har sagt før, at for lidt og for meget fordærver alting. Statsbudgettet kan utvivlsomt være både for stort og for lille. Hvis vi afskaffede en betydelig del af det, staten i dag giver penge ud til, socialpolitik, skolevæsen, medicinalvæsen, retsvæsen o. s. v., kunne vi spare en hel del skatter, men det ville utvivlsomt være til skade for samfundet, så ville statsbudgettet i virkeligheden være for lille. Hvor den gyldne middelvej er, kan man ikke sige noget generelt om. Jeg har bare villet fremdrage et par af de betragtninger, jeg mener, man kan gøre. Jeg vil konkludere de bemærkninger, jeg kan gøre om dette, derhen, at en af de faktorer, som i den nyere tid — og her går jeg længere tilbage end de 15 år — har ført til et stigende offentligt budget, jo er den moderne tids sociale problemstilling. Det er klart, at en stor del af det offentliges udgifter har en social betoning. Dette gælder ikke blot de egentlige sociale udgifter til forsorg, forsikring, hvad det nu hedder, men det gælder også skoleudgifter, det gælder hospitalsudgifter, det gælder også mange af de tilskud, jeg nævnte før. Det er naturligvis ting, som i særlig grad kommer den mindrebemidlede del af befolkningen til gode. Selv om det ikke er socialpolitik i snævrere forstand, har det derfor en socialpolitisk side. Det har utvivlsomt været af meget stor værdi, at samfundet har påtaget sig denne forøgede sociale indsats i videre forstand, men jeg har den opfattelse, at med den fortsatte vækst i produktionen vil den sociale spænding i samfundet blive mindre — jeg mener, at denne udvikling i virkeligheden allerede er langt fremskreden, og at hvis vi bevarer en stigende investering og en stigende produktion, vil den gå videre — og derfor er behovet for et stort statsbudget efter min mening ikke fremover stigende i den grad, som det har været i den sidste menneskealder eller to. Jeg vil endda sige, at man kan diskutere, om der er et socialt behov af den type, at det nødvendigvis kræver en forøgelse af statsbud-

gettet. Der kan muligvis være tale om visse omposteringer, men jeg skal i øvrigt ikke gå nærmere ind på dette og vil meget værge mig imod at have taget stilling til noget konkret problem. Tiden er jo ikke inde til at tage stilling til vor socialpolitik i dag, og det har jeg slet ikke tid til i aften. Jeg vil blot sige dette, at vi efter min mening er inde i en produktionsudvikling her og i den øvrige vestlige verden, som, hvis den fortsætter, af sig selv vil formindske den sociale spænding, og derfor skal vi passe på ikke at gøre os skyldige i vanetænkning hvad angår statsbudgettets forhold til det sociale.

Det er derfor — ikke specielt på grund af dette sidste, men på grund af alt det, jeg her har sagt — at der i finanslovtalen i år blev brugt ordet »udgiftsreform«. Jeg vil definere det derhen, at ligesom man kan tale om et skattesystem i en stat, således kan man også tale om et udgiftssystem. Vi giver penge ud til en række formål efter visse kriterier, på grundlag af visse overvejelser. Jeg har indtrykket af, at de overvejelser, der ligger til grund for vort udgiftssystem, i meget høj grad er kommet stykkevis og uden at have større sammenhæng. Det gælder navnlig om de tilskud i videre forstand, som vi har set. Man ser, der kommer en situation, hvor der er fare for, at prisen på den og den vare vil stige. Så siger man: det vil vi ikke have, den må ikke stige, staten skal betale tilskud. Man ser, at den og den forening har stigende udgifter til pensionering af sine funktionærer. Så henvender den sig til politikere og siger: vi er i vanskeligheder, staten må træde til — og da staten er vant til at træde til på så mange punkter, træder staten også til her. I virkeligheden bør man, da der foreligger et udgiftssystem, prøve at sætte det i system, prøve at spørge sig selv: hvor fører denne udvikling hen, hvor kan denne udgift placeres? Det er jo således, at der kan gives gode argumenter for næsten enhver udgift, men man bør ikke undlade at se den i sammenhæng med alle de andre. Jeg glemmer ikke en samtale, jeg engang havde med en politisk kollega, som kritiserede, at der var så og så mange ændringsforslag til finansloven, de fleste af dem med positivt fortegn. Jeg sagde: Men De har jo stemt for de fleste af dem. — Ja, det er rigtigt nok. Når man ser dem et for et, ser det fornuftigt ud, men når man ser dem i sammenhæng, bliver man forskrækket. — Jeg tror, det er nyttigt, at offentligheden prøver at se dem i sammenhæng. Vi skal spørge os selv på de forskellige områder: er dette vel betænkt en egentlig statsopgave, skal staten virkelig overtage det og det? Jeg mener, at staten er kommet ind på i højere grad, end det er fornuftigt, at betale tilskud til borgernes leveomkostninger. Jeg siger udtrykkeligt: i højere grad, end det er fornuftigt, for jeg tror, det er fornuftigt i betydelig udstrækning. Det er fornuftigt med huslejetilskud til børnerige familier, og på mange andre punkter, hvor der er en direkte vanskelig situation til stede, er det rimeligt, at staten betaler en del af leveomkostningerne, men jeg er bange for, at vi

uden egentlig i hvert enkelt tilfælde at have tænkt over konsekvenserne tilstrækkeligt igennem er kommet ind på for meget her.

Må jeg slutte med at sige følgende. De udgiftsforøgelser o. s. v., som jeg har talt om, er for en stor del en følge af inflationen, men der er den hage ved dem, at udgiftsforøgelser i sig selv kan betyde mere inflation, i hvert fald hvis de ikke samtidig bliver dækket ved skatter, og dette kan blive vanskeligere, når udgiftsbudgettet bliver for stort. Inflationen er jo et gammelt problem i den vestlige verden. Vi har haft en inflation gående med visse afbrydelser siden 1914, hvor pengenes købekraft vel er blevet reduceret til en fjerdedel, men går vi længere tilbage i vor historie, har vi også der i realiteten haft mange inflationsperioder. Vi havde det, man dengang kaldte møntforringelsen, det var noget af det samme. Den går jo helt tilbage til middelalderen i Danmarks historie, ja den går endnu længere tilbage. I den romerske kejsertid blev pengeværdien reduceret til omkring 20 pct. i de 200 år efter kejser Augustus. Det er med andre ord et spørgsmål, om vi ikke her i fremtidens problemer står overfor noget, som har en temmelig bred baggrund. Jeg vil derom gerne sige, uden i øvrigt på nogen måde at give mig ud for at være pengepolitisk ekspert, at der ligger jo i selve pengesystemet en mulighed for inflation. Pengene er billetter, der giver adgang til livets bord. Den, som har pengesystemet i sin hånd, kan bestemme billetternes antal, og der kan i visse situationer være en fristelse til at forøge billetternes antal, uden at bordets dækning er blevet tilsvarende rigeligere. Det vil i de vanskelige situationer, som krig og meget mere fører med sig, ofte være en fristelse.

Vi må altså huske på, at selve pengesystemet i sig selv indebærer en mulighed for og måske en fristelse til at forøge den nominelle købekraft i en eller anden form. Dertil kommer, at et andet system, som vi også har, nemlig demokratiet, måske også indebærer en vis fare i så henseende. Jeg siger dette tøvende, fordi det kan blive misbrugt. Pengesystemet er utvivlsomt en af verdenshistoriens største opfindelser, langt større end dampmaskinen, fordi det har været en baggrund for så meget andet af det, der er foregået, men pengene har altså i sig selv dette, at hvis mængden ikke afpasses på rette måde, har de farlige tendenser. Spørgsmålet er, om det samme gælder demokratiet, som jo også — tror jeg de fleste af os er enige om — er et af det moderne samfunds største goder, en af dets fundamentale værdier. I en forening som denne går jeg ud fra, at man ikke er bange for, at tingene siges så lige ud, som det er muligt. Jeg vil derfor gerne sige, at det gjorde et betydeligt indtryk på mig for et par år siden, da en af mine kolleger i mandagskronikken i »Nationaltidende« skrev: »De østeuropæiske lande har det fremfor os, at de har et jernhårdt politisk system, som tillader dem at holde levestandarden nede, når de skal det«. Det er jo en meget opsigtsvækkende udtalelse fra en demokratisk politiker — og den pågældende er en

god demokrat. Vi vil nødtigt indrømme, at et diktatorisk system skulle have fordele fremfor et demokratisk, men demokratiets værdier og deres beståen er jo afhængige af, at demokratiet administreres på rette måde. Deri ligner det pengesystemet. Man kommer ikke udenom, at under et demokrati og vel ganske særlig under en mindretalsregering, hvor de, der har det umiddelbare ansvar, er færre end dem, der ikke har det, er der en fare for, at man stiller krav uden altid at have konsekvenserne af disse krav fuldstændigt for øje. Derfor vil jeg gerne sige til slut, at demokratiets velsignelser, demokratiets fortsatte beståen er afhængig af, at vi er demokratiet værdige, og at demokratiet, ikke mindst demokratiet i forbindelse med et pengesystem, fordrer disciplin, selvdisciplin overfor kravene, ikke en disciplin, der kommer som et diktat ovenfra, men en disciplin i den forstand, at der hos det store flertal af landets befolkning i virkeligheden er en forståelse af, at alt, hvad vi kræver, har sin pris, og alt, hvad vi lægger på statsbudgettet, kommer igen i form af skatter. Hvis det ikke kommer i form af skatter, kommer det i form af inflation. Derfor er selvdisciplin, statens budget og pengevesenets problemer nøje sammenhængende.

EN SAMMENLIGNING MELLEM DEN GÆNGSE OG DEN JANTZEN'SKE OMKOSTNINGSTEORI

AF HANS BREMS¹⁾

I DEN allerseneste tid har man kunnet glæde sig over en opblussende interesse for begrebet produktivitet. Uvilkårligt spørger man derfor sig selv, hvilke bidrag den økonomiske teori ser sig i stand til at yde på dette område. Ned gennem tiderne har økonomerne jo haft en del at sige om produktivitet. For Ricardo var økonomisk teori det samme som fordelings-teori, og han gjorde det aftagende udbyttes lov til selve grundstenen i sin fordelingsteori. Fremragende amerikanere som J. B. Clark og T. N. Carver generaliserede henimod det nittende århundredes slutning det aftagende udbyttes lov og fremlagde grænseproduktivitetsteorien.

I 30'erne rettedes søgelyset mod det enkelte foretagendes økonomi, og grænseproduktivitetsteorien fik da fornyet interesse. I angelsachsisk omkostningsteori, således som vi finder den f. ex. hos Viner, Robinson og Chamberlin²⁾, spiller proportionsloven en afgørende rolle og manifesterer sig i de velkendte U-formede grænseomkostnings- og stykomkostningskurver. Nu drejede i hvert fald Robinson's og Chamberlin's undersøgelser sig om industri, ikke om landbrug. Og man kan derfor med føje undre sig over, at proportionsloven, som jo angiveligt var baseret på landbrugsforsøg, overtoges så ukritisk af disse forfattere. Empiriske undersøgelser af industrielle omkostningskurver har ikke bekræftet den U-formede grænseomkostningskurve. I det i 1943 udkomne (og derfor i Danmark lidet påagtede) fremragende værk *Cost Behavior and Price Policy* kommer National Bureau of Economic Research til det resultat, at

¹⁾ Under udarbejdelsen af nærværende artikel har forfatteren haft værdifuld kritik fra professor Zeuthen i København og professorerne William Fellner og Raymond G. Bressler i Berkeley. I den største gæld står forfatteren dog til dr. Jantzen, med hvem han gennem flere år har haft hyppige og langvarige diskussioner, dels privat, dels i det terminologiudvalg, som er nedsat af Akademiet for de tekniske Videnskaber. Det er en selvfølge, at nærværende artikel står helt for forfatterens regning, især m. h. t. fejltagelser og misforståelser.

²⁾ Jacob Viner, »Cost Curves and Supply Curves,« *Zeitschrift für Nationalökonomie* III (1932), pp. 23—46, Joan Robinson, *The Economics of Imperfect Competition* (London: Macmillan, 1933) og Edward H. Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1933).

"Empirical studies of the relation between variations in output and costs, of the types just examined — statistical cost functions, estimated functions, and cost-revenue charts — indicate with few exceptions a linear covariation, that is, a linear cost-output relationship. These results are of particular interest, since economic theory has usually presumed an inverted ogive for total costs and marginal costs that are markedly U-shaped. . . . The belief that marginal costs between the(se) extremes of output describe a smooth U-shaped curve reflects a bias in economic theory."¹⁾

Trossætningen om den U-formede grænseomkostningskurve blev aldrig godtaget i Danmark. Her er et område, hvor danske har udført en pionering. Så tidligt som i 1924 offentliggjorde Ivar Jantzen i dette tidsskrift sin epokegørende artikel »Voxende Udbytte i Industrien«²⁾. Zeuthen offentliggjorde, ligeledes i dette tidsskrift, i 1929 sin afhandling »Mellem Konkurrence og Monopol«³⁾, hvori den vandrette grænseomkostningskurve havde en meget prominent plads. Om stykomkostningerne sagde Zeuthen således, at »omkostningerne jo gerne bevæger sig i forholdet: en konstant divideret med omsætningen plus et konstant tillæg pr. styk.«⁴⁾

Hverken Jantzen eller Zeuthen omtalte den produktionsfunktion, hvoraf deres omkostningskurver må være afledet. I tredverne blev det moderne at tale om produktionsfunktioner, ofte afbildet i isokvantdiagrammer. Det er nærværende forfatters tro, at et frugtbart empirisk studium af omkostningsfunktionen må starte med selve produktionsfunktionen. Faktisk er store fremskridt sket i den allernyeste tid på dette område⁵⁾. I nærværende artikel

¹⁾ National Bureau of Economic Research, Committee on Price Determination, *Cost Behavior and Price Policy* (New York: NBER, 1943), p. 109.

Et ganske nyt bidrag til empirisk omkostningsanalyse er Wilford J. Eiteman and Glenn E. Guthrie, »The Shape of the Average Cost Curve,« *The American Economic Review* Vol. XLII No. 5 (December 1952), pp. 832—838. Denne lille artikel redegør for resultaterne af et rundspørge blandt forretningsfolk foretaget af forfatterne. Man rundsendte 8 forskellige stykomkostningskurver, og bad forretningsfolkene angive hvilken af de 8 kurver, der passede på det eller de produkter, der fremstilledes i det pågældende foretagende. Af 366 svar angav 334, at en kurve passede på alle foretagendets produkter. I 203 af de 334 tilfælde var denne kurve nr. 7, som var en hyperbel af den velkendte type, der har ordinatax og den vandrette variable stykomkostning som asymptoter. De resterende 32 svar sondrede mellem produkter. Hvis man tager alle 366 svar under eet omfatter de ialt 1082 produkter. For de 636 af disse gjaldt den hyperbelformede stykomkostning. Praktisk talt ingen af produkterne lød en kraftigt U-formet stykomkostningslov.

²⁾ Ivar Jantzen, »Voxende Udbytte i Industrien,« *Nationaløkonomisk Tidsskrift* LXII (1924) pp. 1—78.

³⁾ F. Zeuthen, »Mellem Konkurrence og Monopol,« *Nationaløkonomisk Tidsskrift* LXVII (1929) pp. 265—305.

⁴⁾ F. Zeuthen, *op. cit.* p. 303.

⁵⁾ Hollis B. Chenery, »Engineering Production Functions,« *Quarterly Journal of Economics* Vol. LXIII No. 4 (November, 1949), pp. 507—531, A. R. Ferguson, »Empirical Determination of a Multidimensional Marginal Cost Function,« *Econometrica* Vol. 18 No. 3 (July, 1950), pp. 217—235, Alan Manne, »Oil Refining: Yield Coefficients and Actual Prices,« *Quarterly Journal of Economics* Vol. LXV No. 3 (August, 1951), pp. 400—416, og endelig Werner Z. Hirsch, »Manufacturing Progress Functions,« *Review of Economics and Statistics* Vol. XXXIV No. 2 (May, 1952), pp. 143—155.

vil forfatteren forsøge at aflede den gængse omkostningskurve af produktionsfunktionen og derpå aflede den Jantzen'ske omkostningskurve af den produktionsfunktion, der må have foresvævet Jantzen. Herigennem vil forskellene mellem den gængse og den Jantzen'ske teori fremtræde meget tydeligt, og sagen ligger så klar til empirisk analyse. Lad os da begynde med den gængse omkostningsfunktion og den produktionsfunktion, hvorpå den er bygget.

2. Gængs teori¹⁾.

Lad os arbejde med følgende symboler og definitioner:

c = omkostning, måles i kroner pr. tidsenhed.

π_1 = pris på faktor nr. 1, måles i kroner pr. faktorenhed.

π_2 = pris på faktor nr. 2, måles i kroner pr. faktorenhed.

q = effekten²⁾, måles i antal produktenheder produceret pr. tidsenhed.

v_1 = forbrug af faktor nr. 1, måles i antal faktorenheder forbrugt pr. tidsenhed.

v_2 = forbrug af faktor nr. 2, måles i antal faktorenheder forbrugt pr. tidsenhed.

Den opgave, vi stiller os, er at finde det faktorforbrug, som gør omkostningen til minimum for en given effekt og for givne faktorpriser. Vi forudsætter produktionsfunktionen

$$q = q(v_1, v_2)$$

bekendt, og vi antager, at begge faktorer er substitutionale og fuldt delelige. Produktionsfunktionen kan i så fald anskues som et system af faldende og venstrekrummede isokvanter. På figur 1 er vist een af disse isokvanter, nemlig den, der svarer til vor givne effekt.

Lad os starte med at definere det velkendte begreb *grænseproduktivitet*. Ved en faktors grænseproduktivitet forstår vi den partielle afledede af effekten m. h. t. forbruget af denne faktor. Grænseproduktiviteterne af faktor nr. 1 og 2 er altså henholdsvis:

¹⁾ Læsere, som er fortrolige med isokvantdiagrammet i dets sædvanlige udformning samt med den måde, hvorpå omkostningsfunktionen sædvanligvis afledes af isokvantdiagrammet, kan overspringe dette afsnit. En dansk fremstilling af disse ting findes desværre ikke, heller ikke i den ellers så udmærkede elementære lærebog P. Nyboe Andersen, Bjarke Fog og Poul Winding, *National-økonomi* (København: Ejnar Harek, 1952).

²⁾ Udtrykket »effekt« er indført af Jantzen og synes klarere end det sædvanligt anvendte »produktion«. Sidstnævnte udtryk synes at beskrive hele processen, ikke blot dens slutresultat.

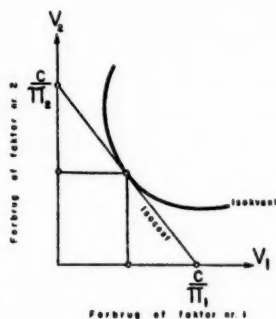

Fig. 1.

$$\frac{\partial q}{\partial v_1} \text{ og } \frac{\partial q}{\partial v_2}$$

Lad os nu tænke os følgende operation udført. Først forandrer vi forbruget af faktor nr. 1 med den vilkårlige lille mængde dv_1 . Effekten vil da forandres med

$$d_1q = \frac{\partial q}{\partial v_1} dv_1 \quad (1)$$

Derpå forandrer vi forbruget af faktor nr. 2 med den vilkårlige lille mængde dv_2 . Effekten vil da forandres med

$$d_2q = \frac{\partial q}{\partial v_2} dv_2 \quad (2)$$

Lad os nu antage, at de to faktorforbrug er forandret i modsat retning og således, at d_1q og d_2q er numerisk lige store men har modsat fortegn, altså:

$$d_1q = - d_2q \quad (3)$$

Dette betyder, at vi efter vore to forandringer stadig befinder os på vor isokvant. Hvis de to forandringer er uendeligt små vil forholdet dv_2/dv_1 være isokvantens hældning, som naturligvis er negativ, da de to forandringer gik i hver sin retning. Denne hældning plejer vi at kalde *det marginale substitutionsforhold*. Indsætter vi (1) og (2) i (3) får vi:

$$\frac{dv_2}{dv_1} = - \frac{\frac{\partial q}{\partial v_1}}{\frac{\partial q}{\partial v_2}} \quad (4)$$

som læses: det marginale substitutionsforhold er lig minus det omvendte forhold mellem faktorernes grænseproduktiviteter.

Indtil nu har vi bevæget os i ingeniørens sfære, men lad os nu drage økonomien ind i form af de to faktorpriser π_1 og π_2 . Disse priser vil vi forudsætte kendte, positive og konstante. Begrebet *omkostning* kan nu defineres som

$$c = \pi_1 v_1 + \pi_2 v_2 \quad (5)$$

hvilket åbenbart er en ret linje i v_1 - v_2 feltet. Den skærer v_1 -aksen i c/π_1 , v_2 -aksen i c/π_2 . Dens hældning er negativ: $-\pi_1/\pi_2$. For enhver værdi af c eksisterer der en sådan ret linje, lad os kalde den en *isocost*-linje. Man ser

nu let, at blandt de mange isocost-linjer, der kan tegnes gennem v_1 - v_2 feltet, må der være en, som tangerer vor isokvant, og at røringspunktets koordinater vil angive det faktorforbrug, som gør omkostningen til minimum for vor givne effekt. I røringspunktet er isokvantens og isocostlinjens hældning den samme, d. v. s.

$$\frac{dv_2}{dv_1} = - \frac{\pi_1}{\pi_2} \quad (6)$$

Indsætter vi nu (4) i (6), får vi

$$\frac{\pi_1}{\frac{\partial q}{\partial v_1}} = \frac{\pi_2}{\frac{\partial q}{\partial v_2}} = \beta \quad (7)$$

hvor β er defineret ved ligning (7). Den verbale fortolkning af ligning (7) er følgende: Minimalomkostningskombinationen af de to faktorforbrug v_1 og v_2 er den kombination, hvor forholdet mellem en faktors pris og dens grænseproduktivitet er det samme for de to faktorer. Lad os se et øjeblik på dette forhold.

Lad os tænke os, at vi forandrer forbruget af *begge* faktorer en lille smule i samme retning, således at vi kommer op på en ny isokvant. Lad de to forandringer være dv_1 og dv_2 . Omkostningen vil da forandres med

$$dc = \pi_1 dv_1 + \pi_2 dv_2 \quad (8)$$

Og effekten vil forandres med

$$dq = \frac{\partial q}{\partial v_1} dv_1 + \frac{\partial q}{\partial v_2} dv_2 \quad (9)$$

forudsat som sagt, at forandringerne dv_1 og dv_2 er små. Lad os nu tænke os, at vi har forandret vore to faktorforbrug på en sådan måde, at vi befinder os i røringspunktet mellem den nye isokvant, vi er kommet op på, og en af isocost-linjerne. I så fald vil (7) stadig gælde. Indsæt (7) i (8), så vi får:

$$dc = \beta \left(\frac{\partial q}{\partial v_1} dv_1 + \frac{\partial q}{\partial v_2} dv_2 \right) \quad (10)$$

Lad os endelig definere vor gamle bekendt grænseomkostningen som dc/dq . Hvis vi i denne definition indsætter (9) og (10), får vi

$$\frac{dc}{dq} = \beta \quad (11)$$

Vi kan nu sammenfatte vore hidtidige resultater som følger: Minimalomkostningskombinationen af de to faktorforbrug v_1 og v_2 er den kombina-

tion, hvor forholdet mellem en faktors pris og dens grænseproduktivitet er det samme for begge faktorer. *Dette forhold er lig grænseomkostningen.* I denne sætning har vi det kortest mulige udtryk for sammenhængen mellem produktionsfunktion og grænseomkostningsfunktion. Lader vi vor effekt være variabel, kan vi iagttage hvad der sker med forholdet β , når vi under stadig iagttagelse af betingelsen (7) vandrer udad expansionsvejen. Expansionsvejen er som bekendt det geometriske sted for alle røringpunkterne mellem isokvanter og isocost-linjer. β som funktion af effekten q er vor søgte grænseomkostningsfunktion.

3. Proportionalitetsloven.

Lad os som et eksempel på, hvorledes grænseomkostningsfunktionen afledes af produktionsfunktionen betragte et specialtilfælde, som har spillet en stor rolle i produktions- og fordelingsteorien¹). Det drejer sig om det tilfælde, at produktionsfunktionen er lineær og homogen. I nordisk teori er dette tilfælde kendt under navnet proportionalitetsloven, som siger, at hvis forbruget af alle faktorer forandres i samme forhold, vil effekten ligeledes forandres i dette forhold. Matematisk udtrykt: Effekten q er en funktion af de to faktorforbrug v_1 og v_2 på en sådan måde, at

$$q(\lambda v_1, \lambda v_2) = \lambda q(v_1, v_2) \quad (12)$$

for enhver værdi af λ . Om (12) er opfyldt, gælder den vigtige sætning, at de partielle afledede $\partial q/\partial v_1$ og $\partial q/\partial v_2$ alene er funktioner af forholdet v_1/v_2 . Beviset for denne sætning er lettilgængeligt givet af Allen²) og skal derfor ikke gengives her. Derimod skal vi drage en for os betydningsfuld konklusion af sætningen: Antag, at vi befinder os i en faktorkombination, hvor ligning (7) er opfyldt. Vi befinder os med andre ord i en minimalomkostningskombination. Lad os derpå udvide forbruget af begge faktorer på en sådan måde, at forholdet v_1/v_2 forbliver konstant. Vi bevæger os med andre ord udad en ret linje gennem begyndelsespunktet i vort isokvantdiagram. Om nu den nævnte sætning, at de partielle afledede $\partial q/\partial v_1$ og $\partial q/\partial v_2$ alene er funktioner af forholdet v_1/v_2 , gælder, så vil disse afledede åbenbart forblive konstante. Men om de forbliver konstante, vil ligning (7) også være opfyldt i vor nye faktorkombination. Også den nye kombination er altså en minimalomkostningskombination. Den rette linje, hvorudad vi har bevæget os vil m. a. o. være selve expansionsvejen. Vi når altså til det resultat, at hvis proportionalitetsloven gælder, er expansionsvejen en ret linje gennem begyndelsespunktet, og *grænseomkostningen β er uafhængig af effekten q , når vi vandrer udad expansionsvejen.*

¹) Om Euler's theorem se f. ex. Knut Wicksell, *Lectures on Political Economy Vol. 1 General Theory* (London: Routledge and Kegan Paul, 1934), II, 1, B, pp. 127—133.

²) R. G. D. Allen, *Mathematical Analysis for Economists* (London: Macmillan, 1938), pp. 317—318.

4. Proportionsloven.

Specialtilfældet proportionalitetsloven med de konstante grænseomkostninger hører man imidlertid ikke så meget om i de elementære lærebøger. Langt mere hører man om et andet specialtilfælde, nemlig proportionsloven. I en tofaktoranalyse som vor fremkommer dette tilfælde simpelthen ved at holde den ene faktor, f. ex. nr. 2 konstant. Expansionsvejen mister herved sin betydning; i stedet bevæger man sig udad en vandret linje som ABCD i figur 2. Det marginale substitutionsforhold kan åbenbart ikke længere formuleres; men man kan stadig tale om faktor nr. 1's grænseproduktivitet. Da v_2 nu er konstant, kan isocost-linjer ikke længere konstrueres.

Lad nu forbruget af faktor nr. 1 forøges med dv_1 , medens v_2 er konstant. Effekten vil da forandres med

$$dq = \frac{\partial q}{\partial v_1} dv_1 \quad (13)$$

og omkostningen vil forandres med

$$dc = \pi_1 dv_1 \quad (14)$$

Grænseomkostningen dc/dq er da

$$\frac{dc}{dq} = \frac{\pi_1}{\frac{\partial q}{\partial v_1}} \quad (15)$$

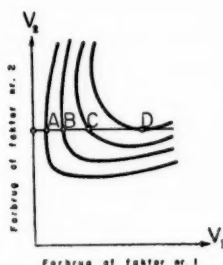

Fig. 2.

Altså: Grænseomkostningen er lig den variable faktors pris divideret med den variable faktors grænseproduktivitet. Det er nu velkendt, at når man bevæger sig til højre ad den vandrette linje ABCD i isokvantdiagrammet, vil effekten som funktion af faktorforbruget v_1 beskrive en napoleonskagtig kurve som vist på første kvadrant af figur 3. Denne form vil fremkomme, når vor produktionsfunktion er lineær og homogen, men den vil også fremkomme i en række tilfælde, hvor produktionsfunktionen ikke har sådanne egenskaber. Fremfor alt synes den næsten altid at fremkomme i de faktiske forsøg, man har foretaget i landbruget¹⁾. Til første del af statsvidenskabelig examen lærer man at aflede grænseproduktivitetskurven af effektkurven som vist på første kvadrant af figur 3. Når dette er gjort kan man føje endnu en kvadrant til figuren med en tredje axe, omkostnings-axen. Variabel omkostning og grænseomkostning kan da indtegnes i anden

¹⁾ I Danmark er empiriske resultater fremlagt af professor Bondorff, se K. A. Bondorff, »Det kvantitative Forhold mellem Planternes Ernæring og Stofproduktion, II, Matematiske Udtryk for Udbyttekurver«, *Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarskrift 1924*, eller professorens *Forelæsninger over Landbrugets Jorddyrkning*, bind I. Se endvidere Rachel Plesner, »Proportionsloven contra Landbrugets Udbyttekurver«, *Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi* nr. 21—22 (1940) og H. C. Plessing, »Om en matematisk formulering af landbrugets udbyttelev«, *Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi* nr. 38 (1951), pp. 29—44.

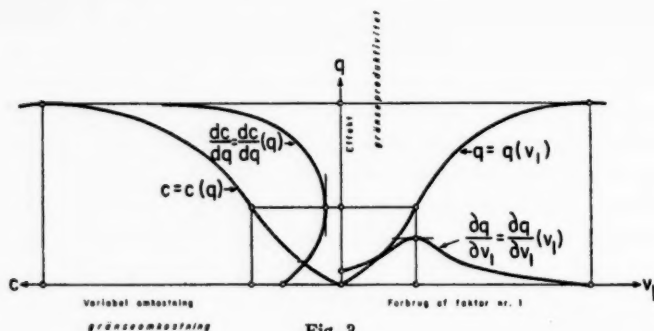

Fig. 3.

kvadrant som vist i figur 3. Her har vi den U-formede grænseomkostningskurve. Den er altså fremkommet ved at anvende ligning (15) på proportionsloven.

5. Overgang til Jantzen: bedriften og stedet.

Vi har nu givet en meget kort fremstilling af den gængse teori og skal derpå i lag med den jantzen'ske produktions- og omkostningsteori. Et hovedpunkt i denne teori er sondringen mellem, hvad man kunne kalde bedriften og stedet¹⁾. En *bedrift* kunne man definere som den enhed, der producerer eet enkelt, færdigt produkt. Ved produktionen af dette produkt vil normalt behøves et stort antal kvalitativt forskellige faktorer, og mange af dem vil være varige. Lad os definere *stedet* som summen af alle enheder af een enkelt varig faktor. Ikke-varige faktorer kan arbejde sammen med den varige faktor i stedet. Stedets effekt måles i antal stedenheder produceret pr. tidsenhed, og stedenhederne i forskellige steder er naturligvis kvalitativt forskellige. Indenfor stedet er alle enhederne af den varige faktor, som karakteriserer stedet, installeret parallelt. Råmaterialet løber altså kun gennem een enhed af den varige faktor. Indenfor bedriften er derimod stederne installeret successivt, således at råmaterialet må igennem flere steder, før det færdige produkt fremkommer. Det sidste steds stedenhed er identisk med bedriftsenheden, hvori bedriftens effekt måles.

Jantzen begynder med at undersøge stedet og afleder heraf stedenhedens omkostningsfunktion. Denne fremgangsmåde har store fordele sammenlignet med den gængse fremgangsmåde, som undersøger bedriftsenhedens (produktets) produktionsfunktion og afleder bedriftens omkostningsfunktion heraf. Stedets produktionsfunktion er langt simplere end bedriftens, og har man først afledt stedets omkostningsfunktion, er det — som vi skal se — relativt let at nå frem til bedriftens.

¹⁾ De her givne definitioner af bedrift og sted er omtrent de samme som Jantzen's egne, og de er udviklet under stadigt samarbejde med Jantzen.

6. Stedets produktionsfunktion.

Den produktionsfunktion, som Jantzen implicite arbejder med for sit sted, afviger på to punkter fra den gængse. For det første er Jantzen's produktionsfaktorer *limitationale*, ikke substitutionale. En produktionsfunktion, hvor faktorerne er limitationale, er vist på figur 4. Isokvanterne er L-formede, og de retvinklede hjørner på L'erne ligger langs den rette linje OPQR gennem begyndelsespunktet. Denne linje angiver expansionsvejen. Thi så længe begge faktorer har en positiv pris, vil ethvert punkt udenfor OPQR-linjen være karakteriseret af en omkostning, der er større end nødvendigt. I ethvert sådant punkt ville man jo kunne formindske faktorforbruget af den ene faktor uden at formindske effekten.

For det andet er nogle af Jantzen's produktionsfaktorer *ikke fuldt delelige*. At en faktor er fuldt delelig betyder, at forbruget af denne faktor kan varieres kontinuerligt. Manglende delelighed kan skyldes flere ting. I det korte løb er manglende delelighed en følge enten af lange kontrakter eller af varige faktorer. Manglende delelighed i det lange løb er ikke en nødvendig følge af faktorerens varighed, men den følger meget ofte med varige faktorer. Een enkelt enhed af en varig faktor har nemlig ofte en kapacitet, som er meget høj sammenlignet med, hvad markedet kan aftage. Dette betyder, at selv i det lange løb kan man ikke tilpasse faktorforbruget nøjagtigt til den ønskede effekt. Faktorforbruget kan kun varieres i spring, og disse spring kan efter omstændighederne være endog meget store.

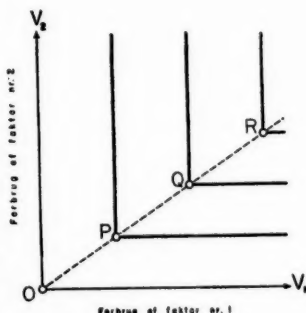

Fig. 4.

7. Faktorforbrug og faktorbenyttelse.

Før vi kan gå videre med stedets produktionsfunktion, må vi klare en sag, der hænger sammen med faktorerens varighed. Det er jo de varige faktorer, der er udelelige, og det spørgsmål opstår derfor: hvad menes der egentlig med »forbruget« af en varig faktor? Vi har jo defineret faktorforbrug som målt i antal faktorenheder forbrugt pr. tidsenhed. Lad nu vort sted anskaffe V_h nye enheder af varig faktor nr. h . Vi vil da bruge det udtryk, at *faktorbenyttelsen* i den første tidsenhed efter anskaffelsen er V_h . Lad nu faktorprisen være π_h . Lad en enhed af den varige faktor nr. h have levetiden t_h . Hvad er det nu vi ofrer ved at benytte en enhed af den varige faktor gennem første tidsenhed? Benytter vi faktoren, kan vi i hvert fald ikke sælge den, før tidsenheden er omme, og vort offer er derfor forskellen mellem, hvad faktorenheden kunne være solgt for ved begyndelsen og ved

slutningen af tidsenheden. Lad os se bort fra scrapværdien af en t_h -tidsenheder-gammel faktorenhed. Og lad det retlinjede afskrivningspostulat være en god første tilnærmelse til salgsværdiforringelsen gennem tiden¹). *Faktorforbruget* målt i penge er da

$$\pi_h v_h = \frac{\pi_h V_h}{t_h}$$

Og *faktorforbruget* målt i fysiske enheder er:

$$v_h = \frac{V_h}{t_h} \quad (16)$$

Vi er nu i stand til at gå videre med stedets produktionsfunktion. I figur 5 er vist et jantzen'sk tilfælde, hvor stedet består af to produktionsfaktorer, den ikke-varige, fuldt delelige faktor nr. k og den varige, ikke-fuldt-delelige faktor nr. h . Faktorerne er limitationale. De vandrette dele af de L-formede isokvanter er ubrudte linjer, eftersom forbruget af faktor nr. k kan varieres kontinuerligt. Men de lodrette dele af isokvanterne består nu af punktrækker. *Benyttelsen* af faktor nr. h kan kun være et helt tal. *Forbruget* af denne faktor kan derfor kun være $1/t_h$, $2/t_h$, $3/t_h$, . . . etc. De lodrette afstande mellem to nabopunkter i diagrammet er altså $1/t_h$. Ligesom på et generalstabsskort er der sat små tal rundt omkring i figur 5. På et generalstabsskort angiver de små tal højde og dybde

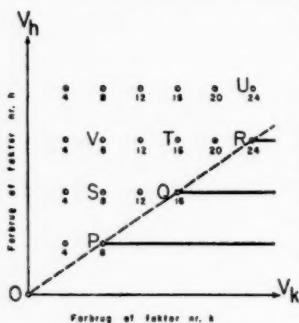

Fig. 5.

målt fra havoverfladen. På figur 5 angiver tallene effekten svarende til de forskellige faktorkombinationer. Lad os starte med forbruget nul af den ikke-varige faktor og lad os gradvist forøge forbruget af denne faktor uden at forandre forbruget af den varige faktor. Vi bevæger os m. a. o. østpå ad en vandret linje. Produktionsfunktionen forudsættes nu således beskaffen, at effekten voxer proportionalt med forbruget af den ikke-varige faktor, indtil vi når hen til linjen OPQR. Når vi er nået så langt, ophører væxten i effekt, og vi finder os selv glidende henad en isokvant.

Expansionsvejen i det nu undersøgte tilfælde er åbenbart den trappeformede vej PSQTRU på figur 5.

8. Kapacitetsloven.

Den Jantzen'ske kapacitetslov er baseret på en produktionsfunktion som den nys beskrevne. Ved en varig faktors *kapacitet* forstår vi det maksimale

¹) Det retlinjede afskrivningspostulat er meget populært i praxis, se National Bureau of Economic Research, Committee on Price Determination, *Cost Behavior and Price Policy* (New York: NBER, 1943), p. 67. En meget anvendt håndbog citeres: »Nevertheless it is the commonest method and its simplicity is deemed to offset its theoretical weaknesses.«

antal stedenheder pr. tidsenhed, som kan produceres ved benyttelse af een enhed af denne faktor. Lad k_h være kapaciteten af varig faktor nr. h . Lad sted nr. h have faktorbenyttelsen V_h af denne faktor. Stedets kapacitet er da $V_h k_h$. Lad den faktiske stedeffect være q_h . Ifølge ligning (16) kan vi udtrykke faktisk forbrug af faktor nr. h pr. stedenhed som

$$\frac{v_h}{q_h} = \frac{V_h}{t_h q_h} \text{ for } q_h \leq V_h k_h \quad (17)$$

Altså: Sålænge stedeffecten er mindre end eller lig stedets kapacitet vil, ved given benyttelse V_h og given levetid t_h af den varige faktor, faktisk forbrug af varig faktor pr. stedenhed være omvendt proportional med stedeffecten. For konstant faktorpris vil det samme naturligvis være tilfældet med faktisk forbrug af varig faktor pr. stedenhed *målt i penge*. Dette pengeforbrug vil vi kalde »stedets anlægsomkostning pr. stk.« og dets variation med stedeffecten er vist på figur 6. Dette er den jantzen'ske kapacitetslov.

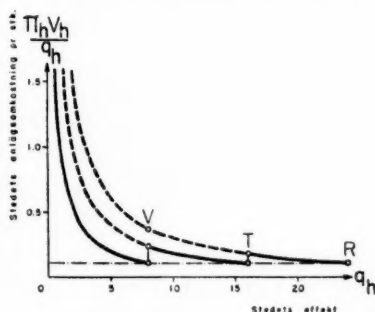

Fig. 6.

Varig faktors pris pr. tidsenhed
 $\pi_h/t_h = 1,00$ kr. Varig faktors
 kapacitet $k_h = 8$.

9. Serieloven.

Indtil nu har vi forudsat, at stedenhedens kvalitet er given. Denne forudsætning gælder oftest kun for begrænsede perioder. Når stedenhedens kvalitet ændres, må en hel del varige faktorer hyppigt kasseres. Når bogtrykkeren er færdig med at trykke een bog, kasserer han sats og matricer til denne bog. Når automobilfabrikanten foretager et radikalt modelskifte, kasserer han ofte karosseripresser, støbeforme og værktøj til en værdi af snese millioner dollars¹⁾.

I virkelighedens verden er det oftest således, at den varige faktors levetid t_h begrænses af ønsket om kvalitetsvariation af stedenheden snarere end af den varige faktors rent fysiske opslidning. Den varige faktor når altså slet ikke at blive fysisk slidt op, før den skal kasseres på grund af kvalitetsvariation af stedenheden. Her er det, Jantzen har indført det praktisk meget vigtige begreb en *serie*. Serien kan defineres ved stedets *serielængde*, som er t_h , eller ved stedets *seriestørrelse*, som er $t_h q_h$, hvor q_h som før er stedets effekt. Om man anvender disse betegnelser, kan man læse ligning (17) ovenfor således: Ved given benyttelse V_h af den varige faktor og ved given

¹⁾ Dodge har for nylig haft et meget radikalt modelskifte. 1953-modellen har kostet \$ 65 millioner for produktionen kunne begynde, *Time*, October 27, 1952, p. 97.

stedeffect q_h vil faktisk forbrug af varig faktor pr. stedenhed være omvendt proportional med serielængden. Eller således: Ved given benyttelse V_h af den varige faktor vil faktisk forbrug af varig faktor pr. stedenhed være omvendt proportional med seriestørrelsen. For konstant faktorpris vil det samme naturligvis gælde for faktisk forbrug af varig faktor pr. stedenhed målt i penge. Dette pengeforbrug har vi kaldt »stedets anlægsomkostning pr. stk.«, og dets variation med serielængden er vist på figur 7.

Både kapacitetsloven og serieloven er altså afledt af vor simple ligning (17). Men i første fald er det stedeffecten, som er variabel, medens den varige faktors levetid (serielængden) er konstant. I andet tilfælde er det omvendt: stedeffecten er konstant, serielængden er variabel. Populært udtrykt drejer det sig i første fald om at producere »hurtigere« gennem en konstant tidsperiode, medens det i andet tilfælde drejer sig om at producere med samme hastighed over en længere tidsperiode. Denne distinktion er vigtig men temmelig upåagtet i økonomisk teori.

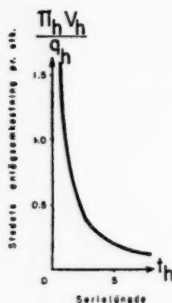

Fig. 7.

Faktorbenyttelse $V_h = 1$.

Stedeffect $q_h = 1$.

Faktorpris $\pi_h = 1$.

10. Stedets omkostningsfunktion.

Tiden er nu inde til at se på stedets omkostningsfunktion. Lad os vende tilbage til figur 5, hvor vi fandt expansionsvejen PSQTRU. Lad os vandre udad denne expansionsvej og optegne stedets stykomkostninger som funktion af stedeffecten. Stedets omkostninger er $\pi_h v_h + \pi_k v_k$,

og stedets stykomkostninger er

$$\frac{\pi_h v_h}{q_h} + \frac{\pi_k v_k}{q_k} \quad (18)$$

Det første led er stykomkostning til den varige faktor, altså hvad vi i afsnit 8 kaldte »stedets anlægsomkostning pr. stk.« Denne stykomkostnings variation med stedeffecten vises på figur 6. Det andet led er stykomkostning til den ikke-varige faktor. Denne vil vi kalde »stedets driftsomkostning pr. stk.« Når vi vil studere denne, får vi brug for vor forudsætning om produktionsfunktionens egenskaber. Vi forudsatte, at produktionsfunktionen var således beskaffen, at gik vi østpå ad en vandret linje i isokvantdiagrammet, så ville effekten q_h voxe proportionalt med forbruget af den ikke-varige faktor v_k , indtil vi nåede linjen OPQR. Eftersom prisen på den ikke-varige faktor π_k er konstant, følger det nu, at andet led i ligning (18) må være en konstant. Stedets driftsomkostning pr. stk. er altså konstant. Hermed har vi studeret stedets hele stykomkostning som funktion af stedeffecten, og resultatet kan afbildes som i figur 8, hvor ligning (18) finder sit geometriske udtryk. Stykomkostningen er en serie hyperbelbrudstykker. Men hvorledes ser grænseomkostningen ud? Fra figur 5 ved vi, at når effekten er mellem 0 og 8, be-

høves een enhed af den varige faktor nr. h . Effekt 8—16 kræver to enheder, 16—24 kræver tre enheder, o. s. v. Hver gang vi passerer gennem et multiplum af $q_h = 8$, stiger omkostningen derfor med det endelige beløb $\pi_h v_h$. Man skal lægge mærke til, at omkostningen stiger med dette endelige beløb, selv om effekten kun forøges infinitesimalt udover et sådant multiplum. Grænseomkostningen er differentialkvotienten af omkostningen m. h. t. effekten. Derfor vil grænseomkostningen ved effekter, der er multipla af $q_h = 8$, være et punkt, der ligger uendeligt højt oppe. For alle andre effekter falder grænseomkostningen sammen med driftsomkostningen pr. stk., der er vist som en vandret linje i figur 8.

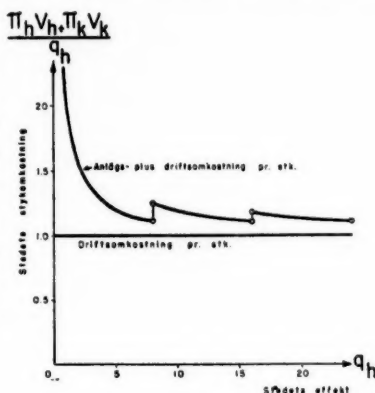

Fig. 8.

Varig faktors pris pr. tidsenhed $\pi_h/t_h = 1,00$ kr. Varig faktors kapacitet $k_h = 8$.

Stedets driftsomkostning pr. stk. $\frac{\pi_h v_h}{q_h} = 1,00$ kr.

11. Harmoniloven.

Vi skal nu forlade stedet og se på bedriften som helhed. Lad bedriften bestå af j steder. Sted nr. j , som er det sidste sted i rækken, producerer en stedenhed, der samtidig er bedriftsenheden, hvori bedriftens effekt måles. Bedriftens effekt er q_j . Lad os nu for ethvert sted definere stedkoefficienten, der angiver det antal stedenheder, som medgår til fremstilling af een bedriftsenhed. For sted nr. h har vi altså:

$$q_h = \frac{q_1}{q_j} \quad (19)$$

hvor q_h er stedkoefficienten for sted nr. h . Hvis bedriften er en automobil-fabrik, og stedet fremstiller automobilhjul, vil stedkoefficienten være $= 5$. For ethvert sted findes en stedkoefficient, således at vi har de j ligninger

$$\begin{aligned} q_1 &= \frac{q_1}{q_1} \\ &\vdots \\ q_j &= \frac{q_j}{q_j} \\ q_j &= q_j, \end{aligned} \quad (20)$$

idet $q_j = 1$, da det sidste steds stedenhed er lig bedriftsenheden.

Vanskeligheden ved at sammensætte bedriften harmonisk ligger nu deri, at bedriften anvender et stort antal varige faktorer. I vort tilfælde anvender den j varige faktorer, een i hvert sted. Og hver af disse varige faktorer har sin egen kapacitet. Lad os tage sted nr. h . Her anvendes varig faktor nr. h , og denne varige faktors kapacitet k_h har vi i afsnit 8 defineret som det maximale antal stedenheder pr. tidsenhed, som kan produceres ved benyttelse af een enhed af denne faktor. Vender vi denne definition på hovedet, får vi, at minimumsbenyttelsen af varig faktor nr. h pr. stedenhed er $1/k_h$. Faktisk benyttelse af varig faktor nr. h pr. stedenhed er V_h/q_h . Hvis altså faktisk benyttelse pr. stedenhed er lig minimumsbenyttelse pr. stedenhed, har vi:

$$\frac{V_h}{q_h} = \frac{1}{k_h} \quad (21)$$

Indsæt (21) i (19), så får vi:

$$q_j = V_h \frac{k_h}{\varrho_h} \quad (22)$$

Under benyttelse af ligningerne (20) kan et tilsvarende system opstilles for alle stederne, således at vi får følgende j ligninger:

$$\begin{aligned} q_j &= V_1 \frac{k_1}{\varrho_1} \\ &\vdots \\ q_j &= V_i \frac{k_i}{\varrho_i} \\ q_j &= V_j k_j \end{aligned} \quad (23)$$

Systemet (23) læses: Hvis for ethvert sted faktisk benyttelse af stedets varige faktor pr. stedenhed skal være lig minimumsbenyttelsen pr. stedenhed, så må bedriftens effekt q_j være lig med et fælles mangefold af de j varige faktorerers kapaciteter udtrykt i bedriftsenheder, $k_1/\varrho_1, \dots, k_i/\varrho_i, k_j$. Det vil huskes, at V_1, \dots, V_i, V_j er hele tal. Den mindste bedriftseffekt, som er forenelig med minimumsbenyttelse pr. stedenhed af alle varige faktorer, er den, som er lig mindste fælles mangefold af de j varige faktorerers kapaciteter udtrykt i bedriftsenheder. Dette er den jantzen'ske harmonilov¹⁾. Om den store praktiske betydning af denne lov kan der for den, der kender lidt til moderne industri, ikke være nogen tvivl.

12. Bedriftens omkostningsfunktion under harmoniloven.

Vor bedrift forbruger som nævnt j varige faktorer, een i hvert af bedriftens steder. Desuden forbruger den en række ikke-varige faktorer, lad dem være

¹⁾ Jantzen's egen udformning overså stedkoefficienten.

faktorerne nr. $k \dots n$. Lad bedriftens effekt øges gradvis, og lad ethvert sted følge sin expansionsvej som vist på figur 5. Dette indebærer, at efterhånden som snart een, snart en anden af de varige faktorer udnyttes fuldt ud, anskaffes nye enheder af disse faktorer. Bedriftens omkostninger er $c = \pi_1 v_1 + \dots + \pi_j v_j + \pi_k v_k + \dots + \pi_n v_n$. Bedriftens stykomkostninger er

$$\frac{c}{q_j} = \frac{\pi_1 v_1 + \dots + \pi_j v_j}{q_j} + \frac{\pi_k v_k + \dots + \pi_n v_n}{q_j} \quad (24)$$

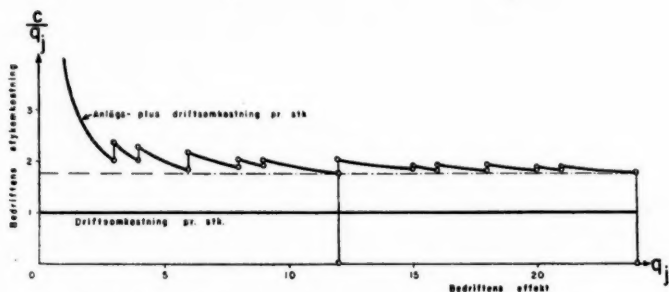

Fig. 9. Varige faktorerers pris pr. tidsenhed: $\pi_1/t_1 = 1,00$ kr.

$$\pi_2/t_2 = 1,00 \text{ kr.}$$

$$\pi_3/t_3 = 1,00 \text{ kr.}$$

Varige faktorerers kapaciteter:

$$k_1/q_1 = 3$$

$$k_2/q_2 = 4$$

$$k_3/q_3 = 6$$

Bedriftens driftsomkostning pr. stk.

$$= 1,00 \text{ kr.}$$

Det første led af (24) er bedriftens anlægsomkostning pr. stk. Det andet led er bedriftens driftsomkostning pr. stk. I figur 9 har vi vist bedriftens stykomkostning som funktion af bedriftens effekt for en simpel bedrift, der består af tre steder. Kapaciteterne af de tre varige faktorer, som findes på de tre steder, er 3, 4 og 6. De tre varige faktorerers priser pr. tidsenhed er $\pi_1/t_1 = \pi_2/t_2 = \pi_3/t_3 = 1$ kr. Driftsomkostningen pr. stk. er også 1 kr. På figur 9 ses, at stykomkostningen er minimum ved effekterne 12, 24, 36... etc., med andre ord ved sådanne effekter, som er fælles mangefold af de tre varige faktorerers kapaciteter. Disse effekter kaldes »harmoniske«. Ved alle andre effekter har man, hvad Jantzen kalder »tomgangstab«. Man skal lægge mærke til, at chancerne for, at en lille bedrift arbejder med en harmonisk effekt, ikke er større end chancerne for, at en stor bedrift gør det. Afstanden mellem de harmoniske effekter på abscisseaxen er altid den samme, nemlig 12. Så harmoniloven siger *ikke*, at store bedrifter er mere harmoniske end små¹⁾. Derimod ser man tydeligt af figur 9, at den store bedrift har langt

¹⁾ Denne unøjagtige udtryksmåde løber os somme tider i pennen, et eksempel er H. Winding Pedersen, *Omkostninger og prispolitik*, 2. udgave (København: Høst, 1949), p. 74.

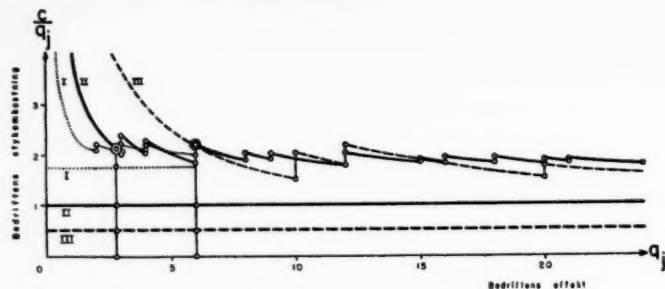

Fig. 10.

	I	II	III
Varige faktorerers pris pr. tidsenhed	$\pi_1/t_1 = 0,2$ $\pi_2/t_2 = 0,5$	$\pi_1/t_1 = 1,00$ $\pi_2/t_2 = 1,00$ $\pi_3/t_3 = 1,00$	$\pi_1/t_1 = 5,00$ $\pi_2/t_2 = 5,00$
Varige faktorerers kapaciteter	$k_1/q_1 = 2$ $k_2/q_2 = 3$	$k_1/q_1 = 3$ $k_2/q_2 = 4$ $k_3/q_3 = 6$	$k_1/q_1 = 10$ $k_2/q_2 = 12$
Bedriftens driftsomkostning pr. stk.	= 1,75 kr.	= 1,00 kr.	= 0,50 kr.

mindre ulempe af at være uharmonisk end den lille bedrift. Jo længere vi går mod højre, jo fladere bliver stykomkostningshyperblen, og desto mindre bliver derfor de lodrette spring fra en hyperbel op på den næste. Harmoni-loven er derfor et eksempel på stordriftsfordele.

At bedriftens driftsomkostning pr. stk. er en konstant følger af, at den er summen af alle stedernes driftsomkostning pr. stk., og denne sidste størrelse er for hvert enkelt sted en konstant. Men hvordan ser grænseomkostningen ud? Jo, ved effekterne 3, 4, 6, 8, 9. . . . etc. vil der ske anskaffelser af nye enheder af de varige faktorer, snart på eet sted, snart på et andet, somme tider på flere steder på een gang som ved effekten 3. Hver gang effekten passerer en af disse værdier, vil omkostningen derfor stige med et endeligt beløb, og grænseomkostningen vil derfor være et punkt uendeligt højt tilvejs. For alle andre effekter vil grænseomkostningen falde sammen med driftsomkostningen pr. stk., der er vist som en vandret linje i figur 9.

13. Bedriftens omkostningsfunktion under teknikloven.

Indtil nu har den eneste slags variation, vi har haft at gøre med, været varierende forbrug af givne faktorer. Man kan kalde dette »variation af faktorforbrug under konstant teknik«. Men der er jo også den mulighed at gå over til helt andre faktorer, altså at variere selve teknikken. Den moderne teknik byder ofte på rige muligheder ved valg af fabriksanlæg og produktionsproces. For enhver mulig teknik kan der konstrueres en kurve svarende

til vor figur 9 visende bedriftens omkostningsfunktion. I figur 10 er dette gjort for tre forskellige muligheder. Teknik II er simpelthen den samme, som vi studerede i figur 9. Teknik I og III er forskellige fra II, dels ved, at antallet af steder er forskelligt, dels ved, at de forbrugte varige faktorer er kvalitativt forskellige, og endelig ved, at de forbrugte varige faktorer har en forskellig kapacitet. De forbrugte varige faktorer har nok også andre priser og andre levetider.

Teknik I på figur 10 er hvad Jantzen kalder en »lav« teknik. En lav teknik karakteriseres ved lav kapacitet af de varige faktorer, relativt lave priser på disse, og endelig udstrakt anvendelse af ikke-varige faktorer. Bedriftens anlægsomkostning pr. stk. er derfor lav, medens driftsomkostningen pr. stk. er høj.

Teknik III på figur 10 er den »høje« teknik. Her har de varige faktorer høj kapacitet, høje priser. Ikke-varige faktorer anvendes ikke så meget. Anlægsomkostningen pr. stk. er derfor høj, medmindre meget høje effekter kan nås, hvorimod driftsomkostningen pr. stk. er beskeden. Valget af teknik afhænger naturligvis af efterspørgselssiden. Kun hvis en høj og stabil effekt kan påregnes afsat, vil Teknik III arbejde med lavere stykomkostninger end Teknik II. Man kan beregne *den kritiske effekt* = den mindste effekt, ved hvilken højeste teknik arbejder med lavere stykomkostninger end nogen anden teknik. På figur 10 er denne effekt = 6. Den er i praxis ofte meget høj. For eksempel har man anslået den kritiske effekt i den britiske automobilindustri til 50.000—100.000 biler om året, i den amerikanske automobilindustri til ca. en kvart million biler om året¹⁾.

14. Et empirisk eksempel på teknikloven.

Som et eksempel på en mere omfattende empirisk bestemmelse af den Jantzen'ske tekniklov skal nævnes kapitel 11 i R. G. Bressler's nys udkomne bog om mælkedistributionsomkostninger i Connecticut²⁾. Bressler har gennemregnet omkostningerne for seks forskellige pasteuriserings- og flaskepåfyldningsanlæg. De seks anlæg afviger fra hverandre hovedsagelig m. h. t. størrelse og kapacitet men også kvalitativt:

"Following the general recommendations of equipment manufacturers and the plans for a number of existing plants, rough designs were set up for six hypothetical pasteurizing plants. These plants have capacities of 240, 400, 800, 1,600, 2,400, and 4,800 quarts daily. Plant A, with a daily capacity of 240 quarts, would require about 253 square feet of floor space or 1.05 square feet per quart of daily capacity. At the other extreme, Plant F, with a capacity of 4,800 quarts per day, would have an area of 2,636 square feet or 0.55 square feet per quart.

The decline in building investment per quart of capacity as capacity increases is the result

¹⁾ »Austin and Nuffield,« *The Economist*, December 1, 1951, p. 1348.

²⁾ R. G. Bressler, Jr., *City Milk Distribution* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952) Chapter 11 »Processing and Bottling Plants,« pp. 177—227. Det her fremlagte materiale var tidligere publiceret som Bulletin 259, Storrs Agricultural Experiment Station, College of Agriculture, University of Connecticut, Storrs, Conn., June, 1948.

of two principle factors: (1) plant area does not increase as rapidly as capacity; and (2) construction costs per square foot of floor area decreases with increases in size.

Vat-type pasteurizers were specified for all plants, with capacities ranging from one 30-gallon vat in Plant A to two 300-gallon units in Plant F. Milk coolers ranged in capacity from 525 to 5,200 pounds of milk per hour. *Hand*-operated bottle fillers were specified for the three smallest plants, while *automatic* fillers were recommended for Plants D, E, and F. Refrigeration compressors ranged in capacity from 0.5 to 4.5 tons, while boilers ranged from 3.5 to 25 horsepower."

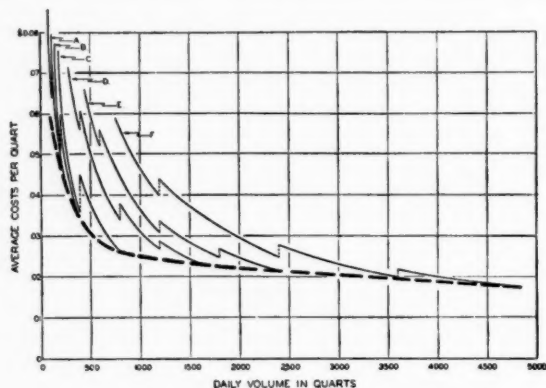

Fig. 11.

Resultatet af stykomkostningsberegningerne for de seks anlæg fremgår af vor figur 11, der er lånt fra Bressler's bog. Man ser seks kurver, mærket A—F, hver karakteristisk for en bestemt teknik. Den tykt optrukne punkterede linje er indhyllingskurven.

15. Konklusion.

I denne artikel har vi forsøgt at aflede både den gængse U-formede grænseomkostningskurve og den ejendommelige jantzen'ske grænseomkostningskurve¹⁾ af specielle forudsætninger m. h. t. produktionsfunktionen. Tilbage står at sammenligne de to analyser i henseende til realisme og nytte. Den jantzen'ske analyse står for nærværende forfatter som den langt overlegne i disse henseender. På i hvert fald tre punkter betød Jantzen's analyse et meget stort fremskridt sammenlignet med gængs teori. For det første fører Jantzen analysen ned til *stedet* og opfatter bedriften som en sum af steder. Dette tillader os at arbejde med forholdsvis simple produktionsfunktioner; thi stedet er simplere end bedriften. Og bedriftens omkostninger opfattes da bagefter som en sum af stedernes. Denne fremgangsmåde, at betragte stedet først og bedriften bagefter, er naturligvis meget enkel — som Columbus' æg. Det andet punkt, hvor Jantzen førte analysen et stort stykke frem, er substitutionsbegrebet. Jantzen understreger den *manglende* substitution mellem den

¹⁾ Den ejendommelige grænseomkostningskurve bestående af en vandret linje med punkter svævende uendelig højt tilvejs fremstilles ikke explicite af Jantzen selv.

varige faktor og de ikke-varige faktorer, hvormed den samarbejder i stedet. Denne forudsætning om limitationale faktorer i stedet er utvivlsomt uhyre realistisk i industrien. Har vi således ingen substitution mellem varige og ikke-varige faktorer, har vi til gengæld meget *store* muligheder for at substituere een »teknik« for en anden. Der er med andre ord store substitutionsmuligheder mellem eet sæt varige faktorer med tilhørende ikke-varige samarbejdende faktorer på den ene side og et kvalitativt andet sæt på den anden. Substitutionsprincippet er således langt fra forladt, men det har fået et formentlig såre realistisk indhold. Det tredje træk, der udmærker den jantzen'ske analyse, er understregningen af, at driftsomkostningen pr. stk. er *konstant*. Den vandrette linje, der viser driftsomkostningen pr. stk., viser naturligvis også, når man husker på punkterne, der svæver uendeligt højt tilvejs, grænseomkostningen. Denne vandrette linje stemmer svært godt med empiriske resultater for industriens vedkommende. Den gængse teori har haft meget vanskeligere ved at forklare disse resultater. Den må i virkeligheden — som vi har set — antage en homogen og lineær produktionsfunktion for at få den vandrette grænseomkostningskurve frem.

Det sidste punkt fører os frem mod modifikationerne. Utvivlsomt er den jantzen'ske vandrette grænseomkostningskurve en god første approximation, men muligheden for stigende grænseomkostninger ved omtrent fuld kapacitetsudnyttelse må ikke overses helt. På dette punkt bliver det nødvendigt at sondre mellem effektens forskellige dimensioner. En flyverutes effekt kan bruges som et bekvemt eksempel. Flyverutens effekt måles i personkilometer pr. år; men dette tal er åbenbart lig med personer pr. kilometer *gange* kilometer i timen *gange* flyvetimer pr. år. Hvis vi udvider effekten ved at udvide sidstnævnte dimension, flyvetimer pr. år, er det højst sandsynligt, at stykforbruget af ikke-varige faktorer overhovedet ikke forandrer sig. (Derimod kan *pengeværdien* af dette stykforbrug forandre sig, fordi faktorprisen forandrer sig: højere satser for overarbejde og natarbejde). Hvis vi derimod udvider effekten ved at udvide en af eller begge de to første dimensioner, personer pr. kilometer eller kilometer i timen, så støder vi snarere på stigende stykforbrug af ikke-varige faktorer henimod fuld kapacitetsudnyttelse. Her er et vidt felt for fortsatte undersøgelser¹⁾.

Er den jantzen'ske analyse således mere realistisk end den gængse, så er de anvendelser, man kan gøre af den, ikke mindre interessante. Her er ikke stedet at tale om anvendelserne. Kun skal antydes, at forfatteren andetsteds har forsøgt at vise, at når Jantzen's omkostningsanalyse lægges til grund, så vil profitmaximeringspunktet i almindelighed *ikke* kunne karakteriseres ved lighed mellem grænseomkostning og grænseomsætning²⁾.

¹⁾ Winding Pedersen behandlede dette problem i den klare artikel om kapacitetsudnyttelsens tre dimensioner, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* LXXI (1933).

²⁾ Hans Brems, A Discontinuous Cost Function, « *The American Economic Review* Vol. XLII, No. 4 (September, 1952), pp. 577—586.

PENGEPOLITISK NYORIENTERING¹⁾

AF ERIK HOFFMEYER

I DE seneste år er det blevet almindeligt at tale om en pengepolitisk nyorientering eller renaissance. De billige penges politik har siden 30'erne været et dominerende islæt i den økonomiske politik især i de nordeuropæiske og nordamerikanske lande, der er de ledende i økonomisk henseende; men siden Koreakrigen har det ene efter det andet af disse lande opgivet den lave rente, fordi den private sektors likviditet skulle holdes så høj, at det var åbenbart, at stabiliteten i betalingsstrømmen kom i fare. Den ortodokse pengepolitik, der hele tiden havde været benyttet f. eks. i visse sydeuropæiske lande, er nu kommet til ære og værdighed igen. Modtagelsen har dog været meget blandet; nogle hævder, at dens fortid er så blakket (den blev brugt for sent og slog for hårdt), at den bør mødes med den største skepsis, mens andre mener, at man kun med bistand af pengepolitikken kan opnå at stabilisere pris- og indkomstniveau, medmindre man vil ty til de-taillerede direkte indgreb i produktion og omsætning.

Af skelsættende betydning i nyere pengepolitisk historie var det, at U.S.A. i marts 1951 opgav fastlåsningsen (»pegging«) af kurserne på lange unions-papirer, hvilket havde medført, at den lange rente ikke kunne stige over

¹⁾ Anvendt litteratur især:

- Arvidson, Guy: Kreditpolitiken och utvecklingen på kreditmarknaden (Konjunkturläget, Høsten 1952, kap. 5).
Bank Reserves: Some Major Factors Affecting Them, Federal Reserve Bank of New York, marts 1951.
Bramsnæs, C. V.: Centralbankerne og staten (Ax. Nielsen til Minde, Nationaløkonomisk Forening 1951 p. 34).
Browaldh, E.: Konjunkturläget och kreditrestriktionerne (Index nr. 1. 1952).
Bulletin of the Oxford University, Institute of Statistics vol. 14 nr. 4, 5 og 8, april, maj og august 1952.
Cobbold, C. F.: Tale ved banket i City, ref. Financial Times 8/9 1952.
Dahmén, E.: Banklikviditet och Kreditmarknad, Ekonomisk Tidskrift nr. 3, sept. 1952.
Federal Reserve Policy. (Bopp, Rosa, Parry, Thomas og Young). Postwar Economic Studies no. 8, november 1947.
Goldenweiser, E. A.: American Monetary Policy, McGraw-Hill, New York 1951.
Kock, M. H. De: Recent Developments in Central Banking and Monetary Policy (South African Bankers' Journal, marts 1952).
Kungl. Maj:ts proposition nr. 221, 1951 (forslag til lov om renteregulering).
P. Nyboe Andersen m. fl.: Laanerenten. København 1947.
Monetary Policy and the Management of the Public Debt: Hearings. (United States Government Printing Office 1952).

2½ %, og at lange papirer var ligeså likvide som rede penge. Den 4. marts blev der udsendt en kortfattet meddelelse fra den amerikanske finansminister (Snyder) og chefen for Board of Governors of the Federal Reserve System (McCabe) med følgende ordlyd:

The Treasury and the Federal Reserve System have reached full accord with respect to debt-management and monetary policies to be pursued in furthering their common purpose to assure the successful financing of the Government's requirements and, at the same time, to minimize monetization of the public debt.«

Omslaget virkede meget voldsomt, fordi det var afslutningen på en langvarig og pinlig strid mellem Treasury og Federal Reserve.

Forliget fik en anden og fra et teoretisk synspunkt måske vigtigere følge, idet kongresmedlem Patman begærede en større undersøgelse under påskud af, at »accord«en ikke fungerede tilfredsstillende. Der blev nedsat en komité med Patman som formand. Først udsendte man en lang række spørgsmål til finansministeriet, Federal Reserve og mange andre institutioner og personer. Hver gruppe fik specielle spørgsmål, og svarene blev samlet og udgivet under titlen »Monetary Policy and the Management of the Public Debt: Replies to Questions...« (ofte kaldet »Compendium«) et værk på godt 1300 tæt trykte sider. På dette grundlag fandt så den egentlige høring sted i marts 1952, som blev udgivet under titlen »Hearings Before the Subcommittee on General Credit Control and Debt Management« (ofte kaldet »Hearings«) — en bog på knap 1000 sider. Endelig afgaves en rapport under titlen »Monetary Policy and the Management of the Public Debt — Report« (ofte kaldet »Report«) på 80 sider. Dette materiale, der går under navnet Patman-rapporten, er så righoldigt og af en så bemærkelsesværdig kvalitet, at det næppe er nogen overdrivelse, når Patman i forordet til »Compendium« siger: »Taken as a whole, this compendium constitutes

— Replies to Questions and other Material, Part I og II (do. 1952).

— Report of the Subcommittee (do. 1952).

Money, Trade and Economic Growth. In Honor of J. H. Williams, sec. 3. Monetary Theory and Central Banking (Mac Millan, New York 1951).

Pedersen, Jørgen og Sørensen, C. E.: Hvorledes reagerer bankerne, (Nat.økon. Tidsskrift 1950, 3.—4. hæfte, p. 93).

Retningslinier for penge- og kreditpolitikken. Stortingsmelding nr. 75, 1952.

Rooth, Ivar: Statsuplåningen och räntepolitiken 1948—50, Ekonomisk Revy, hæfte 1, februar 1950.

The Controversy over Monetary Policy, (Harris, Chandler, Friedman, Alvin Hansen, Lerner, Tobin). The Review of Econ. and Stat., august 1951.

Akerman, S. J.: Aktuell svensk penning- och finanspolitik (Økon. og Pol. 25. årg. Nr. 4, okt.—dec. 1951).

Endvidere centralbankernes årsberetninger, The Economist, The Banker, The Bankers' Magazine, Federal Reserve Bulletin, Monthly Letters on Economic Conditions (The National City Bank of New York), Skandinaviska Banken m. v.

in my judgement by far the best source-book of materials on general credit control and debt management which has been assembled in our generation«. Af sin modstander senator Douglas har Patman, der oprindeligt var modstander af forliget, fået stor anerkendelse for den objektive og forbilledlige måde, undersøgelsen er ledet på.

Hensigten med denne artikel er dels at henlede opmærksomheden på dette materiale, der allerede af flere skribenter er sammenlignet med Bullion rapporten, dels at diskutere nogle af de vigtigste problemer i forbindelse med pengepolitikens formål, teknik og effektivitet — især i en inflationsperiode. For at give problemerne perspektiv skal der først foretages en gennemgang af hovedtrækkene i den pengepolitiske udvikling siden 1945 i 4 lande: U.S.A., England, Sverige og Danmark med særlig vægt på perioden siden Koreakrigens udbrud i juni 1950.

I. Udviklingen i U.S.A., England, Sverige og Danmark.

U.S.A. Den anden verdenskrig førte til en enorm stigning i unionsgælden fra ca. 40 milliarder \$ i slutningen af 30'erne til knap 250 milliarder ved krigens slutning og udgjorde nu ca. halvdelen af al gæld i U.S.A. Til sammenligning kan tjene, at nationalindkomsten i 1945 udgjorde ca. 180 milliarder \$, mens den i slutningen af 30'erne havde udgjort ca. 70 milliarder. Ydermere havde omkring $\frac{4}{5}$ af gælden en løbetid på mindre end 5 år. Der var enighed mellem finansministeriet og centralbanksystemet om, at markedet ikke måtte udsættes for rystelser, så publikum mistede tilliden til statspapirer. På den anden side var Federal Reserve ikke begejstret for at skulle etablere faste kurser på alle obligationstyper, således at det blev markedet, der bestemte, om unionsgælden skulle monetiseres og tjene som basis for en kreditexpansion via bankerne. Til at begynde med lykkedes det Federal Reserve trods Treasurys modstand at ophæve en præferencesats på $\frac{1}{2}$ % for lån på korte statspapirer (1946), og året efter var der enighed om at ophøre med at købe treasury bills til en fast rente af $\frac{3}{8}$ %, ligesom man standsede støtten af $\frac{7}{8}$ % på de noget længere »certificates«. De korte rentesatser blev således løst og steg en del i de følgende år, hvilket førte til, at bankerne købte flere af de korte papirer.

I hovedsagen betjente man sig dog af andre midler til bekæmpelse af inflationen i perioden 1945—48. I første række må nævnes reservebestemmelserne, hvorefter Federal Reserve Board fastsætter bestemte procent-satser for forholdet mellem medlemsbankernes indeståender i Federal Reserve bankerne og deres anfordringsforpligtelser respektive indskud på tid. Som bekendt er det en frivillig sag, om en bank vil være medlem af Federal Reserve systemet, hvilket i nogen grad svækker anvendeligheden af dette middel. Ydermere blev den lange rente helt op til marts 1951 stort set holdt fast, hvorfor bankerne uden kurstab blot kunne sælge lange statspapirer

eller lade de korte løbe ud for at få reserver til imødekomme af forpligtelserne. En forhøjelse blev gennemført i 1948, men procentsatserne blev sat ned igen året efter. I 1948 blev den såkaldte regulation W genindført, hvorefter Federal Reserve Board fastsætter nærmere regler for minimumsudbetaling og maximal løbetid på lån til køb af varige forbrugsgoder (biler, køleskabe etc.). Forbrugerkreditte er meget omfattende i U.S.A. og ved reglerne fik man lagt en vis dæmper på omkring 70 % af al afbetalingshandel, men disse blev dog lempet stærkt, da tilbageslaget i den økonomiske aktivitet indtraf omkring årsskiftet 1948—49. Et andet selektivt middel blev også taget i anvendelse — det drejer sig om regulation T og U, hvorefter Federal Reserve Board fastsætter regler for marginkravene for lån på børspapirer ydet af vexellerere og banker. I løbet af 1945 var satsen kommet op på 100 %, men blev i 1947 sat ned til 75 % og i 1949 til 50 %.

Selvom Federal Reserve havde løst de korte rentesatser, følte man sig dog forpligtet til til tider meget omfattende støttekøb især i perioder, hvor finansministeren skulle gennemføre større konverteringer. Der har givet været ønsker hos Federal Reserve om at lade de korte rentesatser stige yderligere for at lade markedet finde sit eget leje, men der synes ikke at have været noget ønske om at gå i lag med en forhøjelse af renten på de lange papirer. I slutningen af 1949 og første halvdel af 1950 tilspidsedes konflikten mellem Treasury og Federal Reserve. Kurserne blev ikke støttet med samme præcision som tidligere — der blev endog solgt for at presse kursen, især når en konvertering nærmede sig. Som modtræk bekendtgjorde Treasury nu betingelserne for nye lån påfaldende lang tid før tegningen og for at undgå åben strid måtte kurserne holdes i ro indtil konverteringen var sket. En af vexellererne siger herom, at »(investors) admired the way in which both the Treasury and the Federal stuck to their guns, but they were getting tired of being »in the middle««.

Efter Koreakrigens udbrud måtte der være enighed om oprustningens finansiering, og Federal Reserve gik ind på at vente noget med en renteforhøjelse, men den 18. august 1951 forhøjedes diskontoen fra $1\frac{1}{2}$ % til $1\frac{3}{4}$ %, hvilket meddeltes finansminister Snyder, der svarede, at til en fuldbetalt handling havde han ingen kommentarer. Det egentlige svar kom dog et par timer senere, da Snyder bekendtgjorde, at betingelserne for konverteringerne i september/oktober (13 milliarder \$) uforandret skulle være $1\frac{1}{4}$ % for 1 års papirer. Dette betød jo, at diskontoforhøjelsen ikke anerkendtes. De følgende konverteringer mødte meget ringe succes, hvorfor Federal Reserve måtte aftage størsteparten af beløbene. Hertil bidrog sikkert at man nu var blevet dristigere og lod kurserne falde med brøkdele af et point samme dag som betingelserne for en konvertering blev offentliggjort. Det ser ud til, at Snyder med rette mente, at Federal Reserve på denne måde lod markedet forstå, at renten ville gå i vejret. På den anden

side vil man fra Federal Reserve hævde, at man blot »was playing the pattern of rates« med det formål at skabe størst mulig usikkerhed indenfor en i store træk fastlagt lang rente. Denne usikkerhed skulle forhindre, at obligationsejere aflæssede store partier af deres porteføljer af statspapirer og gik over i mere risikable, men højere forrentede udlån. En anden metode til at fremkalde en sådan usikkerhed var formen for støtten. I visse perioder købte Federal Reserve uden vrøvl af nogen art alt, hvad markedet ville afsætte, hvorefter man pludselig blev besværlig og ville have alle mulige oplysninger hos vekslererne om sælgernes forhold.

Sideløbende med denne taktik rettede Federal Reserve mange indtrængende henvendelser til både præsident og finansminister om den alvorlige fare, kreditexpansionen betød. I januar 1951 gennemførtes en forhøjelse af reservebestemmelserne, der nu kom op på det legale maximum; formålet var at standse den explosive stigning i bankernes udlån, der fandt sted i efteråret 1950 — forretningsbankernes udlån var således steget fra knap 45 milliarder \$ ved udgangen af juni 1950 til godt 52 milliarder ved udgangen af december 1950 eller en stigning på ca. $\frac{1}{6}$. Samtidig satte en ny salgsbølge af statspapirer ind, og stillingen mellem Treasury og Federal Reserve tilspidsedes yderligere. Det endte med et møde mellem præsident Truman og Federal Open Market Committee, der leder Federal Reserves børspolitik. Truman erklærede, at han kun var interesseret i, at tilliden til unionsgælden blev opretholdt. Han erindrede fra første verdenskrig, at han havde købt Liberty bonds for en del af sin soldaterløn, og da han vendte tilbage fra Frankrig og skulle sælge disse obligationer og købe civile fornødenheder, fik han kun 80 % for et papir han oprindeligt havde givet 100 for, og senere hen gik de op i 125. Sådan noget burde ikke ske.

Mødet klarede ikke linierne, men da der måtte købes stadig større summer lange statspapirer endte det med, at man satte Treasury stolen for døren og forlangte omgående forhandling om en holdbar ordning. Efter flere ugers arbejde nåede man så frem til »accord«en af 3. marts 1951 (bekendtgjort den 4.). Man vil ikke hævde, at det var en sejr for Federal Reserve, for der kan ikke herske krig mellem regering og centralbank. Det udtrykkes på den måde, at i koordineringen af statens politik mod inflationen sejrede centralbankens argumenter. På den anden side kommer det frem, at overenskomsten har bevirket et helt andet syn på Federal Reserve hos finansministeren. Nu er det ligeberettigede partnere, mens man tidligere havde fornemmelsen af, at Federal Reserve blev betragtet som en flok specialister, der blev tilkaldt, når en ny emission var under forberedelse, og når de havde givet deres råd, blev der sagt: »Thank you, gentlemen; we will let you know what we are going to do when we get ready«. At der har været tale om en meget ubehagelig strid mellem Snyder og Federal Reserve fremgår dog alene af den kendsgerning, at McCabe meget kort tid efter trak

sig tilbage, og det hedder ligefrem, at det lå i sagens natur, at det måtte blive følgen. Han blev erstattet med en embedsmand fra finansministeriet Martin, der nyder stor tillid i begge lejre.

Den afgørende ændring, der indtraf i amerikansk pengepolitik i marts 1951, bestod i, at det atter blev den væsentligste opgave for Federal Reserve ikke at holde renten nede, men at kontrollere den samlede pengemængde. Pengepolitikken var ikke mere underordnet statsgælden. Denne udvikling havde dog næppe været mulig, medmindre kongressen og offentligheden stærkt havde støttet Federal Reserve.

»Accord«en førte ikke til nogen voldsom salgsbølge af obligationer, men en behersket kursnedgang, og fra de fleste sider er der enighed om, at ændringen i pengepolitikken var en betydende årsag til den stabilitet, der i den efterfølgende tid kom til at præge både bankernes udlån og prisniveauet. Et vigtigt moment var dog også, at Federal Reserve i begyndelsen af marts lancerede det såkaldte Voluntary Credit Restraint Program, hvor man fik forretningsbankerne, investeringsbankerne og forsikringselskaberne til at gå aktivt ind for en frivillig kreditbegrænsning. Der blev opstillet generelle linier for de principper, kreditinstitutterne burde følge i deres udlånspolitik: Lån burde ydes til forsvarsformål, nødvendig drift etc., men ikke til forbrugs-, spekulations- og anlægsformål. Prioritetsrækken var langt mere specificeret end her nævnt, og der blev nedsat lokale komiteer, der skulle behandle låneandragender, som blev forelagt af de lokale kreditinstitutter, disse var imidlertid ikke tvunget til at følge henstillingerne. Programmet blev suspenderet i maj 1952. Der var almindelig enighed om, at det havde virket efter hensigten, men der er næppe tvivl om, at succesen i betydelig grad var afhængig af den nye politik efter »accord«en.

For at afslutte beskrivelsen af den amerikanske pengepolitik er det nødvendigt endnu at nævne, at man også efter Koreakrigen skærpede regulation W. Reglerne blev senere lempet igen og helt afskaffet i foråret 1952. Endvidere forhøjedes i januar 1951 marginkravene for lån på børsapirer fra 50 til 75 %. En nyskabelse indenfor den selektive kreditstramning var regulation X, der drejede sig om prioritering af nybyggeri. Reglerne blev gennemført i oktober 1950 og bestod i, at lån ikke kunne sikres ved pant i fast ejendom udover en vis procent af værdien, ligesom der fastsattes maximal løbetid for lånene og visse krav til amortisationsplanen. Reglerne blev skærpet i januar og februar 1951 og suspenderet i september 1952. Til at begynde med var det vanskeligt at se noget resultat af dette indgreb, da tilsagn, der var givet, før regulation X trådte i kraft, ikke omfattedes af bestemmelserne. Senerehen indtraf der dog en nedgang i byggeriet, men hvad der var årsag hertil er svært at afgøre.

Karakteristisk for pengepolitikken i U.S.A. har været følgende træk: Arven fra krigen var pengerigelighed og en meget stor unionsgæld, der

bestod af mange forskellige typer af papirer tilpasset efter de forskellige gruppers behov. Det var finansministerens opgave at holde styr på hele denne statsgæld, hvoraf årligt 50 milliarder \$ skulle konverteres, og han ønskede for det første at holde omkostningerne til gældens forrentning nede og for det andet og måske vigtigste at undgå store omvæltninger i materialets placering. Ministerens krav måtte være stabile kurser til støtte for lav rente og tillid til unionens kredit. På den anden side var der mange obligationsejere, som havde købt under krigen dels af mangel på andre placeringsmuligheder, dels af patriotiske motiver. En del af disse — navnlig forsikringsselskaberne — ønskede at normalisere sammensætningen af deres aktiver efter krigen og: øge udlån til byggeri og erhvervslivet og mindske beholdningen af unionspapirer. I prisstigningsperioder var der tendens til at forstærke denne bevægelse, fordi renten for placeringer hos private steg, mens renten på unionens gæld blev holdt nede. Det var især forsikringsselskaber, men også forretningsbanker og investeringsbanker, derimod ikke sparekasser, der netto solgte statspapirer. På den tredje fløj stod så Federal Reserve systemet, der ligesåvel som Treasury ønskede, at placeringen af unionsgælden skulle ligge nogenlunde fast, men som mente, at dette bedst kunne opnås ved en forhøjelse af rentesatserne, hvilket ville dæmpe tilskyndelsen til omplaceringer. Det må dog i sandhedens interesse fastholdes, at også Federal Reserve var meget usikker overfor virkningen af renteændringer på lange papirer — således var det helt frem til februar 1951 altid kun den korte rente, man ville have sat i vejret, og her betyder renteændringer så lidt for kursen, at der næppe vil indtræde et »selling rush«, selvom markedet venter fortsat rentestigning. Først i foråret 1951 vovede man at røre ved stabiliteten i den lange rente, og den frygtede salgsbølge udeblev.

Sideløbende med udviklingen i den generelle pengepolitik og reservebestemmelserne benyttede man sig i stærkt varierende grad af selektive midler, idet man satte ind med kreditbegrænsende foranstaltninger på strategisk vigtige områder: Afbetalingshandel, nybyggeri, børsspekulation samt prioritetsrækken i Voluntary Credit Restraint Program.

*

England. Også i England er der siden Koreakrigens udbrud sket en væsentlig ændring i vurdering og udformning af pengepolitikken. Denne omlægning har ikke som i U.S.A. ført til omfattende empiriske undersøgelser — derimod har Bulletin of the Oxford University Institute of Statistics i dobbeltnummeret april—maj 1952 samt i augustnummeret samme år samlet et symposium af forskellige økonomers vurdering af den nye politik. Af navne kan nævnes: H. G. Johnson, C. Kennedy, F. W. Paish, R. F. Kahn, D. H. Robertson, J. R. Hicks, T. Balogh og R. F. Harrod.

I store træk var udviklingen i England som i U.S.A., at krigen medførte en stor pengerigelighed og en stærk forøgelse af statsgælden, der for en

meget væsentlig del var placeret i korte papirer (treasury bills). Op til efteråret 1951 var den måde man benyttede pengepolitikken på til bekæmpelse af inflationen, ret forskellig fra den amerikanske. Dette skyldtes især 3 forhold: For det første blev Bank of England nationaliseret i 1946, og ifølge lov kunne finansministeren efter forhandling med banken udstede direktiver for bankens politik. Denne beføjelse har såvidt vides ikke været anvendt, men muligheden for at kunne benytte den har utvivlsomt spillet en vis rolle. Endvidere har Bank of England efter loven ret til fuldstændig at dirigere de private bankers virksomhed, men i praksis foregår det på den måde, at banken nøjes med at videregive finansministerens retningslinier for bankernes långivning. For det andet er Englands banksystem stærkt koncentreret, idet de 11 clearing banks i London tegner sig for omkring 95 % af de private bankers samlede aktiver. Herved blev det langt lettere ved uformelle henvendelser at påvirke bankernes långivning — en sådan direkte kontakt er jo håbløs i U.S.A. med dets 14.000 private banker. For det tredje blev der i England oprettet en såkaldt Capital Issues Committee, der skulle give forudgående tilladelse til al privat emission.

En kort oversigt over udviklingen fra krigens afslutning til november 1951 kan gives på følgende måde: Under finansminister Dalton forsøgte man at presse den lange rente ned fra 3 % til $2\frac{1}{2}$ % i 1946—47. Dette førte til en meget kraftig forøgelse af likviditeten, og forsøget blev opgivet. Siden da har den lange rente både under Cripps og Gaitskell fået lov til at passe sig selv og er steget ikke ubetydeligt og var således ved udgangen af 1950 kommet op på over $3\frac{1}{2}$ %. For den korte rentes vedkommende var Bank of England altid villig til at købe treasury bills til $\frac{1}{2}$ % gennem sin »special buyer« — man kaldte det Bank of England's altid velvilligt åbne bagdør. Da bankernes beholdninger af korte statspapirer var meget betydelige, var der en latent fare for, at bankerne skulle reducere denne beholdning til fordel for udlån til erhvervslivet, der gav en betydelig højere rente.

Ved modarbejdelse af en sådan udvikling satte man sin lid til de nævnte retningslinier for bankernes udlånspolitik. Der blev udsendt opfordringer både i 1947, 1949 og i foråret 1951, der i hovedsagen gik ud på at fremme lån til eksportproduktion, produktion af varer, der erstattede import og tekniske forbedringer, mens bankerne skulle afholde sig fra at give lån til spekulative indkøb, afbetalingshandel etc. Det udtales altid fra officiel side, at denne selektive kreditkontrol (retningslinierne til bankerne og kontrol via Capital Issues Committee) har virket tilfredsstillende. Ikke desto mindre er bankernes udlån fra 1945 til 1951 blevet mere end fordoblet. I foråret 1951 rejste imidlertid både »Economist« og »The Banker« spørgsmålet, om man kunne nøjes med at støtte sig til bankernes gode vilje, eller om det ikke tværtimod var nødvendigt, at der blev ført en kraftigere generel pengepolitik.

Efter Churchill-regeringens tiltrædelse i efteråret 1951 gennemførtes følgende væsentlige ændringer: For det første hævedes diskontoen i november 1951 fra 2 % til 2½ %; satsen 2 % havde været gældende næsten uafbrudt i 19 år (bortset fra et par måneder i 1939), men efter krigen havde den ikke haft nogen betydning, da Bank of England som anført altid var villig til at købe treasury bills til ½ %. Samtidig med diskontoens forhøjelse indførtes dog en præferencesats for lån på korte statspapirer på 2 %, således at det var denne sats, der i virkeligheden blev effektiv. I denne forbindelse var det dog sikkert af større betydning, at Bank of England ophørte med at købe treasury bills til en fast rente. Herved skabtes der usikkerhed i markedet om den til enhver tid gældende politik. Det er blevet bemærket, at denne foranstaltning tvang bankerne til atter at lære deres fag. Fra Bank of Englands side har man i overensstemmelse hermed ført en meget lempelig politik og kun i enkelte tilfælde tvunget markedet »into the bank«. Det er vigtigt allerede her at bemærke, at man ligesom i U.S.A. lagde stor vægt på at skabe usikkerhed i markedet om centralbankens politik. Det næste, man foretog sig, var en fundering af ca. ⅓ af den korte statsgæld. Det drejede sig om 1 milliard pund sterling, som blev udbudt på 1, 2 og 3 år til en rente af imellem 1¼ og 1¾ %; tegningen kunne kun ske mod aflevering af treasury bills. Hensigten hermed var at berøve bankerne en del af deres beholdninger af treasury bills og erstatte dem med noget længere papirer. For clearingbankernes vedkommende benyttede man sig af, at det var en fast praksis, at de ikke ville have mindre end et beløb svarende til 30 % af indskudene anbragt i let realisable aktiver, d. v. s. kasse, checks og veksler; obligationer regnes traditionelt ikke med under denne gruppe. Den nævnte likviditetsprocent blev ved funderingen bragt ned fra 39 % til 32 %.

Der hersker jo alle steder, ikke mindst i England, stor tillid til styrken af de engelske traditioner, og det er næppe for meget sagt, at bestræbelserne for at nedbringe likviditetsprocenten til 30 blev betragtet som den vigtigste foranstaltning mod udlånseksansionen. En undersøgelse af Edward Nevin i augustnummeret af førnævnte Bulletin viser imidlertid, at denne procentsats ingenlunde i mellemkrigstiden har vist den formodede stabilitet — især ikke når man spalter undersøgelsen op på de enkelte banker. Heller ikke forholdet mellem kasse og indskud, der traditionelt skulle ligge på 8 %, viser den formodede stabilitet. Det er muligt, at man kan bygge en ny tradition op, men der er efter Nevins undersøgelse næppe grund til at tro, at man bygger på en gammel.

Endelig gennemførte man en væsentlig skærpelse af den selektive kreditkontrol. Man må her nævne en erklæring fra ledelsen af clearingbankforeningen, der for det første fremsatte en advarsel om, at det nu blev sværere og dyrere at få lån, og for det andet bad låntagerne om at

hjælpe med til at indskrænke kreditten ved nøje at prøve, om lån i de enkelte tilfælde var strengt nødvendige. Endvidere blev der udstedt skærpede instrukser til Capital Issues Committee, og endelig blev der i februar 1952 gennemført skærpede bestemmelser for minimumsbetalinger og maksimumsløbetid for kredit til køb af varige forbrugsgoder.

Selvom man ved disse foranstaltninger til en vis grad lagde vægten på en generel stramning (forhøjelsen af det korte renteniveau, der iøvrigt også bevirkede en stigning i den lange rente), lå hovedvægten dog stadig på de selektive midler. Finansminister Butler udtalte da også den 7. november 1951 i parlamentet:

"I do not believe that in present circumstances monetary policy by itself will have decisive results, but I am sure that direct influence over the volume of credit can do much to support other measures to combat inflation. In view of the grave situation which I have disclosed we cannot afford to neglect any measures which can contribute in this direction".

Selvom bankernes udlån i perioden november 1951 til februar 1952 ikke steg, skønt man måtte regne med en sæsonmæssig stigning, forringedes valutastillingen dog i stadigt hastigere tempo. Den 11. marts forhøjedes diskontoen fra $2\frac{1}{2}$ % til 4 %. Først hermed gik man over til at lægge hovedvægten på den generelle kreditstramning, og finansminister Butler udtalte i overensstemmelse hermed:

"This rise to a comparatively high level of money rates is, I believe, in present circumstances an essential part of our campaign to fortify the currency. It will play an important part in our effort to improve our balance of payments".

Følgen af denne foranstaltning var en meget kraftig stigning i både den korte og lange rente (til henholdsvis $2\frac{1}{4}$ % og $4\frac{1}{2}$ %).

Udviklingen siden foråret 1952 har imidlertid været præget af et stort underskud på statsfinanserne, der blev dækket ved udstedelse af treasury bills, og chefen for Bank of England, C. F. Cobbold, udtalte da også ved en banket i City i oktober, at de resultater, man hidtil havde nået for den private kreditgivning, var i fare for at blive neutraliseret af de betydelige underskud på statsbudgettet.

Det kan have en vis interesse at nævne, at en af de vigtigste årsager til underskudet på statsbudgettet er støtten til boligbyggeriet, der omtales som regeringens »lame leg«, samt finansieringen af de nationaliserede industriers kapitalbehov. I efteråret 1952 var clearingbankernes likviditetsprocent atter kommet op på 38 % (takket være den nævnte forøgelse af treasury bills), og der blev nu gennemført en yderligere fundering af godt 1 milliard pund sterling, der dog ikke udelukkende behøvede at tegnes mod aflevering af treasury bills. Operationen var en succes, og clearingbankernes likviditetsprocent faldt en del, men er dog højere end 30 %.

Det må endelig tilføjes, at rentepolitikken i stor udstrækning har taget sigte på at styrke udlandets tillid til sterling, og det er formentlig også lykkedes at standse og til en vis grad redressere flugten fra sterling.

Sammenfattende kan man om den engelske pengepolitik sige, at den i langt større udstrækning end den amerikanske har bygget på selektive foranstaltninger og direkte kontakt med bankerne. Selvom dette stadig gælder, er det vigtigt at understrege, at den seneste udvikling har ført til, at man har fundet det hensigtsmæssigt atter at benytte den generelle pengepolitik til bekæmpelse af inflationen. Herved har både den korte og den lange rente måttet finde sit eget leje uden støtte fra centralbanken — en situation der ganske svarer til den amerikanske.

*

Sverige. Også for Sveriges vedkommende har krigen ført til en væsentlig stigning i likviditeten, og især i bankernes likviditet, når man tager hensyn til den ret betydelige beholdning af korte statspapirer. Den svenske pengepolitik har sikkert været stærkt præget af Myrdalkommissionen, der regnede med en depression nogen tid efter krigens afslutning. For at imødegå en sådan udvikling var det nødvendigt at stabilisere investeringerne, og dette kunne blandt andet opnås ved at fastholde en lav rente. Allerede i 1945 fastsatte man 3 % som en hensigtsmæssig sats for den lange rente, og denne forblev uændret til 1950. Allerede i 1947 kom denne politik på en hård prøve, idet Riksbanken (hvis ledelse domineres af rigsdagsrepræsentanter) måtte forøge sin beholdning af statspapirer med ca. 1 milliard kr. for at holde den lange rente nede på de 3 %. I efteråret 1947 sluttedes en overenskomst med kreditinstitutterne om tilbageholdenhed med udlån, der fra 1945 til 1947 var steget med omkring $\frac{1}{3}$. Selvom der nu indtrådte noget mere stabile forhold, mente man fra Riksbankens side, at det også i 1948 var nødvendigt at søge at dæmpe konjunkturerne, og man tillod et meget ringe kursfald på de lange obligationer — statens 3 %'s obligationer af 1945 blev således låst fast ved en kurs på 99 $\frac{3}{4}$. Den daværende direktør Ivar Rooth gik af i december 1948 i protest mod den forsigtige politik, og herefter steg kursen atter op til pari. Efter Koreakrigens udbrud begyndte bankernes udlån igen at stige voldsomt, og i juli 1950 ophørte Riksbankens støttekøb, og den lange rente steg langsomt i løbet af efteråret. I august indførtes kassereservereregler for de private banker, men disse var så milde, at de næppe havde nogen væsentlig betydning, hvilket hang sammen med, at man fra Riksbankens side først og fremmest ønskede at stramme kreditgivningen ved en skærpelse af aftalen fra 1947 — en sådan skærpelse fandt da også sted. Endelig forhøjedes diskontoen i december fra 2 $\frac{1}{2}$ % til 3 % for at bringe den i harmoni med den øvrige rentestigning.

Det var dog fremdeles myndighedernes opfattelse, at rentevåbnet ville

slå blindt og først og fremmest ramme boligbyggeriet, hvorfor man ikke ville tillade en yderligere rentestigning udover den stedfundne. Dette førte til, at man allerede i foråret 1951 måtte begynde støttekøbene igen. Som nævnt lagde Riksbanken stor vægt på den frivillige kreditaftale, og det har derfor utvivlsomt været en stor skuffelse, at den svenske bankforening i maj 1951 i en skrivelse til Riksdagens bankoutsjott fremhævede, at en stramning af långivningen fra bankernes side kun var motiveret eller overhovedet kun mulig under forudsætning af en strammere likviditetspolitik fra Riksbankens side. Da Riksbanken i august 1951 motiverede forslag til en rentelov, blev det understreget, at bankforeningen i sin skrivelse end ikke nævnte den frivillige aftale om kreditstramning. På den anden side hed det umiddelbart efter, at bankforeningens cirkulære af juni 1951, hvor medlemmernes forpligtelser i henhold til aftalen indskærpes, er et vidnesbyrd om, at foreningen til en vis grad har modificeret sit standpunkt, og det fremhæves, at cirkulæret er udsendt helt på bankforeningens eget initiativ. Det er vel værd at lægge mærke til denne lille episode, hvor det var de private banker, der tog til orde for en strammere pengepolitik.

Som nævnt anbefalede Riksbankens ledelse vedtagelse af en lov, der skulle give regeringen vidtgående bemyndigelser til efter indstilling fra Riksbanken at regulere renten ved al erhvervsmæssig kreditgivning og kreditmodtagelse. Lovforslaget gik til høring hos godt 30 institutioner og nævn, hvoraf de fleste frarådede loven blandt andet under henvisning til, at de udviklede spørgsmål, der opstår i forbindelse med kreditreguleringen, bør gøres til genstand for en grundig undersøgelse, før man træffer så drastiske forholdsregler. Finansministeren afviste ret summarisk alle indvendinger; han var af den overbevisning, at der for tiden var tendenser til en »renteglidningsproces« i opadgående retning, og efter hans mening burde renten fastsættes autoritativt af statsmyndighederne og ikke overlades til spekulative elementer i markedet. Renteloven ville give en værdifuld støtte til samtidig at kunne gennemføre en stram pengepolitik og undgå en forhøjelse af renteniveauet. Det var dog ikke sikkert, at renteloven behøvede at blive benyttet — først burde man undersøge, om der ikke var mulighed for at opnå en frivillig overenskomst med kreditinstitutionerne, som sikrede en stabilisering af renteniveauet ved den ønskede højde og en effektiv stramning af udlånene. Han oplyste endvidere, at bankerne under behandlingen af lovforslaget havde taget initiativ til forhandlinger med ham om retningslinierne for en frivillig overenskomst.

I forbindelse med rentelovens vedtagelse gennemførtes et lovforslag om afgifter på bruttoinvesteringer indenfor jordbrug og industri (men ikke i boligbyggeri og lagre). Dette svarer jo i virkeligheden til en renteforhøjelse for beløb, der anvendes til investeringer.

Hvor meget frivillighed, der var i overenskomsten, får stå hen, men der blev i alle tilfælde truffet en aftale med bankerne i begyndelsen af februar

1952. Den fastsatte meget stramme likviditetskrav, der var forskellige for forskellige grupper af banker. Likviditeten defineredes som kasse, anfordringstilgodehavender i Riksbanken, checks, statspapirer og guldrandede obligationer, og der blev fastsat et forhold mellem denne størrelse og anfordringsindskudene. For det andet gennemførtes en vis binding af rentesatser, nemlig for lån mod pant i fast ejendom, lån til kommuner og lån mod sikkerhed i guldrandede papirer. For det tredje ophævedes kasse-reservereglerne. Efter at denne overenskomst var halet i land, gik man over til at træffe aftaler med sparekasser og livsforsikringsselskaber. Disse sidste drejede sig især om rentesatserne. Alle disse aftaler gjaldt for $\frac{1}{2}$ år og blev uden større besvær forlænget til udgangen af 1952. I sommerens løb blev Riksbankens rediskonteringssats gjort bevægelig. Det betød, at banker, der kom i likviditetsvanskeligheder, ikke mere kunne være sikre på at låne i Riksbanken til en bestemt rentesats. Endelig må det tilføjes, at emission af obligationer forud skulle godkendes af Riksbanken, der tilmed bestemte, på hvilket tidspunkt en emission kunne foretages.

Da Riksbanken i efteråret 1952 begyndte at indlede forhandlinger om forlængelse af de frivillige aftaler med kreditinstitutterne, viste der sig store besværligheder med hensyn til livsforsikringsselskaberne. Disse kunne få betydelig større renteindtægter ved udlån til industrien; således havde de i 1951 placeret 56 % af deres nye midler i andet end statsobligationer, lån til kommuner og nybyggeri. Procenten var i 1950 kun 24. Dette var en af forklaringerne på, at det blev stadig mere vanskeligt at få afsat kommunelån og skaffe lån til boligbyggeri til de tilladte rentesatser. Livsforsikringsselskaberne fremhævede officielt, at de var forpligtede til først og fremmest at varetage forsikringstagernes interesser, og at den hidtidige prisstigning havde ramt dem meget hårdt, så det kun ville være rimeligt at søge selskabernes indtjening forøget. Forhandlingerne gik i hårdknude, og det endte med, at regeringen truede med at fremsætte et lovforslag om kontrol med livsforsikringsselskabernes placeringer. Herefter lykkedes det at få en aftale i stand med en stor del af forsikringsselskaberne, og resultatet erklæredes at være tilfredsstillende, selvom Riksbankens chef, Lemne, var meget utilfreds med forsikringsselskabernes fremgangsmåde under forhandlingerne. Da man havde opnået enighed, opgav man at fremsætte nævnte lovforslag, og senere er aftalerne med de øvrige kreditinstitutter blevet forlænget og løber nu til udgangen af 1953.

Det har været karakteristisk for svensk pengepolitik, at man fortrinsvis har villet bygge på frivillige aftaler og undgå, at en likviditetsstramning skulle føre til en renteforhøjelse. Det er værd at lægge mærke til, at man inddrager stadig flere institutioner for at gøre sådanne aftaler effektive, og man taler i Sverige ofte om tendenser til udvikling af et gråt kreditmarked; samtidig er der kø i Riksbanken for emissioner. Det er ligeledes

interessant at lægge mærke til, at man stadig fra bankside fremhæver, at det er uhørt vanskeligt at stramme udlånene, når den fornødne likviditet er til stede. Således udtalte direktør Browaldh, Svenska Handelsbanken, så sent som marts 1952: »Och om det skulle visa sig, att trots all förståelse och god vilja från kreditinstitutens och det kredittagande näringslivets sida i praktiken blir omöjligt att utan alltför stor olägenheter nå det åsyftade resultatet på den vägen, ja, då får man väl hoppas, att de politiska instanserna skall företa en allvarlig omprövning av sin inställning till den penningpolitiska målsättningen och medlen för dess genomförande, under bättre beaktande av näringslivets synpunkter än som hittills skett«.

*

Danmark. For Danmarks vedkommende medførte den anden verdenskrig ligeledes en meget stærk stigning i likviditeten, først og fremmest på grund af tyskernes træk på nationalbanken, der ialt androg ca. 7½ milliard kr. Ved foranstaltninger mod pengerigeligheden, der blev sat i værk allerede under krigen, lykkedes det dog på den ene eller anden måde at binde knap 5 milliarder af dette beløb. Pengepolitikken efter krigen har først og fremmest koncentreret sig om nedbringelse af statens reguleringskonto i nationalbanken, hvor man havde samlet hele tyskergælden. Det fremhæves ofte i nationalbankens årsberetninger, at der både hos rigsdagen og i befolkningen har været en god forståelse af, at der måtte foretages en dybtgående pengesanerering. Der er sikkert ikke tvivl om, at denne forståelse i stor udstrækning skyldes det faktum, at man har haft reguleringskontoen stående, som klart viste, hvilket beløb der var udpumpet under krigen. I store træk er pengepolitikken gået ud på, at man lidt efter lidt har opgivet bindingen af de nævnte 5 milliarder, men samtidig ad andre veje opsuget tilsvarende beløb. Bindingen bestod som bekendt i ekstraordinære kasserereserver for banker og sparekasser (ult. 1945 ca. 2200 mill. kr.) og indbetaling i nationalbanken af provenuet af korte statspapirer — op til 10 år (ca. 2 milliarder kr.) og andre mindre poster.

Pengesanereringen blev dog gennemført såvidt lemfældigt, at der var mulighed for en kraftig ekspansion af bankernes udlån, der fra slutningen af 1945 til slutningen af 1947 var steget fra godt 1800 mill. kr. til godt 3200 mill. kr. eller med knap 80 %, og i slutningen af 1947 rettede nationalbanken en henvendelse til banker og sparekasser om at vise tilbageholdenhed med hensyn til udlån, idet man dog understregede, at det var vigtigt at give kredit til eksportproduktion og importbesparende produktion. Allerede i 1948 følte en vis stramning på pengemarkedet, hvilket dog ifølge nationalbankens årsberetning for 1948 til dels skyldtes, at man havde »glemt den normale tilstand, at finansieringen var et selvstændigt problem«. Nationalbanken gav dog tilsagn om genbelåning af byggelån ydet af

bankerne, idet finansieringen ikke burde være en selvstændig hemsko på boligbyggeriet.

Der herskede naturligvis delte meninger om, hvor dybt saneringen burde føres. Det er allerede nævnt, at nationalbanken mente, at finansieringen af et projekt ikke burde være noget, man betragtede som en ren selvfølge. En noget anden synsvinkel kommer frem i nationalbudgettet for 1950 (afsluttet i marts 1950), hvor det hedder »Det vil være nødvendigt at drage omsorg for, at de investeringer, der er materialer og arbejdskraft til at gennemføre, ikke hæmmes af finansieringsvanskeligheder, og ministeriet vil derfor modvirke eventuelle tendenser til rentestigning«.

Efter Koreakrigens udbrud gennemførtes en forhøjelse af diskontoen allerede den 4. juli 1950 fra $3\frac{1}{2}$ % til $4\frac{1}{2}$ %, som blev fulgt op med en forhøjelse til 5 % i november 1950, og endvidere ophørte det i 1948 givne tilsagn om genbelåning af byggelån, da nationalbanken fandt, at de herskende forhold på byggemarkedet var stærkt inflationsbefordrende.

I 1951 indtraf der en alvorlig stramning af pengemarkedet, især på grund af merforbruget af fremmed valuta; men pengepolitikken blev ikke af den grund lagt om, uanset at den lange rente steg til knap 6 % i slutningen af 1951 (minimum havde været ca. $3\frac{1}{2}$ % i foråret 1947), og pengeinstitutterne kunne stadig ikke belåne obligationer i nationalbanken.

Nationalbanken genoptog i august 1951 genbelåningen af bankernes byggelån under den forudsætning, at der ikke fandt nogen udvidelse sted af den samlede »pengeforsyning« (defineret som seddelomløbet + bankernes folioindeståender i nationalbanken + skatkammerbeviser). Samtidig forudsatte nationalbanken, at en eventuel stigning i bankens valutagæld skulle få lov at slå igennem i en tilsvarende indskrænkning af pengemængden. De løbende emissioner af statsobligationer er en direkte følge af denne erklæring. Aftalen kan godt virke noget drastisk og skal næppe heller forstås helt bogstaveligt, men har utvivlsomt haft den betydning overfor kreditinstitutterne at fastholde, at myndighederne ikke var til sinds at fremme inflationen ved en lempelse af pengepolitikken. I overensstemmelse hermed udtalte finansminister Thorkil Kristensen under finanslovdebatten i efteråret 1952, at staten ville være pengepolitisk neutral.

For at få et afrundet billede af dansk pengepolitik må man dog erindre, at nationalbanken er villig til at genbelåne eksportkreditter — uanset om der foreligger statsgaranti. Vigtigere er det imidlertid at bemærke, at den høje rente på knap 6 % for lange papirer i meget stor udstrækning modificeres derved, dels at boligbyggeriet nyder godt af store statslån til en meget ringe rente, dels at erhvervslivet har adgang til betydelige lån til lav rente af de såkaldte genopbygningsfonds, der er dannet ved anvendelse af en del af Marshallgavens kroneprovenu.

Hovedlinien i dansk pengepolitik efter den anden verdenskrig har som nævnt været en opslugning af de 5 milliarder »ledige« kr., der var blevet

bundet under krigen, men som efterhånden blev frigivet. I overensstemmelse hermed var summen af seddelomløbet + bankers frie folioindskud i nationalbanken så at sige det samme ved udgangen af 1945 og 1951. Derimod er bankerne blevet »lånt op« i perioden, idet summen af værdipapirer + udlån steg med mere end 50 % fra knap 4 milliarder kr. til godt 6 milliarder, og herved forøgedes naturligvis borgernes likvide midler. Opsugningen skyldes bl. a. eengangsskatten, andre skatter og konfiskationsbeløb, der knap nok opvejede tilbagebetaling af korte statslån og andre træk på nationalbanken, samt især at myndighederne har ladet underskudet på betalingsbalancen slå igennem, idet kronebeløbene af de udenlandske lån og gaver, der finansierede underskudet, blev bundet i nationalbanken — i stort omfang er beløbene endog anvendt til nedskrivning af reguleringskontoen.

*

Konklusioner. Af de 4 lande, hvis pengepolitiske udvikling er gennemgået i det foregående, er Danmark det eneste, der fortrinsvis har ført en generel pengepolitik d. v. s. først og fremmest haft blikket rettet mod den private sektors likviditet — indenfor denne ramme har man så givet visse sektorer en særstilling (boligbyggeri, eksport m. v.). I U.S.A. har man i hovedsagen støttet sig til selektive midler; den lange rente blev låst fast, men man tillod ganske vist en stigning i den korte rente. Først fra marts 1951 anlagde man en generel pengepolitik. I England benyttede man sig ligeledes af selektive foranstaltninger og låste den korte rente fast, mens den lange rente efter 1947 fik lov at passe sig selv — bortset fra kontrollen med nye emissioner; først i november 1951 begyndte man forsigtigt med den generelle pengepolitik, som blev skærpet væsentligt i foråret 1952. Sverige har ikke været med i denne udvikling, idet man har lagt hovedvægten på den selektive metode; den lange rente blev låst fast frem til sommeren 1950, hvorefter den fik lov til at stige omkring $\frac{1}{2}$ %, men herefter er den igen blevet bundet.

Som hovedregel kan man sige, at myndighederne er begyndt at interessere sig mere for den private sektors likviditet og mindre for, om renten (kort eller lang) har en højde, der fra den ene eller anden synsvinkel må betragtes som »rimelig«. Sideløbende hermed har man bibeholdt eller udviklet en prioritetsrække med hensyn til udgiftsformål, som man på forskellig vis søger at støtte.

II. Generelle betragtninger.

I det følgende skal forsøges at give en kortfattet analyse af pengepolitikens formål, teknik og effektivitet samt forholdet mellem stat og centralbank på basis især af det materiale, der er omtalt i det foregående. Det har været karakteristisk for alle 4 lande, at pengemængden under krigen svulmede stærkt op, mens pris- og indkomstniveau ikke steg tilsvarende. Årsagen til den begrænsede prisstigning var omfattende direkte indgreb i

både produktion, lønfastsættelse og efterspørgsel. Efter krigen har der været et almindeligt udbredt ønske om at komme af med indgrebene — man taler om »restriktionstræthed« — og konsekvensen heraf er, at man i stigende udstrækning må sætte sin lid til mere generelt og upersonligt virkende økonomisk-politiske midler. Her tænkes i første række på finans- og pengepolitik.

A. Pengepolitikens formål.

Disse kommer naturligvis til at ligge på linie med den almindelige økonomiske politiks formål, men der er ofte uenighed om, hvor man skal lægge hovedhensynet, når pengepolitikken skal udformes i praksis.

For det første nævnes bestræbelserne for at holde et stabilt priseniveau eller at bevare pengenes værdi både nationalt og internationalt. Dette hensyn plejer oftest at blive stærkest understreget af centralbankmyndighederne; det behøver dog ikke betyde, at disse udelukkende interesserer sig for prisstabilitet, men kan ligeså godt hænge sammen med, at man mener, at andre myndigheder har tendens til at negligere prisstabiliteten på andre formåls bekostning. For vesteuropæiske lande ligger det nær at opstille ligevægt på betalingsbalancen som et selvstændigt mål, men erfaringerne fra efterkrigstiden har vist, at en uligevægt meget ofte skyldes manglende konkurrencedygtighed på grund af intern inflation, så området er forsåvidt dækket af kravet om prisstabilitet. Naturligvis er der andre selvstændige årsager til betalingsuligevægt (bytteforholdsforringelse, krigsødelæggelser m. v., og ligevægt kan her blive et selvstændigt mål, jfr. nedenfor under det 3. formål.

For det andet må der føres en sådan pengepolitik, at man letter den økonomiske ekspansion. Det nævnes ofte, at målet er størst mulig produktion, men en sådan sætning har jo ingen mening, medmindre der angives noget om produktionens sammensætning og den ønskede arbejdstid. Mere rigtigt er det måske at sige fuld beskæftigelse, men ekspansion er efter min mening bedre, da det også siger noget om produktionseffektiviteten, om der er tale om økonomisk holdbare investeringer, om produktionen ledes ind i konkurrencedygtige baner, og om der skabes et sådant økonomisk klima, at foretagsomheden stimuleres. Det kan udmærket vel tænkes, at der hersker fuld beskæftigelse, og der alligevel er store muligheder for økonomisk ekspansion. I Norge, hvor pengepolitikken iøvrigt ikke tillægges nogen væsentlig betydning, har man taget meget håndfast på dette formål, idet det i en pengepolitisk deklaration fra regeringen i foråret 1952 ligefrem hedder, at pengepolitikken skal udformes således, at man ikke lægger hindringer i vejen for de investeringer, der realøkonomisk er grundlag for. Det tidligere anførte citat fra det danske nationalbudget for 1950 ligger på linie hermed. Der kan også erindres om, at oprettelsen af Federal Reserve

systemet i 1913 blandt andet netop som formål havde »accommodating commerce and business«. Den amerikanske Employment Act af 1946 fastsætter ligeledes retningslinier for den økonomiske politik, der skal fremme et frit erhvervsliv, økonomisk ekspansion og prisstabilitet.

For det tredje må nævnes, at man ofte står i situationer, hvor det er af afgørende betydning, at der hersker stor økonomisk mobilitet. Der kan blot nævnes de betalingsbalancekriser, størstedelen af de europæiske lande har været udsat for i forskellige perioder siden den 2. verdenskrig. Det er her ofte et vigtigt punkt i de mere eller mindre uformelle henstillinger fra centralbank til kreditinstitutterne, at man i sin kreditgivning særlig skal tage hensyn til eksportfremmende og importbesparende produktion. Endvidere må nævnes, at lande, der efter Koreakrigen har besluttet at foretage en forholdsvis hurtig oprustning, også har behov for, at produktionsfaktorer kan overføres til forsvarsproduktion. Det vil fra den foregående fremstilling erindres, at det amerikanske Voluntary Credit Restraint Program af marts 1951 på første plads for kreditværdige behov nævnede forsvarsproduktion i vid forstand.

Disse 3 formål er ofte i indbyrdes modstrid. Normalt støtter ekspansion og mobilitet hinanden, men det er betydelig besværligere, når pristabiliteten skal med, og her er det som antydnet ovenfor ofte de politiske myndigheder, der lægger mest vægt på ekspansion — ofte under slagordet fuld beskæftigelse. For at trække problemet ned på et helt håndgribeligt plan kan man f. eks. i en oprustningsperiode spørge, hvor meget inflation (ø: prisstigning) det koster at producere en kanon ekstra. Det er ret karakteristisk, at chefen for præsidentens økonomiske råd, mr. Keyserling, under høringerne lagde meget stor vægt på forøgelsen af produktionen og især forsvarsproduktionen, mens han interesserede sig mindre for prisstigningerne.

Endelig bliver sagen endnu mere kompliceret, når man skal tage hensyn til det 4. formål, der i U.S.A. har spillet en ganske dominerende rolle, nemlig bevarelse af tilliden til unionens kredit eller ofte udtrykt på anden måde at opretholde »orderly conditions« med hensyn til den offentlige gæld. Som nævnt var Treasury af den anskuelse, at tilliden kun kunne bevares — ø: at statspapirerne blev liggende, hvor de var — hvis den lave rente holdtes fast, mens Federal Reserve hævdede, at den lave rente på statspapirer, når andre placeringsmuligheder var bedre, netop førte til ustabile forhold. Det spillede naturligvis også en stor rolle for Treasury at holde rentebyrden nede. Professor Axel Nielsen skrev således i 1947 i Nationaløkonomiske Tidsskrift 3.—4. hæfte under titlen »Kort Statsgæld og Pengepolitik« p. 131 følgende: »Hensynet til den billige Statsgæld, som man skabte under Krigen i Form af kort Gæld, og som man stadig vil holde lavt forrentelig, synes at være vigtigere for Regeringerne end Opretholdelse af Pengeværdien«. Problemet er imidlertid ikke udtømt hermed.

Erfaringerne fra f. eks. Sverige og Norge viser, at det også kan være et selvstændigt formål at holde renten nede, selvom statsgælden ikke har antaget store proportioner. Generelt kan man sige, at det af forskellige grunde kan være et selvstændigt pengepolitisk mål at holde en lav rente.

Der vil altid opstå en vis spænding med hensyn til, hvor hovedvægten skal lægges, og det må atter pointeres, at der er tendens til, at centralbanken lægger mest vægt på prisstabilitet og dermed konkurrencedygtighed på langt sigt, mens de politiske myndigheder stærkere føler presset af de kortsigtede problemer: den øjeblikkelige beskæftigelse, statsudgifter (til forrentning af gælden) og produktion til visse formål (f. eks. forsvarsproduktion).

Stat og Centralbank. Det har været indgående diskuteret, om den lovgivende myndighed ikke burde lægge ganske detaljerede retningslinier for pengepolitikken. Den tidligere leder af Federal Reserve Boards research afdeling, dr. Goldenweiser, udtalte under høringerne, at det absolut var bedst at have vage og generelle retningslinier for de pengepolitiske mål, da man altid måtte støtte sig til sit skøn, når man i en given situation skulle afgøre, hvilken fremgangsmåde der bedst harmonerede med de delvis modstridende mål for pengepolitikken. Dr. Murphy havde fortalt, at han var ved at skrive formålene for Islands centralbank i en ny lov. Han opregnede 4 mål og tilføjede, at når de var i modstrid, skulle man bruge sit skøn. Goldenweiser siger hertil, at tilføjelsen er udmærket, for det betyder til syvende og sidst »just use your own judgement all the time«. I »American Monetary Policy« p. 70 skriver han »Napoleon's remark that a constitution should be brief and obscure was wise though not altogether in the way he had in mind: brevity makes it usable and obscurity flexible«.

Her føres man så ind på det vigtige og meget omdebatterede spørgsmål om forholdet mellem stat og centralbank. Siden guldfoðens afskaffelse har der været en stærk tendens til mere statskontrol med centralbanken, der dels har været dikteret af frygt for konsekvenserne, hvis centralbanken fik for frie tøjler, men navnlig at man fra statens side ønskede at koordinere den økonomiske politik, så den ikke fik den tidligere automatiske karakter. Det udtrykkes ofte således, at man ikke kan have en stat (centralbanken) i staten.

Dette problem var, som man vil forstå, et af hovedpunkterne for den amerikanske undersøgelse, og kommissionens konklusion var den, at centralbanksystemet skulle have »freedom within not from the Government«. I praksis er det umuligt, at regering og centralbank fører en indbyrdes modstridende politik i hvert fald i en længere periode. Synspunkterne må tilpasses således, at større uoverensstemmelser forsvinder. Snyder mente, at dette bedst kunne opnås ved at oprette et »advisory council« bestående af

repræsentanter fra regering og centralbank. Martin stillede sig afvisende overfor planen, men den blev anbefalet af kommissionen som et forsøg. Herhjemme har fhv. nationalbankdirektør Bramsnæs fremsat et forslag af lignende indhold («Centralbanken og staten» i Axel Nielsen til Minde, Nationaløkonomisk Forening 1951).

Når den seneste udvikling har vist en tendens mod større uafhængighed for centralbankmyndighederne, hænger det sikkert sammen med, at man er blevet klar over, at det for folkestyrets egen sundhed er fornuftigt at have en vis bremse på statens finansieringsmuligheder. Dr. Goldenweiser udtrykker det meget klart: »I would like to add though something that may be rude, but it ought to be in the record, and that is that Congress is an inflationary body. It is bound to be an inflationary body because the groups in the population that are in favor of inflation are vastly better organized than many millions who suffer from inflation and are not organized, and I think that it is very wise for Congress to have a few hurdles between itself and direct influence on current credit policies« (Hearings, p. 776). Dertil kommer et andet moment, at der fra erhvervslivet formentlig er større tiltro til, at en fast kurs vil blive fulgt, når centralbanken er forholdsvis uafhængig.

B. Pengepolitikens teknik.

De samlede transaktioner i en given periode udtrykkes jo ved den gennemsnitlige pengemængde multipliceret med pengenes gennemsnitlige omløbshastighed. Det er pengepolitikens opgave at påvirke værdien af de samlede transaktioner i opadgående eller nedadgående retning. Direkte kan centralbanken påvirke pengeforsyningen (forstået som sedler + anfordringstilgodehavender i centralbanken) og indirekte pengemængden (forstået som borgernes likvide midler: sedler excl. de private pengeinstitutters beholdning + anfordringstilgodehavender i private pengeinstitutter). Omløbshastigheden er langt vanskeligere at øve indflydelse på — og i meget likvide samfund, som for eksempel de 4 nævnte lande, kan omløbshastigheden forøges betydeligt uden nævneværdigt besvær — men man må alligevel ikke glemme, at en politik, der tager sigte på at sprede usikkerhed, kan føre til, at erhvervslivet ønsker at ligge med gennemsnitligt større kassebeholdninger, hvilket alt andet lige (b: uden forøgelse af pengemængden) tenderer mod at nedsætte omløbshastigheden.

Den teknik, man benytter sig af, kan opdeles i generelt (og upersonligt) virkende midler og selektive midler, der igen kan opdeles i personligt og upersonligt virkende metoder. Det må dog straks slås fast, at der ikke er tale om skarpe sondringer men glidende overgange. En almindelig pengestramning med følgende stigning i renten vil ofte ramme de lange inve-

steringer og de ikke selvfinansierende virksomheder hårdest, hvorfor man kan sige, at der her er tale om en vis udvælgelse. Ligeledes er det en almindelig iagttagelse, at en pengestramning i første omgang fører til »kreditterationering« fra bankernes side til fordel for gamle og kapitalstærke virksomheder, mens det især går ud over nyetableringer — også her kan man tale om en vis selektion. Som den ene yderlighed har man det tilfælde, at myndighederne skal give tilladelse til hvert enkelt lån — regler herom har man haft i for eksempel Holland og Frankrig — men i praksis har det aldrig været anvendt. I England har man dog en bestemmelse om, at banklån over £ 50.000 pr. år, som ikke er et led i den normale drift, skal have forudgående godkendelse af Capital Issues Committee. Den anden yderlighed er så en almindelig pengeopsugning. I det følgende gives en kort gennemgang med kommentarer af de vigtigste midler.

Generelle midler. Som første gruppe må omtales de klassiske midler diskontoen og open market operations. Diskontoens virkning siges ofte kun at være symbolsk — et urovarsel når den hæves. Det er også rigtigt, at en forhøjelse først og fremmest virker som et varsko, men bliver handlingen fulgt op af open market operations, kan man ikke se bort fra diskontoens selvstændige betydning, idet bankerne, der kan komme ud for at skulle låne, er meget nøjeregnende med rentemarginen, således at især en diskontoforhøjelse udmærket kan få en direkte betydning for bankernes udlån og udlånsrente. For eksempel er det for tiden Federal Reserves politik at køre pengeforsyningen så stramt, at bankerne netto tvinges til at låne i Federal Reserve bankerne. Open market operations behøver næppe særlige kommentarer.

Reservebestemmelser. Den næste gruppe af midler falder under det, man kalder reservebestemmelser. Disse tager i praksis næsten udelukkende sigte mod bankernes pengeskabende evne. I en inflationsperiode er problemet, hvorledes man skal låse bankbalancerne fast, så man undgår en forøgelse af pengemængden. Et andet selvstændigt motiv er isolering af markedet for lange papirer, så man undgår, at bankernes salg af disse trykker kursen og hæver renten.

En bankbalances aktiver kan opdeles i kasse, værdipapirer og udlån, og passiverne i egenkapital, indskud på anfordring og på tid. Man har her 6 størrelser, der på mange forskellige måder kan sættes i forhold til hinanden for at låse balancen fast, men her skal kun reservekravene omtales. De fleste lande har haft et vist minimumskrav for forholdet mellem kasse og forpligtelser af hensyn til indskyderne. Fra begyndelsen af 30'erne fik sådanne regler i U.S.A. et selvstændigt pengepolitisk indhold, idet Federal Reserve Board indenfor visse grænser kunne ændre kravene til medlemsbankerne, og dette middel har siden vundet udbredelse i mange lande. Den mest fordelagtige virkning er, at bankernes penge-

skabende evne reduceres ved stigning i reservesatserne — en given kasseforøgelse eller ledig kasse (hvis bankerne ikke er »lånt op«) kan nu føre til en mindre stigning i pengemængden, men fra Federal Reserves side fremhæves dog, at reglerne stadig er på eksperimentstadiet, og man bruger dem meget nødtigt. Omfattende studier — blandt andet undersøgelse af hver enkelt banks stilling — foretages inden en forhøjelse, og af ubehagelige konsekvenser kan især nævnes, at visse områder i landet måske netop trænger til kreditmæssig ekspansion, som hæmmes ved forøgelse af procenterne. Man kan så gå et skridt videre og sætte summen af kasse og værdipapirer (eller visse typer heraf f. eks. skatkammerveksler) i forhold til indskudene. Herved opnår man, hvis procenterne er høje nok, at forhindre bankerne i at sælge obligationer — en finansminister med en stor statsgæld har f. eks. en åbenbar fordel heraf med hensyn til rentebyrden. Især 2 vanskeligheder må anføres: for det første gavner man de forsigtige og konservative banker, der traditionelt ligger med store obligationsbeholdninger, mens mere aktive banker kan komme i vanskeligheder. For det andet kan andre institutioner sælge værdipapirer, som ved kursstøtte ender i centralbanken, og give udlån i stedet for. Pengeforsyningen udvides, pengemængden kan forøges, og man irriterer og skader banker, der må sige nej til kunder, som går over til f. eks. forsikringselskaber og får lån der. Så kan man kræve særlige procenter for stigning i indlån, som kun har de sidste af ovennævnte ulemper. En helt anden metode er et gammelt forslag om at sætte kassen i forhold til de andre aktiver. Hvis det gøres for udlån og værdipapirer under et, får man nogenlunde samme virkning som før, men tanken har ofte været fremsat i den form at variere procenten for udlån og værdipapirer hver for sig. Man kan herved opnå at lægge en vis dæmper på banksalg af værdipapirer, idet renteforskellen må være noget større, før det kan betale sig at sælge en obligation for at give et udlån, hvis der skal holdes mere kasse i forhold til udlån end til værdipapirer. Går man videre og vil diskriminere mellem de formål, udlånene ydes til, bliver sagen langt vanskeligere. Hvem kan se på en låntager, hvad han vil bruge pengene til? Han kan låne til formål, der kræver en lav procent og frigøre egne midler til andre formål — og hvad mere er: banken vil være ham behjælpelig med at komme i den kategori, der kræver den laveste procent.

Forskellige former for reserve regler har været uhyre anvendt efter 2. verdenskrig rundt omkring, men som helhed må man sige, at de er mest anvendelige i nødstilfælde, de er stive og kommer let til at hæmme udlånenes bevægelighed geografisk. I U.S.A. foreslog Federal Reserve særlige reservebestemmelser inkluderende statspapirer så sent som i foråret 1951, men har nu opgivet tanken; »The best made plans of mice and men »gang aft agley««, siger Martin, og årsagen er sikkert den, at nu hvor der atter

kan føres en effektiv open market politik er den takket være sin smidighed og generelle virkning at foretrække.

Moral Suasion. En tredje gruppe af midler går under navnet »moral suasion«, der strækker sig fra uformelle møder, samtaler — især når banker skal låne i centralbanken, offentlige taler og henstillinger eller appeller. Sådanne midler bruges ofte, men næsten altid i anden række. Hvis de ikke støttes af handling fra myndighedernes side, eller der er en latent trusel bag, er virkningerne oftest kun meget kortvarige og har yderligere det irritationsmoment, at de hensynsløse tjener på de villiges bekostning.

Egentlige selektive midler. For det fjerde har man de egentlige selektive midler, der omfatter aftaler med kreditinstitutterne — som f. eks. prioritetslisterne i Voluntary Credit Restraint Program i U.S.A. og de svenske aftaler — de amerikanske regulations (T, U, W og X), genbelåningstilsagn for særlige kreditter (byggelån og eksportkreditter), kontrol med de enkelte bankers lån, emissionskontrol etc. I efterkrigstiden har man i mange lande til at begynde med især anvendt selektive midler, men er blandt andet som vist i det foregående mere og mere gået over til at benytte den generelle pengepolitik. Der er dog ikke spor i vejen for, at de kan anvendes side om side. Ja, som hovedregel kan man sige, at de selektive midler netop kræver støtte fra den generelle pengepolitik for at kunne få nogen virkelig betydning. Federal Reserve ofrer en del plads på at omtale den danske aftale af 23. august 1951, fordi den netop viser en meget klar forståelse af denne sammenhæng.

Om de selektive midler gælder iøvrigt det selvfølgelig, at man ønsker at lempe, hvor pengestrømning og rente har en uønsket hård virkning (byggeri og eksport), mens man ønsker at stramme, hvor renten har en meget ringe virkning (afbetalingshandel og børsspekulation). (Reg. X, der begrænsede boligbyggeri i U.S.A., må ses i sammenhæng med, at den lange rente for unionsobligationer var låst fast). Muligheden for med held at kunne benytte selektive midler afhænger af, om området er let at definere, om handelspraksis er specialiseret og standardiseret, så man undgår forstyrrelser, om det er et vigtigt område for den samlede efterspørgsel efter goder, om svingningerne i efterspørgslen er meget stærke, og om man kan forhindre omgåelse. Her gælder i virkeligheden de samme overvejelser som ovenfor vedrørende reservebestemmelser i forhold til specificerede udlåns-kategorier.

Alt i alt må man om teknikken sige, at bedst egnede er de midler, som ikke diskriminerer mellem kreditinstitutterne — det er næsten det værste, man kan gøre. Dernæst må midlerne være simple og lette at forstå. Man bør ikke undervurdere den opdragende betydning, og lykkes det at føre en så behændig politik, at man kan sikre sig kreditinstitutternes positive samarbejdsvilje — ô: når man viser dem stor tillid, og samarbejdet ikke

koster dem for meget i ledig kasse eller lokkende omplaceringer — har man sikkert udnyttet pengepolitikens teknik bedst.

C. Pengepolitikens effektivitet.

Når man skal afgøre, hvilken plads pengepolitikken bør indtage blandt de forskellige økonomisk-politiske midler, bliver det naturligvis helt afgørende at danne sig et indtryk af, hvor kraftigt en stramning eller lempe virker, og på hvilke felter virkningen særlig udfolder sig. Her er det desværre helt umuligt at nå blot nogenlunde enighed — standpunkterne veksler fra det ene yderpunkt, at pengemængden, når den varieres indenfor rimelige grænser, næsten ikke har nogen betydning for udgiftsstrømmen, til det andet yderpunkt, at omløbshastigheden er nogenlunde konstant, og at pengemængden derfor har en afgørende virkning på aktivitets- og prisniveau. Spørger man historien, bliver den svar skyldig; det er umuligt ved empiriske analyser at afgøre den kvantitative virkning af en ændring i den generelle pengepolitik. Et eksempel kan være illustrerende: i marts 1951 opgav man, som tidligere beskrevet, fastlåsnings af kurserne på de lange unionspapirer i U.S.A. I perioden juni 1950—februar 1951 var bankudlån og engrospriser steget med omtrent samme procent (omkring 20 %), mens perioden efter marts 1951 viste nogenlunde stabilitet i udlånene og et meget svagt fald (nærmest stabilitet) i engrospriserne. En konklusion på dette grundlag ville imidlertid være helt naiv. Der skete mange andre afgørende ting i foråret 1951; således blev priser og lønninger frosset fast i januar, og i marts indtraf endvidere 2 vigtige begivenheder: for det første trak U.S.A.'s regering sig ud af kapløbet om råvarerne. Den hysteriske reaktion på Koreakrigen og Kinas intervention i efteråret 1950 havde været, at alle led i omsætningen søgte at sikre sig så mange varer som muligt, hvilket sendte især råvarepriserne mod skyerne. Når regeringens »stockpiling«-køb reduceredes, slog det bunden væk under de høje priser, og så snart det rygtedes, faldt mange købere fra i forventning om prisfald. Forventningerne om almindelig prisstigning blev hermed brudt. For det andet var påskesalgene i U.S.A. en stor skuffelse for erhvervslivet. Mange havde ventet, at forbrugernes store indkøb i efteråret 1950 ville vare ved, men påsken i marts 1951 viste, at dette var en fejlvurdering. Hvor stor betydning ændringen af pengepolitikken havde i denne forbindelse er jo umuligt at afgøre.

I det følgende forsøges en gennemgang af visse aspekter af pengepolitikens formodede virkninger. Det er en næsten håbløs opgave at opbygge en systematik, der blot nogenlunde dækker det indviklede netværk af sammenhænge, man kommer ind i ved en analyse af pengepolitikens virkninger — hvert spørgsmål kræver et utal af forudsætninger og modifikationer, så fremstillingen må ikke tages som andet end den løse skitsering, pladsforholdene tillader.

Det har været karakteristisk for traditionel teori at knytte pengepolitikens hovedvirkning til renten som omkostningsfaktor. Det gælder både klassisk, neoklassisk og Keynes'sk teori. Man tænkte sig penge- og kapitalmarkedet som et fuldkomment konkurrencemarked, hvor prisen (renten) alene var afgørende. En sådan forenkling er i praksis umulig at arbejde med. Markedet er ikke og har formentlig aldrig været præget af fuldkommen konkurrence. Når en driftsherre henvender sig om lån i en bank (eller søger støtte til en emission), er der en mængde faktorer, der spiller ind lige fra rente, sikkerhedsstillelse, vurdering af afsætningsmuligheder, bankens kassebeholdning og til låntagers slipsefarve. Den personlige kontakt er et afgørende træk for dette marked. I de sidste par år har man fået blik for, at bankernes villighed til at låne ud var nok så afgørende som rentens betydning for efterspørgslen efter lån. Der var kø i bankerne, og man sluttede heraf, at det afgørende var bankernes evne og villighed til at låne ud eller »availability of money«. Kategoriske standpunkter i økonomien er farlige, og det er sikkert rigtigst at anvende et udtryk, der går igen især i det amerikanske materiale, at pengepolitikken virker på »volume, availability and cost of money«.

Mellem disse 3 størrelser er der naturligvis en nær sammenhæng, men den er ingenlunde af mekanisk karakter. En nedgang i volume fører normalt til begrænsning af availability og dermed til stigning i cost (renten) — dette er blot en triviell pris-mængde analyse. Men der sker mere end det. For at forstå, hvad der sker, er det nødvendigt at give begrebet likviditet et psykologisk og ikke rent mekanisk indhold. Herefter består det ikke blot af penge i snæver forstand (sedler, mønt og anfordringsindsud), men til lige af hvor let andre aktiver kan sælges. En driftsherre føler sig likvid, hvis han har en stor kassebeholdning, og hvis det er let for ham at sælge aktiver til det, han anser for rimelige priser. Med andre ord, hvis en rentestigning fører til kursfald på obligationer, føler obligationsindehaverne sig mindre likvide (det kan være svært at finde købere til store poster, og det kan kun lade sig gøre at sælge med kurstab). Ændres forventningerne om afsætningen, sker der lignende reaktioner. En pengestramning og rentestigning skaber nervøsitet for at blive illikvid, og det er vel her, vi har den afgørende virkning. Johnson (Bulletin p. 306) slutter ligesom let irriteret af med at sige: "in this connection it would be helpful if the authorities involved the mystique of Bank rate less, and provided a more detailed explanation of what monetary measures are expected to achieve". Johnson ser kun på den rent mekaniske virkning af en renteforhøjelse. Hvad sker der, alt andet lige, når pengemængden strammes, og renten stiger? Efterspørgerne reagerer ikke væsentligt, da renten ikke betyder noget videre som omkostningsfaktor (særlig ikke med de høje skatter), derimod begrænses udbudet; men kunne vi så ikke klare os uden rentestigning? —

hvad skal al den mystiske tale om diskontoens betydning til for? Det er jo i virkeligheden den samme tankegang, der ligger bag den svenske pengepolitik, der stræber mod en kreditstramning uden forhøjelse af den lange rente. I pengepolitikken gælder formentlig, at det centrale er at virke på kreditinstitutters og erhvervslivs likviditetsfølelse. Hvis der hersker tillid til, at den politik, der annonceres ved f. eks. diskontoforhøjelse, virkelig vil blive fastholdt, kan man sikkert regne med mere forsigtige dispositioner.

Det bliver ofte nævnt, at pengepolitikken betydning er stærkt afsvækket i forhold til tidligere tid, fordi banklånenes andel af nationalproduktet er faldet betydeligt, og at selvfinansieringen er steget meget. Snyder nævner således, at i de 6 efterkrigsår har amerikanske aktieselskabers investeringer i fast og flydende kapital andraget ca. 175 milliarder \$, og heraf er 100 skaffet ved selvfinansiering, mens kun 15 (mindre end 8 %) fra banker. Tal fra andre lande giver et lignende billede. Hertil er at sige, at den generelle pengepolitik virker, som nævnt ovenfor, ikke alene på banker, men i alle led, og desuden at også 8 % jo har betydning på grænsen. Det er sikkert rigtigt, at pengepolitikken betydning er gået relativt tilbage især i forhold til finanspolitikken, men derfor er der næppe grund til helt at se bort fra dens virkninger.

Virkningen af en pengestramning på de forskellige grupper skal lige kort berøres:

1. Bankerne. Renten forhøjes som regel, men den vigtigste virkning er den nøjere prøvelse og større tendens til forkastelse af låneandragender. Rentemæssigt tager man ikke, »hvad markedet kan bære«, formentlig for ikke at irritere offentligheden og risikere at miste kunder, når pengeforsyningen atter lettes. Nye kunder afvises især i den første tid; men dette er jo i og for sig hensigtsmæssigt. Hvis aktivitetsniveauet skal sænkes, vil det oftest gå ud over nye, ikke konsoliderede virksomheder, og det er dog bedre at forhindre dem i at komme frem end at lade dem gå fallit bagefter. Bankerne vil fordre mere indseende med kundernes dispositioner, tilråde begrænsning af investeringer og navnlig presse på for at få solgt lagre, som kan forventes at ville falde yderligere i værdi — dette har en direkte pristrykkende virkning.

2. Øvrige kreditinstitutter. Her vil også være tilbageholdenhed med hensyn til udlån, og der vil være tendens til at gå over i korte placeringer, hvis der ventes yderligere rentestigning. Likviditetsfølelsen vil svækkes stærkest for de institutioner, der ligger med lange obligationer.

3. Erhvervslivet. Kontakten med bankerne spiller formentlig en stor rolle for udformningen af forventninger, uanset om man kun har små lån i forhold til de samlede passiver. Der vil være tendens til at udskyde eller nedskære investeringer (man kan blandt andet frygte for, at det vil blive

sværere at få lån i fremtiden til driften) og udnytte det gamle anlæg bedre. I kritikken af pengestrømningen forudsættes det ofte, at nedgangen i investeringerne især rammer de felter, der er mest afgørende for den fremtidige produktion. Dette behøver nu ikke være tilfældet (kantiner, festsale m. v.), men hvis det er det, vil en stramning af finanspolitikken ofte have nogenlunde samme virkning. Renten som omkostningsfaktor betyder meget for boligbyggeriet, der dog ofte får compensation ad anden vej, men næppe så meget for investeringer i fast realkapital i industrien, da sådanne ofte regnes afskrevet over en kort årrække. Man kan ikke helt se bort fra virkningen på lønningerne. Sortbørslønninger vil have tendens til at forsvinde blandt andet på grund af nedgangen i aktiviteten; men driftsherterne vil sikkert også holde noget mere igen ved lønforhandlingerne. Hvis lønstigninger betyder en væsentlig mere anstrengt likviditet.

4. *Konsumenterne.* Opsparingen vil ofte stige med stigende tillid til bevarelse af pengenes værdi. Flugten fra penge og fordringer udtrykt i penge vil standse — opsparingen tager altså en anden og prisstabiliserende form. Rentens direkte betydning er derimod tvivlsom. Undersøgelser i U.S.A. viste, at de fleste personer, der købte spareobligationer, end ikke var klar over, hvor høj renten var på obligationerne. Motiverne var helt andre: næsten alle dikteret af frygt af en eller anden art, f. eks. vanskeligheder efter krigen, arbejdsløshed, frygt for at obligationerne skulle fryses fast etc. Opsparing til nyetableringer vil formentlig stige væsentligt, når man møder store vanskeligheder som låntager. Ligeledes vil måske kapitalforbrug gå noget ned som følge af frygt for dårligere tider.

5. *Udlandet.* Den stabiliserende virkning på konkurrenceevnen vil naturligt styrke valutaen, men desuden vil de rudimenter af det korte kapitalmarked, der endnu eksisterer, virke stabiliserende.

Alle disse formodede virkninger må modificeres dels efter hvilken økonomisk politik, der iøvrigt føres, dels hvilke andre pengepolitiske midler man anvender end de generelle. Politikken kan f. eks. svækkes eller styrkes ved selektive indgreb, men dette forhold er allerede behandlet i det foregående.

D. Konklusioner.

Konklusionerne skal gøres meget kortfattede. Af speciel interesse for den økonomiske teori kan det være, at man i det amerikanske og engelske materiale kun yderst sjældent støder på spekulationsmotivet i den traditionelle udformning. Der er tendens til at gå fra lange til korte placeringer, når man venter rentestigning, men som regel er det udpræget korttidsspekulation. Det er mange steder endnu idag et dogme, at renten er en politisk bestemt pris, der dannes eentydigt ved sammenspil mellem pengemængde og en erklæring fra myndighederne om det ønskede renteniveau samt visse likviditetspræferencer. Så simpel er virkeligheden næppe.

Praktiske konklusioner er det som nævnt uhyre vanskeligt at drage. Forfatteren vil dog ikke tage i betænkning at formulere følgende 4 sætninger, der i mange forskellige iklædninger indeholdes i det materiale, der ligger til grund for denne artikel: (1) En pengestramning og renteforhøjelse kan gennemføres uden en kraftig stigning i arbejdsløsheden. (2) En aktiv generel pengepolitik synes at være et godt egnet middel til smidigt at supplere og til en vis grad at erstatte de mere tungt bevægelige midler: Finanspolitik, direkte kontrol m. v. Det udtales dog næsten enstemmigt fra centralbankside, at i det lange løb må finanspolitikken bære hovedansvaret. (3) Pengepolitikken virker blandt andet på forventningerne, hvorfor man må kende den kunst at foretage indgreb på det rigtige tidspunkt, på den rigtige måde — og med konsekvens og fasthed; ellers mistes tilliden. (4) Følgerne af at negligere pengepolitikken, f. eks. ved fastlåsning af rente- og kursniveau, hvorved initiativet går fra myndighederne over til markedet, vil på langt sigt næsten uvægerligt føre til ustabile forhold — stor likviditet vil kunne finansiere enhver tendens til stigning i udgiftsstrømmen, når man forventer stigende aktivitet.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

Manuskriptet til nærværende artikel er udarbejdet af cand. polit. Mogens Bregendal Sørensen. Forfatteren døde under polio-epidemien i efteråret 1952; men redaktionen har indhentet fru Bregendal Sørensens samtykke til at bringe artiklen. Det er redaktionens ønske, at artiklen må stå som et minde om forfatteren, ved hvis pludselige død en lovende løbebane blev afbrudt.

Cand. polit. Arne Mikkelsen har gennemgået manuskriptet og foretaget forskellige ændringer, så artiklen fremtræder i en noget kortere form end efter originalmanuskriptet.

REGULERING AF SAMFUNDSSKADELIGE KONKURRENCEBEGRÆNSNINGER.

Trust- og kartellovgivningen i de vesteuropæiske lande er i støbeskeen i disse år. Efterhånden som de ekstraordinære statsindgreb i produktion, vareomsætning og prisdannelse afvikles, skærpes interessen for de private konkurrencebegrænsninger. I flere lande arbejder særlige kommissioner med undersøgelser af konkurrencebegrænsningernes omfang og virkninger og af mulighederne for indgreb over for samfundsskadelige konkurrencebegrænsninger. Her skal omtales en svensk kommissionsbetænkning om disse spørgsmål, der blev offentliggjort i september 1951¹⁾. Den pågældende kommission blev nedsat i 1946 med den opgave at foretage undersøgelse af visse former for privat nyetableringskontrol i erhvervslivet og visse skadelige konkurrencemetoder såsom boykot, eksklusiv-aftaler og prisdifferentiering. Senere blev dens opgave udvidet til at omfatte behovet for en lovgivning mod skadelige konkurrencebegrænsninger i almindelighed.

Kommissionen har foretaget en dybtgående undersøgelse af problemerne omkring de private konkurrencebegrænsninger, vel nok den mest dybtgående, der hidtil er gennemført i noget vesteuropæisk land. Der skal ikke her gives et udtømmende referat af betænkningen; kun nogle af kommissionens hovedsynspunkter og hovedtrækkene i det fremsatte lovforslag omtales i det følgende.

Betænkningen indledes med en teoretisk diskussion af baggrunden for konkurrencebegrænsningernes opståen. Disse betragtninger er velkendte fra anden kartellitteratur. De tjener til at understrege, at spørgsmålet er af stærk sammenhæng med natur, og at det ikke er muligt at bedømme virkningerne af en foreliggende konkurrencebegrænsning uden en nærmere undersøgelse. Kommissionen tager derfor stærk afstand fra tanken om et generelt forbud mod kartelaftaler og andre former for konkurrencebegrænsninger, således som det er gennemført i U.S.A.

I de følgende afsnit af betænkningen har kommissionen fremlagt et meget om-

¹⁾ Konkurrencebegrænsning. Betänkande med förslag till lag om skydd mot samhällsskadelig konkurrencebegrænsning, avgivet av Nyetableringssakkunniga. (S. O. U. 1951 : 27—28).

fattende materiale til belysning af forekomsten og virkningerne af forskellige former for konkurrencebegrænsninger i svensk erhvervsliv. Dels foretages en gennemgang og vurdering af konkurrenceforholdene i 15 forskellige brancher, først og fremmest inden for industriproduktionen, dels behandler kommissionen tre specialproblemer, som det særlig er den pålagt at undersøge, og som navnlig vedrører varedistributionen, nemlig bruttoprissystemet, den private nyetableringskontrol og visse særlige konkurrenceproblemer inden for detailhandelen i områder, hvor der foregår nybyggeri. Brancheundersøgelserne er hovedsagelig foretaget på grundlag af materiale fra det permanente statslige undersøgelsesorgan, monopolutredningsbyrået, og fra visse specialkommitteer. Redegørelsen for bruttoprissystemet bygger på en som bilag til betænkningen optrykt, meget udførlig afhandling af professor Ulf af Trolle: »Bruttoprissystemet, en problem-analyse«. Som bilag til betænkningen er endvidere optrykt en række andre brancheundersøgelser, navnlig til belysning af nyetableringskontrollen.

Af det fremlagte materiale drager kommissionen den konklusion, at konkurrencen på en lang række områder er begrænset i et omfang, som man ikke tidligere har kunnet gøre sig nogen præcis forestilling om, og at de forekommende konkurrencebegrænsninger i stor udstrækning har skadelige virkninger. Der er derfor behov for en lovgivning, der giver det offentlige mulighed for at ophæve skadelige konkurrencereguleringer. Alternativet til en sådan lovgivning må være permanent priskontrol og anden varig, offentlig regulering, der kun til en vis grad vil kunne erstatte konkurrencens automatiske kontrol.

Efter den gældende lovgivning har myndighederne kun registrerings- og undersøgelsesbeføjelser med hensyn til konkurrenceregulerende aftaler o. l. I 1946 oprettedes *handelsministeriets monopolutredningsbyrå*, der efter lignende retningslinier som i Danmark foretager registreringer af prisaftaler m. v. og desuden kan tage alle former for konkurrencebegrænsninger op til særskilt undersøgelse. Endvidere er det tanken, at bureauet skal iværksætte en almen, fortløbende analyse af markedsforholdene med henblik på at klarlægge den betydning, strukturelle forandringer i erhvervslivet har for konkurrenceforholdene. Hverken dette eller andre organer har imidlertid mulighed for at gribe ind over for konkurrencebegrænsninger, bortset fra den ekstraordinære priskontrol. — Kommissionen konstaterer, at bureauets publiceringsarbejde har haft en række gavnlige virkninger. Det har bl. a. medført, at visse af erhvervslivets hovedorganisationer har udfoldet bestræbelser for at ophæve eller modificere konkurrencebegrænsninger. I forbindelse med foranstaltninger fra det offentliges side kan denne »selvsanering« få stor betydning. I sig selv er den imidlertid helt utilstrækkelig, fordi den i intet tilfælde går videre, end de erhvervsdrivende finder rimeligt ud fra deres synspunkter. Kommissionen er i øvrigt af den opfattelse, at »selvsaneringen« er affødt af den diskussion, der har været om en ny lovgivning, og at den derfor vil ophøre igen, hvis en ny lovgivning ikke gennemføres.

Efter forslaget skal monopolutredningsbyrået fortsætte sit undersøgelses- og publiceringsarbejde som hidtil, og dets kapacitet udvides. Der skal herudover oprettes et nyt organ, *næringsfrihetskommisjonen*, der på basis af dette undersøgelsesarbejde skal tage stilling til, om en foreliggende konkurrencebegrænsning må anses for skadelig. Hvis dette er tilfældet, påhviler det nævnet at træffe de foranstaltninger, der er nødvendige for at bringe forholdet til ophør. Der er i lovforslaget foretaget en nøje afgrænsning af, hvilke former for konkurrencebegrænsninger nævnet kan gøre til genstand for prøvelse, og endvidere er der fastsat visse retningslinier for nævnets vurdering af konkurrencebegrænsningerne.

Afgrænsningen af de former for konkurrencebegrænsning, der omfattes af lovforslaget.

Ifølge lovforslaget kan næringsfrihetskommisjonen tage følgende former for konkurrencebegrænsning op til prøvelse:

- 1) tilfælde, hvor en enkelt virksomhed eller gruppe af finansielt forbundne virksomheder har en betydende del af produktionen eller omsætningen inden for et bestemt vareområde (*»monopoltilfældet«*),
- 2) konkurrencebegrænsninger, der grunder sig på aftalebundet samarbejde mellem i øvrigt uafhængige virksomheder, samt tilfælde, hvor en branches virksomheder optræder, som om der forelå aftale om samarbejde (*»karteltilfældet«*),
- 3) *bruttoprisbindinger*.

Hvad angår det første tilfælde, fremhæver kommissionen, at det ikke er muligt at opstille nogen skematisk regel for, hvor stor en del af et marked, et monopolforetagende, en koncern el. lign. skal beherske, for at konkurrencen må siges at være begrænset. Det gælder ikke blot om at bedømme »den frie sektors« størrelse, men også dens kvalitet med hensyn til konkurrenceevne. Også duopol- og oligopoltilfælde vil kunne falde ind under tilfælde 1.

Med hensyn til »karteltilfældet« har kommissionen, som det ses, i selve lovforslaget taget hensyn til, at et samarbejde om pris- og salgspolitik kan foreligge, uden at der ligger en formel aftale til grund. Hvor en undersøgelse viser, at der foreligger en konkurrencebegrænsning, og at denne har skadelige virkninger, kan der derfor iværksættes indgreb efter loven, uden at der kræves nogen nærmere bevisførelse med hensyn til spørgsmålet om, hvorledes samarbejdet er kommet i stand. Dette må klart anses for et fremskridt i forhold til lovgivningen i en række andre lande. Kommissionen fremhæver, at »karteltilfældet« ikke alene omfatter horisontalt samarbejde, men også vertikalt, f.eks. eksklusivaftaler. I denne forbindelse skal særlig omtales kommissionens stilling til de aftaler, der tager sigte på at gennemføre *privat nyetableringskontrol*.

Privat nyetableringskontrol forekommer navnlig inden for handelen og praktiseres i reglen på den måde, at der træffes aftaler mellem organisationer af leverandører og videreforhandlere, hvorved leverandørerne forpligter sig til kun at sælge til særligt godkendte videreforhandlere. En tilsvarende virkning kan opnås, hvis en sammenslutning af forhandlere gennem aftaler med leverandørerne har opnået særlige rabatter eller andre særfordele for medlemmerne og yderligere gennem strenge optagelsesbetingelser har gjort det vanskeligt for nye virksomheder at blive optaget i sammenslutningen. Begge typer af aftaler er overordentlig udbredte; kommissionen anfører således, at halvdelen af samtlige detailhandelsvirksomheder i Sverrig berøres af landsomfattende aftaler om nyetableringskontrol; i visse områder er andelen endnu større. Hovedargumentet for nyetableringskontrol er naturligvis, at man vil hindre overfyldning af branchen og fremme en udvikling af større og mere effektive detailforretninger. Det er imidlertid kommissionens opfattelse, at i det omfang en overdimensionering inden for detailhandelen forekommer, er denne i væsentlig grad et resultat af de eksisterende prisbindinger. Statsmagten bør derfor efter kommissionens opfattelse stille sig afvisende over for al organiseret nyetableringskontrol og i stedet søge at få etableret et større mål af priskonkurrence i handelen. Kommissionen synes dog i nogen grad at overvurdere den betydning, prisaftalerne har for etableringslysten. Inden for detailhandelen forekommer prisbindinger væsentligt kun i

form af bruttoprisfastsættelser, og bruttoprisbindingerne har endnu kun et forholdsvis begrænset omfang. Tendenser til overfyldning kan bero på mange andre former for manglende effektivitet i konkurrencen, som det ikke er muligt for det offentlige at modvirke. Der kan derfor i mange tilfælde være grund til at opretholde en eller anden form for organiseret nyetableringskontrol.

Bruttoprisbinding, der er den tredje konkurrencebegrænsningsform, som næringsfrihetsnämnden skal kunne tage op til prøvelse, er en særlig form for vertikal prisbinding, som navnlig forekommer i forbindelse med salg af mærkevarer. Bruttoprisfastsættelsen adskiller sig fra horisontale prisbindinger ved, at den kan opretholdes af en leverandør individuelt uden samarbejde med andre virksomheder inden for samme omsætningsled. Bruttoprisbindinger anvendes dog også som led i monopplers eller kartellers konkurrenceregulerende virksomhed; men i formentlig langt de fleste tilfælde anvendes bruttopriser af virksomheder individuelt.

Bruttoprisen kan enten være en vejledende pris, en maksimalpris, en minimalpris eller en fast pris. Efter kommissionens opfattelse er der kun anledning til at skride ind ved priser, der ikke må undersælges af forhandleren, altså faste priser eller minimumspriser. Denne afgrænsning kan forekomme ret vilkårlig; erfaringer fra Danmark fra de senere år tyder ikke på, at vejledende priser i deres virkninger adskiller sig fra fastsættelse af faste priser eller minimumspriser. En forudsætning for, at fastsættelse af vejledende priser falder uden for nævnets kompetence, er det dog, at leverandøren klart har gjort videreforhandleren opmærksom på, at han kan sælge til en lavere pris uden at risikere leveringsstandsning eller anden diskrimination.

Kommissionen har endelig diskuteret, hvorvidt man som et fjerde område for undersøgelse og eventuelle indgreb bør medtage *diskrimination* med hensyn til priser, rabatter og andre konkurrenceforhold, herunder f. eks. nægtelse af levering til bestemte virksomhedstyper eller virksomheder, der ikke deltager i et konkurrenceregulerende samarbejde blandt aftagerne. En sådan diskriminerende forretningspolitik betegnes af kommissionen som en alvorlig hindring for en fri og effektiv konkurrence. Det er dog vanskeligt at overskue rækkevidden af en almindelig beføjelse til at gribe ind over for diskrimination, og kommissionen mener derfor, at næringsfrihetsnämnden kun bør gribe ind over for diskrimination, hvor der foreligger konkurrencebegrænsninger på sælgersiden, eller hvor leverandørerne har været udsat for påtryk fra dominerende eller samarbejdende købere, d. v. s. tilfælde, der falder ind under punkt 1 eller 2. Det fremhæves videre, at bedømmelsen af, om der foreligger diskrimination, må ske med stor forsigtighed. Det gælder jo bl. a. om ikke at modvirke en sådan differentiering af priser, rabatter m. v., der modsvares af forskelle i omkostninger ved levering til forskellige købere og i partier af forskellig størrelse. En rationel differentiering vil kunne bidrage væsentligt til at sænke omkostningerne i distributionen.

Spørgsmålet om konkurrencebegrænsningernes skadelige virkninger.

Som nævnt har kommissionen i betænkningen og i lovforslaget angivet visse normer for næringsfrihetsnämndens bedømmelse af, hvornår skadelig virkning foreligger. Kommissionen er herved gået ud fra det hovedkriterium, at skadevirkningen skal bedømmes ud fra et alment synspunkt, d. v. s. ud fra konsumenternes interesser, hvorimod de enkelte virksomheders interesse i ikke gennem konkurrencebegrænsninger at blive hindret i udøvelse af deres erhverv ikke skal bedømmes særskilt, men alene ud fra forbrugernes behov.

Efter forslaget anses »skadelig virkning« at foreligge, når konkurrencebegrænsningen

- 1) medfører høje priser i forhold til de virkelige omkostninger,
- 2) medfører en væsentlig fare for, at omkostningsbesparelser forhindres eller vanskeliggøres, eller at omkostningsforøgelse opstår, eller at teknisk eller økonomisk udvikling i øvrigt hemmes,
- 3) medfører en væsentlig fare for en sådan indskrænkning af den økonomiske virksomhed, at forsyningen bliver utilfredsstillende.

Bedømmelsen af, om konkurrencebegrænsningen medfører høje priser i forhold til omkostningerne, må ske på grundlag af en rentabilitetsberegning efter bestemte principper¹⁾, og ved vurderingen af, om beregningens resultat tyder på for høje priser, må det bl. a. tages i betragtning, at en konkurrencebegrænsning ikke sjældent medfører en mindre risiko for virksomhederne. Videre må der tages hensyn til, om konkurrencebegrænsningen må anses for mere eller mindre uundgåelig, eller om der findes muligheder for at ophæve den. Det første tilfælde foreligger, hvor en virksomhed har en monopolstilling på markedet. Der er her ikke andre muligheder for indgreb end direkte priskontrol, men priskontrol bør efter kommissionens opfattelse kun benyttes i tilfælde, hvor rentabiliteten er unormal høj i forhold til risikoen. Der må derfor i sådanne tilfælde stilles særlig strenge krav til gennemførelsen af rentabilitetsberegningen. Hvor der er tale om kartellaftaler eller andre »kunstige« konkurrencebegrænsninger, må indgreb efter loven gå ud på at hæve disse konkurrencebegrænsninger. Der er således i disse tilfælde ikke tale om, at myndighederne påtager sig et direkte ansvar for prisfastsættelsen, og der kan derfor ikke her stilles tilsvarende krav med hensyn til bevisførelsen for, at priserne er for høje i forhold til omkostningerne. I visse tilfælde tilkommer det efter forslaget de næringsdrivende selv at føre bevis for, at konkurrencebegrænsningen ikke har medført en prisforhøjelse, jfr. nedenfor. Det fremhæves af kommissionen, at ringe indtjening hos nogle deltagere i et kartel ikke kan være et kriterium for, at priserne er rimelige, da kartellets virkning netop kan ligge i, at de mindre effektive virksomheder, der ikke kunne bestå under fri konkurrence, opnår en beskyttelse.

Det sidste eksempel fører over i punkt 2: hindring af omkostningsbesparelser. Det må fremhæves som et værdifuldt træk ved betænkningen, at den stærkt understreger konkurrencebegrænsningernes virkninger på omkostningerne som det væsentligste spørgsmål, medens det i den offentlige debat oftest er spørgsmålet om monopolgevinsten, altså fordelingsspørgsmålet, man hefter sig ved. Kommissionen erkender, at organiseret samarbejde i mange tilfælde er en forudsætning for rationalisering af produktion og handel, men nævner en række eksempler på, at samarbejdet hindrer tekniske og organisatoriske fremskridt. Blandt de forhold, kommissionen omtaler, skal særlig nævnes spørgsmålet om virkningerne af bruttopriser. Hensigten med og virkningerne af bruttoprisbindinger kan være høje priser i forhold til omkostningerne. Mere almindeligt er det dog, at bruttoprisbindinger medfører omkostningsforøgelse. De hemmer således priskonkurrence inden for handelen og hindrer mere effektive distributionsformer i at trænge igennem. I mange tilfælde får konkurrencen mellem leverandørerne karakter af en kamp om at vinde flest mulige forhandlere ved at tilbyde dem høje rabatter. I det hele taget er det kommissionens opfattelse, at bruttoprisbindinger

¹⁾ Kommissionen henviser her til en specialudredning, afgivet til brug for de svenske priskontrolmyndigheder.

medfører, at pris- og kvalitetskonkurrencen træder i baggrunden for andre konkurrencemetoder, der indebærer højere distributionsomkostninger eller i hvert fald vanskeliggør omkostningssænkninger.

Hvis en konkurrencebegrænsning går ud på diskrimination mod visse virksomheder, således at disse ikke bliver i stand til at gøre sig gældende i forhold til deres økonomiske effektivitet, skal også dette bedømmes som skadeligt efter punkt 2.

Med det tredje punkt, udbudsbegrænsninger, tænkes der på samarbejde om produktionsbegrænsning, der særlig begrænser produktionen af kvaliteter i de lavere prisklasser, således at der for sådanne kvaliteter kan opstå en vis underforsyning. Derimod vil der sjældent kunne opstå generel mangel på en vare som følge af konkurrencebegrænsninger.

Kommissionens analyse af, hvornår konkurrencebegrænsninger set fra forbrugernes synspunkt har skadelige virkninger er klar og udtømmende. Det er imidlertid en mangel ved betænkningen, at der tillægges hensynet til erhvervsfriheden forholdsvis ringe vægt. Det kan meget vel tænkes, at en konkurrencebegrænsning — vel især blandt forskellige former for eksklusivbestemmelser og diskrimination — ikke er til skade for forbrugerne, men derimod skader enkelte iøvrigt konkurrencedygtige og effektive virksomheder i udøvelse af deres erhverv. I sådanne tilfælde har næringsfrihetsnämnden efter det anførte ingen mulighed for at gribe ind.

Det kunne muligvis yderligere indvendes, at de angivne bedømmelsesgrunde er af en ret almen karakter og ikke giver sikre holdepunkter for bedømmelsen i det konkrete tilfælde. Dette er jo imidlertid til en vis grad en følge af forholdets natur; man træffer ikke i andre landes lovgivning en så præcis udformning af vurderingskriterierne som i dette forslag. Som nævnt har kommissionen foretaget en vurdering af konkurrenceforholdene i en række forskellige brancher, og disse afsnit af betænkningen frembyder stor interesse, også hvad selve bedømmelsesmåden angår.

Näringsfrihetsnämndens beføjelser.

Efter forslaget får næringsfrihetsnämnden ikke ret til på eget initiativ at tage spørgsmålet om indgreb mod den foreliggende konkurrencebegrænsning op til behandling. Kommissionen tillægger det afgørende betydning, at nævnet ikke kommer til at fungere både som »anklager« og som »dommer«, og foreslår derfor, at der oprettes en stilling som »ombudsmand for erhvervsfrihedsspørgsmål«. Ombudsmanden skal have til opgave at sørge for, at sådanne spørgsmål om konkurrencebegrænsninger, som for det offentlige er af væsentlig interesse, kommer til behandling i nævnet. Selve undersøgelsesarbejdet, der skal danne grundlaget for såvel ombudsmandens som næringsfrihetsnämndens virksomhed, skal som nævnt fortsat varetages af monopolutredningsbyrån, der skal være uafhængig af de to organer. Denne ordning kan forekomme ret kompliceret, men det må indrømmes, at stærke saglige hensyn taler for, at undersøgelsesarbejdet, »anklagerfunktionen«, og bedømmelsen varetages af adskilte organer.

Finder næringsfrihetsnämnden, at en konkurrencebegrænsning, der er forelagt det til bedømmelse, har skadelige virkninger, påhviler det nævnet i første omgang gennem forhandling med de pågældende virksomheder at søge konkurrencebegrænsningen hævet eller modificeret. En sådan forhandling kan dog ikke altid føre til det ønskede resultat, da dette bl. a. forudsætter en ensartet vurdering af skadelig virkning fra statsmagtens og erhvervslivets side. Kommis-

sionen mener ikke, at denne forudsætning er til stede, hvilket den bl. a. har konstateret gennem en lang række forhandlinger med repræsentanter for de forskellige brancher. Forslaget giver derfor nævnet bemyndigelse til at udstede pålæg om ophævelse eller modificering af konkurrencebegrænsningen; efterkommes et sådant pålæg ikke, ifalder de pågældende virksomheder et strafansvar. Nævnet kan endelig vælge den udvej gennem offentlige skrivelser til regeringen at anmelde sådanne skadelige konkurrencebegrænsninger, som ikke kan angribes efter de beføjelser, der er tillagt nævnet. Det er kommissionens tanke, at der i sådanne tilfælde skal søges gennemført en speciallovgivning.

Et pålæg efter loven kan gå ud på, at en kartellaftale helt eller delvis skal ophæves eller ændres; at en virksomhed ikke må nægte at træde i forretningsforbindelse med bestemte, andre virksomheder; at virksomheden ikke må begunstige visse købere i forhold til andre; at virksomheden skal ophøre med en anvendt handlemåde eller handle efter retningslinier fastsat af nævnet; og endelig at eneproducenter eller dermed ligestillede grupper af virksomheder i en periode på højst et år skal overholde visse priser og salgsvilkår eller ikke må overskride visse højestepriser for nærmere angivne varer.

Det er værd at bemærke, at nævnet som hovedregel ikke skal optræde som priskontrolorgan. Kun i de tilfælde, hvor der ikke er mulighed for at ophæve konkurrencebegrænsningen, kan priskontrolmetoden anvendes, og da kun for en begrænset periode. Det er yderligere et vilkår for fastsættelsen af en maksimalpris, at regeringen giver sin tilslutning hertil. Efter udløbet af den periode, for hvilken maksimalprisen er gældende, kan virksomheden igen frit fastsætte sine priser, men i tilfælde af misbrug kan der udstedes nyt pålæg. Det forudsættes, at nævnet ikke benytter denne beføjelse, så længe den nuværende priskontrol opretholdes.

Det kan endelig nævnes, at lovforslaget ikke er begrænset til kun at angå visse dele af erhvervslivet; f. eks. er såvel bank- og forsikringsvæsenet som stats- og kommunale virksomheder taget med. Kun forholdene på arbejdsmarkedet falder helt uden for lovens område.

Præsumptionsregler.

Ved näringsfrihetsnämndens bedømmelse af forskellige konkurrencebegrænsninger kan det selvsagt i flere tilfælde vise sig umuligt at føre bevis for, at konkurrencebegrænsningen har skadelige virkninger. Af denne grund er lovforslaget som nævnt udformet således, at blot en væsentlig fare for, at en konkurrencebegrænsning medfører høje omkostninger eller en utilfredsstillende forsyning, indebærer »skadelig virkning«. Herudover har kommissionen foreslået, at der for en række konkurrencebegrænsningsformer, der er kommet i stand som følge af en bevidst politik fra virksomhedernes side, skal gælde en omvendt bevisbyrde, således at det tilkommer de virksomheder, der er ansvarlige for konkurrencebegrænsningen, at påvise, at den ikke har skadelige virkninger. Kan dette ikke påvises, skal den bedømmes som skadelig, og nævnet skal skride ind. Kommissionens begrundelse for dette forslag er den, at de pågældende konkurrencebegrænsningsformer indebærer en så stærk afvigelse fra den frie konkurrence, der er anerkendt som det bærende princip i den kapitalistiske samfundsform, at det snarere er disse afvigelser, der må motiveres, end eventuelle forholdsregler, der træffes af statsmagten for at genskabe konkurrencen.

Efter forslaget skal der gælde en »legal præsumption« for, at konkurrencebegrænsningen har skadelige virkninger, i følgende tilfælde:

1. Når monopoler ved deres salg stiller visse købere ringere end andre.
2. Når samarbejde på grundlag af en kartelaftale eller anden udtrykkelig eller stiltiende overenskomst medfører prisbinding, regulering af tilbud, opdeling af markedet eller diskrimination mod visse købere, samt
3. når en virksomhed har fastsat bindende bruttopriser.

Som det ses, omfatter præsumptionsreglerne foruden monopolistisk forretningspolitik i hovedsagen alle de sædvanligt forekommende kartelaftaler og andre former for aftalebundet eller stiltiende samarbejde, såvel horisontalt som vertikalt. De omfatter således f. eks. også de almindeligste typer af nyetableringsaftaler. Det svenske handelsministerium har beregnet, at 88 % af de registrerede aftaler indeholder sådanne konkurrencebegrænsningsformer, som falder ind under betænkningens præsumptionsregler.

Præsumptionen hæves, når nævnets undersøgelser giver anledning til at antage, at den pågældende konkurrencebegrænsning ikke har skadelig virkning. Dette vil f. eks. være tilfældet, hvis en kartelaftale kun berører en lille del af markedet, og der på det øvrige marked forekommer effektiv konkurrence. Ligeledes hvis det gøres sandsynligt, at der som led i det konkurrenceregulerende samarbejde er gennemført en rationalisering, som er kommet forbrugerne til gode.

De foreslåede præsumptionsregler betegner en fuldstændig nydannelse inden for antitrustlovgivningen. Det er ikke muligt at tage stilling til disse bestemmelser, før man har set, hvorledes de vil blive praktiseret. På forhånd forekommer det dog, som om kommissionen med disse bestemmelser stærkt nærmer sig forbudslinien, som den iøvrigt tager afstand fra. Den mulighed, de pågældende virksomheder har for at føre bevis for, at deres konkurrencebegrænsning ikke har skadelig virkning, er vel lige så ringe som administrationens mulighed for at føre bevis for det modsatte. Der er derfor en fare for, at der opstår en vis rets-usikkerhed med hensyn til, hvilke konkurrencebegrænsninger der bliver genstand for indgreb efter loven. Kommissionens begrundelse for den omvendte bevisbyrde forekommer vel også mindre rimelig, når man erindrer, at konkurrenceregulerende aftaler, bruttoprisbindinger m. v. betegner en afvigelse ikke fra en tilstand med fuldkommen konkurrence, men fra de talrige mellemformer mellem monopol og konkurrence (»det grå mellemområde«), der er det karakteristiske for vore dages erhvervsliv.

Når det sidstnævnte forhold tages i betragtning, forekommer det endvidere ret utænkeligt, at forbrugernes interesser skulle være efterkommet, om det lykkes at ophæve en række aftaler. Selv om en stiltiende opretholdelse af konkurrencebegrænsninger også hjemler ret til indgreb, er det næppe muligt at komme sådanne konkurrencebegrænsninger til livs gennem pålæg om, at virksomhederne skal følge en bestemt handle måde. Både over for konkurrenceregulerende aftaler og over for stiltiende forståelse om undladelse af priskonkurrence vil direkte priskontrol i mange tilfælde være nødvendig, hvis man skal undgå de af kommissionen fremhævede skadelige virkninger.

Selv om der således på flere punkter kan rettes indvendinger mod det foresatte lovforslag, er der dog ikke tvivl om, at näringsfrihetskämnden gennem de foreslåede indgreb på mange områder vil kunne ophæve eller modificere virkningerne af konkurrencebegrænsninger. Gennemførelsen af lovforslaget vil endvidere have den virkning, at der indhentes et stadig større og mere dybtgående kendskab til de faktiske konkurrenceforhold og til mulighederne for indgreb mod konkurrencebegrænsningerne, og denne sidstnævnte virkning af loven er sikkert ikke den mindst vigtige.

NATIONALREGNSKABET OG DETS ANVENDELSE

Endskønt den nye renaissance for nationalregnskabet er kort, har udviklingen været rivende.

Endnu i årene før krigen sigtede man gennemgående ikke videre end til at komme frem til forskellige aggregater, som nationalindkomst, nationalprodukt, konsum og investering. Først med J. R. W. Stones behandling af nationalregnskabet i »Definition and Measurement of the National Income and Related Totals«¹⁾ kommer denne særlige form for behandling af de enkelte størrelser i de økonomiske kredsløb helt frem i rampelyset, endskønt Ragnar Frisch væsentlig tidligere havde interesseret sig herfor.

Når regnskabet sejrede over aggregaterne, er det lige til; regnskabet giver meget mere, og derfor er det et bedre arbejdsinstrument, idet specifikationer gør det muligt at opstille de aggregater, som man er interesseret i i en given situation. I det hele taget gør regnskabet det muligt at følge de forskellige del-størrelses indbyrdes sammenhænge.

Der foreligger efterhånden en ikke ringe litteratur om nationalregnskabet. I det følgende skal navnlig på grundlag af to værker²⁾ anføres nogle betragtninger over nationalregnskabet og dets anvendelse.

I »Income and Wealth«, som omfatter 8 afhandlinger fra mødet i »International Association for Research in Income and Wealth«, Cambridge 1949, fremhæver franskmænd Jan Marczewski, hvorledes nationalregnskabet er vel forankret i fransk økonomisk tankegang, idet det kan føres helt tilbage til Quesnay's Tableau Economique.

Det var dog først, som nævnt, med Stones »Definition«, at nationalregnskabet rigtig blev genopdaget.

Stone — nationalregnskabets »grand young man« — lægger for i »Income and Wealth« med en afhandling: »Functions and Criteria of a System of Social Accounting«. Han fremhæver straks, og det synes typisk engelsk, »at et nationalregnskab er en *praktisk* måde at beskrive, hvad der sker inden for et økonomisk system, i det omfang dette kan udtrykkes gennem transaktioner mellem forskellige konti og ved hjælp af et dobbeltbogholderi-system.«

Stones system kræver tre klassificeringer nemlig: 1) visse konti, 2) visse sektorer og 3) visse transaktioner. Alle tre klassificeringer kan gøres mere eller mindre specificerede alt efter, om man ønsker mere generelle oversigter eller vil drive detailstudier.

Stone har tre konti: operating account (produktionskonto), appropriation account (indkomstkonto) og resting account (konto for opsparing og investering).

Det færreste antal sektorer, han benytter sig af i denne fremstilling, er fire, nemlig: Business Enterprises, Households and Non-profit-making Bodies, Public Collective Providers, Rest of the World.

Endelig opererer han med en række transaktioner (indførsel, direkte og in-

¹⁾ League of Nations, Committee of Statistical Experts: Report of the Sub-Committee on National Income Statistics — Appendix: Definition and Measurement of the National Income and Related Totals.

²⁾ Income and Wealth, Series 1, Bowes and Bowes, Cambridge 1951, 297 sider; International Association for Research in Income and Wealth, og Meddelanden från Konjunkturinstitutet Serie B: 13 »Nationalbokföring 1946—50« Stockholm 1951, 226 sider.

direkte skatter, transfereringer, opsparing, investeringer o.s.v.) forskellig efter hvilken sektor, man har med at gøre.

Det skal bemærkes, at vi her i Danmark ikke fuldt ud har fulgt Stones inddeling. For det første har vi kun *een* konto for opsparing og investering omfattende alle sektorer, og med hensyn til sektorerne har vi skelnet mellem en samle-sektor kaldet »konto for nationalprodukt og nationalindkomst« samt undersektorerne »Private personers driftskonto«, »Den offentlige sektors driftskonto« og »Danmarks udenlandske omsætning af varer og tjenester«. Ved indførelsen af den pågældende samle-sektor opnår man i nationalregnskabsopstillingen direkte at kunne belyse visse totale kategorier som nationalprodukt og nationalindkomsten etc. Siden Stone skrev sit bidrag til denne bog, er der sket det, at en »unit« i Cambridge med ham som formand har afgivet et forslag til »A Standardized System of National Accounts« til brug for O.E.E.C.-landene. Dette system er vedtaget som arbejdsgrundlag for disse lande, yderligere stort set antaget af F.N. I dette system har man bl. a. indført den »samle-sektor«, der er omtalt foran, og som kaldes »National Product and Expenditure Account«.

I forbindelse med det heromtalte skal også nævnes det svenske system. De sektorer, nationalregnskabet i dette system er delt op i, er institutionelt bestemt, således at forskellige størrelser, der ud fra et institutionelt synspunkt er ensartede, henføres til samme sektor. Sektorerne er følgende:

- I. Virksomheder, der handler privatøkonomisk,
- II. Statslige myndigheder,
- III. Kommunale myndigheder,
- IV. Husholdningerne,
- V. Betalingsbalancen og
- VI. Opsparing og investering.

De to sidste sektorer er ikke institutionelt bestemt og kaldes derfor heller ikke sektorer. De er, ligesom kontoinddelingen indenfor sektorerne, funktionelt bestemte. For sektorerne er kontoinddelingen følgende: Produktion, fordeling på indkomstarter, konsum og opsparing. Denne opdeling synes meget logisk og motiveres med det naturlige forløb: Indkomsterne dannes i produktionen, så sker der en omfordeling gennem ensidige monetære transaktioner (transfereringer), og endelig anvendes de efter omfordelingen fremkomne disponible indkomster til konsum eller opsparing.

I det (omtrent) endelige system fra F.N., som nævntes ovenfor, er kapitaltransfereringerne givet for de enkelte sektorer. Dette medfører, at systemet på en måde kommer til at forfølge to formål. Denne tanke har svenskerne allerede i den omtalte afhandling været inde på og taget den logiske konsekvens heraf, idet der fuldt i overensstemmelse med den fordomsfri udogmatiske ånd, der giver sig udtryk i Konjunkturinstitutets publikationer og i artikler forfattet af dets chef, er indført to nationalregnskabstyper, et til brug ved det, der kaldes for en resultatanalyse, et til brug ved en konjunkturanalyse.

Ved resultatanalysen i forbindelse med nationalregnskabet forstås »uden krummelure« en analyse af det økonomiske resultat — således som det giver sig udtryk i produktion, investering og konsum m. v. Man ønsker at følge de reale transaktioner almindeligvis udtrykt i markedspriser.

Den anden opstilling, som følger konjunkturanalytiske formål, har søgt at belyse de forskellige realiserede monetære transaktioner og med udgangspunkt

heri at komme frem til opsparingen og investeringens størrelse, således som disse størrelser opfattes af erhvervslivet m. v.

Ved således at ville forfølge forskellige formål i de to opstillinger bliver det naturligt, at forskellige konstruerede transaktioner ikke indgår i alternativ 2, men erstattes af andre faktiske. Således erstattes de realøkonomisk relevante afskrivninger — sådan må de ømtålelige afskrivninger efter alternativ 1 udlægges, jfr. det følgende, — med de faktiske afskrivninger, som dog også er »ømtålelige«. I stedet for at statens årlige bruttoinvesteringer vedrørende forsvar og veje m. v. afskrives samme år, hvad de gør efter alternativ 1, benyttes her i alternativ 2 de budgetmæssige afskrivninger. Ligeledes erstattes beregnet leje for egen bolig med de udgifter vedrørende reparationer og vedligeholdelse, som faktisk er afholdt o. s. v.

En anden konsekvens af det ændrede synspunkt for resultatanalyse til konjunkturanalyse er, at inddelingen i produktions-, omfordelings- og konsumkonto er af mindre interesse. Efter alternativ 1 er renter og skatter anført på omfordelingskontoen, medens de fra et konjunkturanalytisk synspunkt er at sidestille med de andre produktionsomkostninger, som i alternativ 1 indgår på produktionskontoen.

Man kan vel efter det anførte understrege, at alternativ 1 søger en belysning af de realøkonomisk relevante størrelser og disses forskellige sammenhæng, medens man efter alternativ 2 holder sig til, hvad der faktisk er sket, og som er monetært måleligt, uanset om det er realøkonomisk relevant eller ej; fra et snævert konjunktursynspunkt derimod særdeles relevant for denne analyse.

•

I nationalregnskabet findes flere størrelser, som er vanskelige at bestemme.

I denne forbindelse er det morsomt at se, hvorledes svenskerne endelig har måttet kapitulere med hensyn til bestemmelse af afskrivningerne. Fra svensk side har man nemlig længe holdt stand mod at ville beregne afskrivningerne, fordi det både teoretisk og statistisk-teknisk er uhyre vanskeligt at nå til fornuftige resultater. Da man internationalt har brug for netttotal, har svenskerne kapitulert over for verdens brutale krav — men med syv kors for sig, jfr. følgende udtalelse, som både er morsom og lærerig: »För att någon enhetlighet skall kunna erhållas i dessa i sig godtyckliga kalkyler presenteras här procentuellt beräknade avskrivningssiffror. Posten har försetts med tilläget \pm y för att visa, hur ett annat antagande om avskrivningen förplanter sig i räkenskaben«. Det synes som om man, inden man har slået de syv kors, også har »vasket hænder«. Man har altså faktisk gjort noget, men vel ikke løst noget, udover, at der gives nogle tal.

En anden dubios størrelse kommer man til — og er samtidig i en helt anden verden — når man i Simon Kuznets afhandling om Government Product and National Income i »Income and Wealth« møder den gamle stridskæphest om delingen af de offentlige ydelser i »intermediate products« og »final products«, hvor kun final products skal indgå som offentlig konsum.

Han skelner mellem 3 former for offentlige ydelser:

1) produktionsfremmende tjenesteydelser, 2) egentlige kollektive tjenesteydelser og 3) egentlig offentligt konsum.

De to første grupper opfatter Kuznets som »intermediate products« og kun den sidste er »final«.

Den første gruppe af tjenesteydelser er sådanne, som direkte kommer erhvervslivet til gode; gøres vejene bedre ved hovedreparation m. v., vil dette kunne nedsætte produktionsomkostningerne for erhvervslivet og derigennem forøge nettofortjenesten. Omkostningerne ved nyanlæggene er derfor medgået som »nationalindkomst« gennem erhvervslivets forøgede fortjeneste og må ikke tages med en gang til. Det egentlige kollektive konsum (politi, justitsvæsen, forsvar) skal heller ikke med, idet hele dette apparat er nødvendige omkostninger for at holde samfundet i »working order«. Tilbage bliver der kun sådanne tjenesteydelser, som er karakteriseret ved, at de direkte kommer konsumenterne til gode og til en pris, der normalt er lavere end den tilsvarende på det frie marked (hospitalsophold, offentlig undervisning o. s. v.).

Hele denne deling er nu opgivet af vist nok alle lande, dels af statistiske grunde, det kan være vanskeligt at skelne mellem produktionsfremmende — og andre tjenesteydelser, dels fordi de kollektive tjenesteydelser lige så godt som det egentlige offentlige konsum kommer konsumenterne til gode. Kuznets afhandling er på en måde post festum, men bliver dog ikke af den grund uinteressant, fordi den er båret af en trang til at gå i dybden, parret med et meningernes mod, der viser sig i, at han stadig anlægger visse almene velfærdsbetragtninger på nationalindkomsten, medens mange i højere grad udelukkende betragter nationalindkomsttallene som et analytisk instrument i konjunkturbeskrivelsen uden filosofiske krusseduller.

I forbindelse med opstillingen af nationalregnskabet skal det sluttelig nævnes, at svenskerne har gennemført et ret indviklet system for at belyse sikkerheden på materialet. Da disse vurderinger i ikke ringe grad må bero på subjektive skøn, og da hele denne minutøse karaktergivning kan skabe en almindelig mistillid til regnskabsopstillingen, vil det, synes det mig, være at foretrække, at man i stedet indledningsvis stærkt betoner, at visse størrelser er usikre og mere usikre end andre. Det gælder eksempelvis størrelser, der er bestemt som rester.

Der kunne også være grund til at omtale spørgsmålet om deflatering af tallene. J. B. D. Derksen har i »Income and Wealth« skrevet en afhandling om »International Comparisons of Real National Income: An International Survey«. Efter at have gået de forskellige deflateringsmåder igennem, slutter han sin afhandling med at betone, at den deflatering, som efter hans skøn er den mest værdifulde for den økonomiske analyse, er en deflatering af de enkelte komponenter inden for »National Expenditure«, altså konsum, investering og udførselsoverskud m. v.

Konsumet foreslår han deflateret ved at multiplicere de enkelte års konsumerede mængder med basisårets priser. For det offentlige konsum foreslås det, at lønningerne deflateres med et lønindex, og hvis det er muligt — tilføjes det meget smukt — bør hensyn tages til ændringer i produktiviteten. Vareindkøbene skal deflateres med et særligt index. Bruttoinvesteringerne i indlandet bør deflateres med passende prisindex. Udførselsoverskuddet m. v., positivt eller negativt, bør efter Derksens mening altid deflateres med et importprisindex, og argumentationen herfor er den, at eksporten er en betaling for nuværende eller fremtidig import. Dette er en ren velfærdsbetragtning (terms of trade-synspunktet) og forekommer mig ikke relevant, når man vil benytte tallene i en økonomisk analyse.

Iøvrigt er det morsomt at se, at der er løbet meget vand i stranden, siden Derksen skrev denne afhandling, for nu ville han i formentlig langt højere grad

have diskuteret spørgsmålet om mulighederne for at foretage en deflatering af en input-output tabel.

Den sidste afhandling i »Income and Wealth« af W. B. Reddaway omhandler også deflateringsproblemer, således som titlen angiver »Some Problems in the Measurement of Changes in the Real Geographical Product«.

Reddaway er i modsætning til Derksen mest interesseret i en deflatering af de enkelte erhvervs bidrag til nationalproduktet på måtte være, som bl. a. fastslået af Geary, at deflatere henholdsvis produktionsværdien og værdien af de medgåede rå- og hjælpestoffer hver for sig. Han er dog også klar over, at dette kan være vanskeligt at gøre i praksis, og at man, såfremt »råstofprocenterne« ikke ændres nævneværdigt, med tilnærmelse kan benytte produktionsværdierne inden for de enkelte industrier (i faste priser) eller produktionsindeks som index for ændringerne i nationalproduktet for de pågældende industrier.

Han betoner iøvrigt, at de beregninger, han har foretaget for U. K. i samarbejde med Carter og Stone, giver udtryk for faktiske ændringer, som nationalproduktet er undergået målt i faste priser helt uanset, om det synes relevant set fra et velstandssynspunkt eller ej. Bruges der eksempelvise mere kul i en kold vinter, påvirker det beregningerne, selvom det måske ikke burde gøre det, hvis man anlagde en velfærdsbetragtning.

Det skal tilføjes, at fra den forannævnte »Cambridge unit« foreligger en redegørelse over, hvilke veje man bør gå ved deflateringen, som har været drøftet mellem repræsentanter fra O.E.E.C.-landene på et møde i Paris i september 1952. Dette dokument er det første forsøg på en systematisk gennemgang af problemerne, og det bør nok kendes i en videre kreds, når det foreligger i sin endelige udgave.

En ting, som vel særlig måtte interessere, er den betydning, man kan tillægge nationalregnskabet. Stone peger i den foran nævnte afhandling på tre fundamentale ting:

1. Nationalregnskabet gør det muligt at gå fra mere generelle teoretiske definitioner over til en detaljeret empirisk beskrivelse. Nationalregnskabet bliver på en måde »a meeting place for economic theory and practical measurement.«
2. Nationalregnskabet giver anledning til indsamling af relevant økonomisk statistik, som man hidtil har savnet.
3. Nationalregnskabet vil ofte være den bedste måde at vise økonomiske størrelser og sammenhænge.

Herudover kan nævnes, at nationalregnskabet kan være et værdifuldt redskab ved undervisningen. Nationalregnskabet kan endvidere være den naturlige fremstillingsform ved belysning af et lands økonomiske udvikling, også når man vil sige noget om fremtiden, hvilket jo sker i form af et nationalbudget. Endelig vil nationalregnskabet kunne være værdifuldt ved internationale sammenligninger. Relationerne er jo ofte mere interessante end nogle absolutte tal.

En ting, som Stone måske ikke fremhæver tilstrækkeligt skarpt, er nationalregnskabs *statiske* karakter. Et nationalregnskab belyser noget *ex post*, der stemmer. Derimod vil nationalregnskaber over en årrække kunne være en værdifuld hjælp ved en dynamisk analyse.

Sluttelig kan det nævnes, at svenskerne har interesseret sig levende for at foretage sammenligninger mellem budget og det senere konstaterede tal og i sammenfattende synspunkter gøre op, hvorfor der ikke kan ventes overensstemmelse.

1. De hypoteser, man opstiller ved årets begyndelse om den økonomiske udvikling, behøver ikke at holde stik. En ændring i det økonomiske klima, som man ikke har kunnet forudse, kan få meget stor indflydelse specielt på sådanne poster som opsparing og ændringer i lager.
2. Der synes at være tendens til at skønne i underkanten, altså med små afvigelser fra, hvad man ved fra det foregående år. Denne forsigtighed synes også at indeholde et vist element af »taktisk« forsigtighed.
3. Statistiken er stadig ufuldstændig. Dette kan medføre afvigelser. Særlig for Sverige har det hidtil ikke været gør ligt at foretage en særlig indgående opgørelse efter erhverv. Med rette henvises der til, at når en sådan opgørelse kan foretages, vil man få en sikrere statistik.

Kjeld Bjerke.

B O G A N M E L D E L S E R

Niels Banke og Poul Winding: Konjunkturer og Kriser. Einar Harcks Forlag. København 1951. 444 sider. Pris: 35 kr.

Som et ledd i revisjonen og nyskapingen av lærebøker til bruk ved undervisningen i økonomikk ved Handelshøyskolen i København har Niels Banke og Poul Winding i fellesskap gått løs på den vanskelige oppgaven å gi en samlet fremstilling av konjunkturproblemet. Niels Banke har skrevet første delen fra s. 11—105 som behandler den faktiske konjunkturutvikling i det 19. og 20. århundre og han gir dertil en kort oversikt over de viktigste konjunkturteorier for den første verdenskrig. Poul Winding har skrevet resten fra s. 105—439 som først gir en summarisk behandling av konjunkturteoriene videre utvikling og deretter en meget inngående teoretisk analyse av konjunkturproblemet. Fremstillingen avsluttes med en behandling av konjunkturpolitikken og forholdet mellom denne og betalingsbalansen.

Det er således gjennomført en strengt logisk disponering som burde være velegnet for en lærebok med oppgave å gi studentene såvel detaljkunnskaper som en oversikt over de store linjer i de økonomiske sammenhenger. Skulle det reises en innvending mot disponeringen av stoffet måtte det være at hele den teoretiske behandlingen stilltiende bygger på forutsetningen om en »lukket sektor«, mens samspillet mellom konjunkturutviklingen i inn- og utland er heftet på som et anhang i avslutningen under behandlingen av konjunkturpolitikken. I land som Danmark og Norge vil dette samspillet være av en slik karakter at det trolig vil være den internasjonale økonomiske utviklingen som vil være den dominerende og bestemme utviklingens retning. For Norges vedkommende vil det utvilsomt være slik at virkninger av even-

tuelle bevegelser som primært har sin opprinnelse i innenlandske økonomiske forhold, vil begrense seg til en avdempning, eventuelt en forsterkning, av de bevegelser som slår innover utenfra. Noe liknende vil antakelig gjelde for Danmarks vedkommende. På denne bakgrunn ville det fra anmelderens synspunkt vært mere givende og realistisk — men sannsynligvis også vanskeligere — å innarbeide dette som et integrerende ledd i den teoretiske hovedfremstillingen.

Bokens deskriptive del er velproportionert og velskrevet. I en konsentrert men allikevel fyldig og vel avrundet beskrivelse vil studentene her få et tilstrekkelig og klart bilde av de faktiske konjunkturbevegelserne i de toneangivende land og i hjemlandet. Bruken av tabeller og tidsskurver er vel avpasset etter formålet og de tjener som et utmerket supplement til den tekstlige fremstillingen.

Også utvalget av de konjunkturteorier som er beskrevet er behersket og vel avpasset etter formålet.

Bokens analytiske del — den teoretiske hovedfremstillingen — er, som rimelig, atskillig vanskeligere tilgjengelig. Det er et imponerende stykke arbeid Poul Winding her har utført, et arbeid som må avtvinge den største respekt, ikke minst fordi han har forsøkt å samle mange spredte og forskjelligeartede bidrag til et helhetsbilde og fordi han på enkelte punkter har valgt et helt personlig opplegg. Behandlingen begynner med en del definisjoner og begrepsavgrensninger som til slutt samles i en oversikt over hovedstørrelsene i et nasjonalregnskap eller »økosirk-relasjoner«. Forfatteren bruker her en terminologi som i allfall på ett avgjørende punkt avviker fra den som er blitt alminnelig og som i allfall har skaffet anmelderen en del hodebry.

Det gjelder hans definisjon av begrepet *brutto-investering*. Ett sted (s. 139) gir forfatteren inntrykk av at han med brutto-investering mener den samlede iverksatte (materielle) produksjon, dvs. det vi i norsk terminologi ville kalle »brutto-produksjonsverdien« ÷ verdien av tjenesteytelser. Et annet sted (s. 144) får en inntrykk av at han mener det vi ville kalle »bruttonasjonalproduktet« ÷ verdien av tjenesteytelser, mens han på neste side (145) allikevel inkluderer tjenesteytelsene ut fra det synspunkt at de kan betraktes som samtidig »brutto-investering« og disinvestering (forbruk). Denne oppfatningen at forfatteren med »bruttoinvestering« mener det som ellers i økonomisk litteratur vanligvis betegnes brutto-nasjonalprodukt (»gross national product«) er forhåpentligvis en riktig fortolkning av hans intensjoner. For å få passet dette begrepet inn i håndterlig makrostatisk modell velger han senere (s. 171) å se bort fra kapitalslitet slik at hans begrep »bruttoinvestering« (P) da blir lik »periodens inndkomst« (Y) dvs. lik netto-nasjonalproduktet.

Det er etter anmelderens oppfatning grunn til å stille seg noe tvilende til hensiktsmessigheten av på denne måten å gi begrepet brutto-investering et nytt innhold særlig i betraktning av at det er definert identisk med det en nå er blitt vant til å betegne bruttonasjonalprodukt. Forfatteren har i allfall ikke gitt en overbevisende begrunnelse for det.

Et par andre definisjonsspørsmål har det ikke lyktes meg å finne ut av. F. eks.: Inkluderer forfatteren renter av offentlig gjeld i offentlig forbruk og dermed i nasjonalproduktet, eller betrakter han dem — i samsvar med vanlig terminologi — som en inntektsoverføring? Er det forfatterens mening slik som det synes å fremgå under omtalen av Y og T (s. 146) at en oppkreving av en viss del av skatten hos bedriftene i stedet for hos husholdningene i tilsvarende grad vil redusere nationalinntekten?

Når jeg som anmelder går såvidt detaljert inn på disse definisjonsspørsmålene er det dels fordi jeg selv har hatt en god del

hodebry med å kunne avgrense de begrepene forfatteren opererer med, og dels fordi det også ved denne boken gjelder den vanlige regelen at en forståelse av definisjonene er av fundamental betydning for en forståelse av den videre behandlingen. Således fører forfatterens begrepsdefinisjoner ham til en fremstilling av »inndkomstmultiplikatoren« som avviker sterkt fra det sedvanlige, og som gir multiplikatoren et ganske annet innhold enn det som utvilsomt var Keynes' mening. Dette gir også sannsynligvis forklaringen på forfatterens skeptiske innstilling til nytten av dette begrepet.

I den videre behandlingen oppstiller forfatteren først en makrostatisk modell for en lukket sektor og går deretter i Kap. IX over til dynamisk analyse der han gjennomgår de ulike samfunnsgruppene og deres adferdsrelasjoner. Dette samles så i et forsøk på å gi en sammenfattende konjunkturforklaring for et lukket samfunn bestående av tre grupper: arbeidere, handlende og ferdigvareprodusenter. Forklaringen er først gitt i form av en matematisk fremstilling av en forløpsmodell bygget på »aksellerasjonsprincippet« og den »marginale forbrukstilbøyelighet«. Han kommer der frem til en differenslikning og drøfter betingelsene for tidsformen på sysselsettningens utvikling. Deretter er forklaringen gitt i en ikke-matematisk fremstilling.

Den matematiske fremstillingen vil trolig virke sterkt avskrekkende for studentene selv om forfatteren med prisverdig pedagogisk innsikt har gjengitt den matematiske utviklingen detaljert skritt for skritt. Etter anmelderens oppfatning ville boken imidlertid ha fått en mere tiltalende eller la oss si tiltrekkende form dersom de detaljerte matematiske utledningene var tatt ut av teksten og samlet i et appendiks. Derved ville den matematiske modellen ha fått en atskillig mindre dominerende plass i fremstillingen og derved ville forfatteren ha oppnådd å få sterkere understreket at modellen er forenklet og at den ikke inneholder en rekke av de relasjoner som er trukket inn i den tekstlige forklaringen.

Om hele denne delen av boken — såvel

den matematisk fremstillede modellen som den tekstlige og mer utførlige fremstillingen gjelder det at den er preget av en sterkt personlig innsats fra forfatterens side.

Det samme gjelder bokens siste del om konjunkturpolitikk. På en beundringsverdig klar måte har det her lyktes ham å få trukket frem en rekke sider ved problemet som — ut fra erfaringer i anmelderens hjemland — ofte ikke blir viet fornöden oppmerksomhet i den offentlige diskusjonen om konjunkturpolitikken.

Som sammenfatning er det grunn til å ønske forfatterne til lykke med denne læreboken som samtidig er preget av en stor arbeidsinnsats et dristig opplegg og et meget vellykket resultat. Rett nok er det en del avsnitt som er egnet til å vekke opposisjon, men når alt kommer til alt er det kanskje ikke noen uheldig egenskap ved en lærebok.

Ole Myrvoll.

Carsten Welinder: Företaget och dess ekonomi. Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1950, 224 sider. Pris: 13 sv. kr.

De første afsnit i denne bog omhandlende virksomhedernes omkostninger, prispolitikk og investeringskalkuler svarer i omarbejdet form til forfatterens behandling af de tilsvarende problemer i hans tidligere bog: »Økonomisk teori og politik«. I bogens sidste afsnit behandles mere ud fra økonomiske end bogføringsmæssige synspunkter problemerne i forbindelse med gevinstberegning og statusopgørelse i en virksomhed, herunder de forskellige vurderings- og afskrivningsmetoder samt reservedannelse og beskatning. Endelig indeholder bogen en litteraturfortegnelse og et sagregister.

Forfatteren angiver i forordet, at bogens formål er at give en oversigt over, hvad man sædvanligvis betegner som teoretisk driftsøkonomi. Dette formål synes i fuldt mål at være nået i den letlæselige og inspirerende bog.

Oversigten er meget omfattende. Bogens 7 kapitler indeholder hver for sig mange

afsnit og underafsnit. Det ligger i sagens natur, at det har været umuligt inden for bogens rammer at give en fuldstændig behandling af alle disse enkelte spørgsmål, men det er anmelderens indtryk, at det væsentlige overalt er kommet med. Den, der vil trænge dybere ned i enkelte af problemerne og deres løsning under forskellige forudsætninger, kan forfatteren med rette henvise til at studere arbejder, der ikke som det foreliggende tager sigte på at give et overblik over disciplinen driftsøkonomi, men som kun beskæftiger sig med enkeltproblemer inden for denne disciplin. Sådanne arbejder er der da også i stort antal henvist til i bogen.

Forfatterens åbenbart store aktualitetsans giver sig udslag i en række interessante oplysninger og eksempler af ny dato hentet fra det svenske erhvervsliv, ligesom der både spredtvis og i et særligt afsnit fremsættes en række synspunkter, der mere end sædvanligt i en driftsøkonomisk lærebog fører de skattemæssige hensyn, som en moderne driftsherre må tage, frem i lyset.

Forfatteren tør på grund af de eksisterende inflationstendenser ikke afgøre, om den nuværende — trods høje skatter — stærke svenske realkapitaldannelse kan tages som udtryk for, at beskatningen kun har ringe betydning for selve investeringsvolumenen, men han mener, at den stærke beskatning i hvert fald påvirker investeringsretning, fordi spørgsmålet om, hvilke investeringer, der ud fra et skattemæssigt synspunkt er mest lønnende, får betydning for driftsherrernes investeringskalkuler, og fordi beskatningen ikke rammer finansielle investeringer og realinvesteringer lige hårdt.

Dette spørgsmål er interessant og har et videre perspektiv. Anmelderen kan følge forfatteren i ovennævnte betragtning, men når forfatteren åbenbart side 116 hælder til den anskuelse, at beskatningen diskriminerer mod realinvesteringer, må der være grund til at sætte spørgsmålstegn. Forfatteren kommer da også selv lidt senere ind på, at mulighederne for gennem skattefri afskrivninger og gennem udnyttelse af bogholderimæssige tab at danne skjulte reser-

ver, har spillet en betydelig rolle i de sidste år, hvor realinvesteringer ofte er foretaget med det formål at opnå nye afskrivningsobjekter.

Hvis man kan slutte modsætningsvis ud fra det gamle udsagn, at det dunkelt sagte er det dunkelt tænkte, yder bogen bevis for, at dens forfatter tænker skarpt og klart. Bogen giver derfor en fortræffelig oversigt over driftsøkonomiens begreber og metoder, og den kan på det bedste anbefales til alle, som interesserer sig for disse ting.

Mads Thomsen.

Readings in Monetary Theory, The Blakiston Company, New York 1951. 514 sider. Pris \$ 4.75.

Readings in Price Theory, Richard D. Irving, Chicago 1952. 568 sider. Pris: \$ 5.00.

American Economic Association's genoptryk af vigtigere tidsskriftsartikler er fortsat med de to ovenfor nævnte. (De første 4 bind blev omtalt i dette tidsskrift, 1949, 3.—4. hæfte). Udvalget af pengeteoretiske artikler er redigeret af Friedrich A. Lutz og Lloyd W. Mintz, mens George J. Stiegler og Kenneth E. Boulding står for pristeorien. Man kan være uenig med redaktionsudvalgene om enkelte artikler — og frem for alt vil enhver formentlig savne noget. Ikke desto mindre fortjener serien fornyet anbefaling. Den udvikler sig til at blive en fin række, som gør det muligt for alle at »have tidsskrifterne hjemme på reolen».

Det er blevet fremhævet, at udvælgelsen har slagside mod Amerika. Det er måske uundgåeligt. Værre (og unødvendigt) er det, at den udførlige — og meget nyttige — bibliografi, som afslutter hvert bind, også har det. I *Readings in Price Theory* er der gjort en begyndelse til at råde bod herpå — ved en særlig bibliografi over engelske, franske, tyske, italienske og svenske artikler. Ikke af nationale, men af saglige grunde kunne man ønske, at denne række ville blive udvidet.

Næste bind siges at skulle omhandle finansvidenskab. Det er glædeligt, at serien fortsættes. Men man savner stadig en supplerende række med empirien.

P. Nørregaard Rasmussen.

M. Abramovitz: Inventories and Business Cycles with Special Reference to Manufacturers Inventories. National Bureau of Economic Research, New York 1950. XXXVI + 632 sider. 6 \$.

Forandringer i størrelsen af erhvervslivets lagre spiller en ikke uvæsentlig rolle i de fleste konjunkturforklaringer; men forskellige forfattere har tillagt lagerændringerne meget forskellig vægt, og der har heller ikke hersket nogen udpræget enighed med hensyn til spørgsmålet om, hvilke faktorer der er bestemmende for forløbet i så henseende. Man har imidlertid hidtil savnet en tilstrækkelig grundig bearbejdelse af det foreliggende — ikke alt for fyldige — statistiske materiale vedrørende disse forhold, og følgen er blevet, at det ikke har været muligt at skifte sol og vind lige mellem de forskellige opfattelser.

Det er disse problemer, Abramovitz har taget op i den foreliggende bog, og man må sige, at resultatet er blevet en virkelig værdifuld tilvækst til litteraturen om konjunkturbevægelserne. Forfatteren har kulegravet et omfattende statistisk materiale — vedrørende perioden 1919—38 i USA — som han anvender til belysning af en række af de tidligere fremsatte teoretiske opfattelser. Til trods for at han har kunnet trække på National Bureau's stab, har arbejdet utvivlsomt været af kæmpemæssigt format, og det er — i parentes bemærket — også forbundet med en del besvær for læseren at komme igennem bogens mange hundrede sider — men det er et besvær, som absolut lønner sig.

Når bogen virker noget tungtleselig, skyldes det ikke alene den store mængde talmateriale, men også den omstændighed, at Abramovitz er tilbøjelig til at gentage de samme udredninger flere gange i forskellige sammenhænge. Årsagen hertil ligger nok bl. a. i, at forfatteren har valgt at

behandle spørgsmålene om størrelsen af de totale lagerbeholdninger og om lagerinvesteringen — altså tilvækst eller nedgang i lagerbeholdningerne — hver for sig; bogens 2. del handler om beholdningernes udvikling under konjunkturforløbet, 3. del om investeringernes. Da de to størrelser nødvendigvis må stå i et bestemt indbyrdes forhold, kommer man gang på gang ind på de samme spørgsmål, set under lidt forskellige synsvinkler.

Hovedresultatet af undersøgelserne er, at de samlede lagerbeholdninger i industrien — som forfatteren særlig beskæftiger sig med — i den undersøgte periode har vist en udpræget tilbøjelighed til at følge den almindelige økonomiske aktivitet (målt ved hjælp af N.B.E.R.'s »reference cycles«) med en efterslæbning på 6—12 måneder, medens lagerinvesteringerne synes at nå maksimum og minimum nogenlunde samtidigt med den økonomiske aktivitet, dog muligvis med et ganske lille forspring. Når konklusionen ikke kan angives mere præcist, hænger det bl. a. sammen med, at forfatteren for en stor del har måttet bygge på opgørelser for hele år, der ikke tillader sikre slutninger med hensyn til afvigelser af kortere varighed mellem de forskellige serier.

De således konstaterede sammenhænge skyldes ikke en enkelt simpel relation, men et kompleks af relationer. Dette er en ganske naturlig følge af, at lagrene er sammensat af en lang række uensartede grupper. Abramovitz skelner i første række mellem lagre af færdigvarer, varer i arbejde (»goods in process«) og råvarelagre, der efter amerikanske erfaringer normalt udgør henholdsvis ca. 40 %, ca. 20 % og ca. 40 % af industriens samlede lagerbeholdninger. Inden for den første gruppe sondres der atter mellem varer, der produceres på grundlag af modtagne ordrer, og varer, der produceres til lager, og for råvarernes vedkommende foretages der en deling efter leveringstidens længde, der bl. a. afhænger af, om varerne fremstilles i hjemlandet eller må importeres. Endvidere spiller det en rolle, om de pågældende produkter er holdbare eller ikke, og om deres udbud er stærkt påvirket af klimatiske forhold eller lignende.

Abramovitz hævder på grundlag af de resultater, han når frem til, at lagerinvesteringernes fortsatte stigning, efter at stigningen i afsættningens tempo er begyndt at aftage, tenderer mod at forlænge ekspansionens varighed, idet den bidrager til at opretholde en større indkomstskabelse, og at omvendt lagerinvesteringens nedgang under kontraktion forlænger denne. Formuleringen af denne påstand forekommer ikke særlig heldig, for så vidt som den synes at tillægge lagrene en selvstændig funktion i indkomstskabelsen. Denne skyldes jo imidlertid ikke direkte forbrug og investering — hverken i fast realkapital eller i lagre, men den omstændighed, at producenterne anvender og aflønner produktionsfaktorer i forventning om til sin tid at kunne finde afsætning for produktionsresultatet. Ændringer i lagrenes — og da specielt færdigvarelagrenes — størrelse fremkommer som differencen mellem den i en periode færdiggjorte produktion og den faktiske afsætning i periodens løb, på hvilken producenten kun indirekte har indflydelse. De faktiske lagerinvesteringers størrelse er med andre ord residualt bestemt og kan derfor vanskeligt siges at have nogen selvstændig indflydelse på konjunkturforløbet.

I et af de sidste afsnit kommer forfatteren ind på den af bl. a. Alvin Hansen forfægtede teori om, at de korte konjunkturølger af 3—4 års varighed for en stor del hænger sammen med svingninger i lagerinvesteringen, medens de længere bølger er influeret af investeringer i maskiner og andre faste anlæg i forbindelse med tekniske eller organisatoriske fremskridt o. l. Denne opfattelse finder forfatteren bekræftet, for så vidt som det viser sig, at variationerne i lagerinvesteringer inden for de korte bølger har udgjort en meget væsentlig del af den samlede ændring i nationalproduktet, medens de, når man betragter længere perioder, træder i anden række sammenlignet med svingninger i andre former for investering.

Som allerede sagt — det er nok værd at stifte bekendtskab med Abramovitz' arbejde. Måske nok så meget på grund af de mange synspunkter og ideer, det brin-

ger frem, som på grund af de konkrete resultater vedrørende de faktiske lager-svingninger i USA i den betragtede periode. Disse er som følge af materialets mangler omgærdet med en lang række forbehold, og Abramovitz understreger gang efter gang ønskeligheden af at få et bedre materiale, navnlig lagertal med kortere mellemrum og med stærkere opdeling. Efterhånden nærmer den officielle amerikanske statistik sig mere og mere til disse mål, og oplysninger om tilgangen af nye ordrer og bestanden af ikke-effektuerede ordrer er kommet til. Om nogle år skulle det derfor være muligt at tage tråden i Abramovitz arbejde op igen og eventuelt nå til mere præcise resultater. Samtidig kunne man så gå ind på en undersøgelse af de enkelte industriers forhold — som Abramovitz har ladet ligge, netop fordi materialet forekom ham for utilfredsstillende — en undersøgelse, som utvivlsomt også vil kunne give væsentlige bidrag til forståelse af de økonomiske bevægelseres karakter.

Poul Winding.

R. G. Bressler, Jr.: City Milk Distribution. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1952. 398 sider. Pris: 6 \$.

En bogtitel kan somme tider være altfor snæver. *City Milk Distribution* bør visselig også læses af andre end specialisterne i afsætningsøkonomi og mejerivæsen. Dr. Bressler kombinerer omfattende praktisk erfaring med dybtgående teoretisk indsigt, og de praktiske forslag, han fremkommer med i denne bog, er tilfulde baseret på moderne økonomisk teori. Sådanne bindeled mellem ydedygtig elfenbentårns-teori og et jordbundet praktisk problem er sjældne i amerikansk litteratur om landbrugets afsætningsproblemer — og endnu sjældnere i dansk.

Bressler er polytekniker fra Pennsylvania State College og Rhode Island; men han kastede sig over studiet af økonomi og blev — sin unge alder til trods — i 1937 udset til at lede et stort forskningsprojekt omhandlende mælkedistributionens effektivitet i New England. Forskningsprojektet

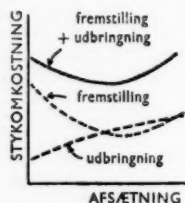
der blev til på initiativ af New England Research Council on Marketing and Food Supply tog udgangspunkt i den erkendelse, at den amerikanske fordelingskanal var vokset frem under omstændigheder, der var såre forskellige fra de klassiske økonomers forudsætninger. Friktion, ufuldkommen viden og monopolelementer har sat deres stempel på systemets udvikling, og resultatet er, at vi har overfyldning og uudnyttet kapacitet. Det umådelige antal købmandsbutikker, Drug Stores, benzinstationer dokumenterer overfyldningen. Dette gælder også afsætningen af landbrugsprodukter: der er for mange mejerier, kornelevatorer, udsalgssteder, for mange fabrikker, for mange led i omsætningsprocessen. Resultatet er, at salgsomkostningerne er for høje.

Det var Bresslers og hans medarbejders opgave at finde ud af, hvad man kunne stille op med en så håbløst inoptimal situation. Deres energiske undersøgelser resulterede snart i en hel strøm af publikationer fra Connecticut Agricultural Experimental Station. Den anden verdenskrigs udbrud gav ny aktualitet til arbejdsopgaven. Knapheden på civil arbejdskraft og civile materialer førte til, at besparelser måtte gennemføres på alle områder, ikke mindst i distributionen. Dør-til-dør leverancer af mælk ophørte, mælkeomdeling fandt kun sted hver anden dag, ruter blev slået sammen o. s. v. — noget lignende hvad der blev gennemført i København 1940. Alle disse ting skulle Bressler og hans medarbejdere også undersøge, og under gennemprøveningen af, hvorledes forskellige forholdsregler virkede besparende på arbejdskraft og materialer, opstilledes kriterier og modeller, der for en dels vedkommende var helt nye i markedsforskningen. Man kan sige, at produktionsøkonomiske principper overførtes på markedsforskningen.

Da krigen var slut, stod Bressler uden doktorgraden, men han drog til Harvard og medbragte sine forskningsresultater. På dem blev han doktor, og i 1949—50 vandt han med sin afhandling den eftertragtede David A. Wells-pris (*Chamberlin's Theory of Monopolistic Competition* og Samuel-

son's *Foundations* er også Wells-pristage-re). Herefter blev bogen publiceret af Harvard University Press.

Part I og II er indledninger. Med støtte i The Twentieth Century Fund's snart klassiske *Does Distribution Cost Too Much* (1939) opstilles definitioner, arbejdsredskaber og visse velfærds-kriterier. I Part III begynder historien for alvor. Til grund for det hele lægges sondringen mellem fremstilling (»processing») og udbringning (»delivery»). Som eksempel på det første har vi den del af distributionsprocessen, som består i rensning, pasteurisering og flaskepåfyldning af mælk. Som eksempel på det andet har vi den egentlige transportvirksomhed. Sondringen har åbenbar betydning. Det vil jo nemlig være sådan, at det anlæg, som giver lavest fremstillingsomkostning, er ganske uforeneligt med det udbringningssystem, som giver laveste udbringningsomkostninger. Bressler's figur 30, som er gengivet som vor figur 1, giver udtryk for denne vanskelighed.

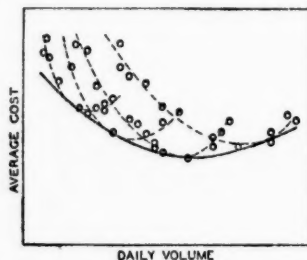

Figur 1.

Jo mere mælk, der skal udbringes, desto længere afstande må der befares, så stykomkostningen til udbringning er åbenbart stigende. Hvad fabrikationen derimod angår, så har vi velkendte grunde til at antage, at stykomkostningen over et langt stykke er faldende. Den samlede (»combined») omkostningskurve bliver derfor U-formet. Bressler går nu i lag med efter tur at undersøge hvert enkelt led i distributionsprocessen for at finde frem til ledets omkostningsfunktion. Det er svært at pille nogle få dele ud af bogen på andres bekostning, men jeg tror, at kapitel 11 vil være ganske særlig interessant for danske læsere. I dette kapitel behandles pa-

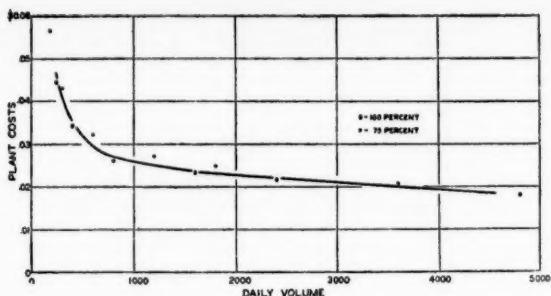
steurerings- og påfyldningsprocessen for mælk. Opgaven er her at finde stykomkostningen som funktion af mejeriets størrelse.

Den måde, man som regel — og også i Danmark — er gået til værks på, når man har skullet finde denne sammenhæng, er simpelthen at måle stykomkostning og produktion i en række mejerier af forskellig størrelse. Sammenhørende værdier af stykomkostning og produktion indtegner man som punkter i et diagram. Herved fremkommer en punktsværme, og man prøver så på at tegne en regressionskurve gennem denne. Bressler kritiserer denne fremgangsmåde og siger meget klart, at »... such average regressions combine and confuse cost changes that result from more complete utilization of a plant of a given scale with the cost changes that accompany changes in scale. As a consequence, it is a correct representation of neither.« (p. 180). Bressler's sondring mellem varierende kapacitetsudnyttelse af et givet anlæg og variation af selve anlæget er naturligvis velkendt for danske læsere. Hvad der interesserer os her, er imidlertid ikke så meget den begrebsmæssige sondring som dennes anvendelse på det empirisk givne materiale. Figur 2 skulle være en illustration heraf.

Figur 2.

Lad de punkterede kurver være stykomkostningskurverne ved varierende kapacitetsudnyttelse af et givet anlæg. Den tykt optrukne kurve er indhyllingskurven til alle disse kurver, og den angiver stykomkostningen ved variation af selve anlæget. Alle de små cirkler angiver empiriske observationer. Det vil nu let ses, at dersom man simpelthen konstruerer en

Figur 3.

regressionskurve gennem alle disse punkter, får man et pinegalt resultat. Man får den sammenblanding af kapacitetsudnyttelse og anlægsstørrelse, som Bressler har kritiseret. Men en hel del af det empiriske materiale kan reddes, hvis man i stedet for at konstruere regressionskurven forsøger at konstruere en kurve, som angiver *syd-randen* af punktsværmene, altså kort sagt indhyllingskurven.

Vor figur 3 gengiver et af Bressler's egne resultater. Man ser to forskellige sæt af observationer, eet sæt er gengivet med små cirkler. Disse observationer gjaldt bedrifter, i hvilke kapacitetsudnyttelsen var 100 procent. Et andet sæt er vist med små kors. Disse observationer gjaldt bedrifter, i hvilke kapacitetsudnyttelsen var 75 procent. Som venteligt ligger korsene på en højere regressionskurve end cirklerne. Ved denne fremgangsmåde undgås sammenblandingen, som Bressler har advaret imod.

Bressler var ikke i stand til at undersøge anlæg med større kapacitet end 3—4.000 quarts om dagen (en quart er omtrent en liter). Men arbejdet på at skaffe data for større mejerier er fortsat af en af Bressler's medarbejdere, Dave Clark. Jo større mejerier, man vil undersøge, desto vigtigere er det at være klar over sondringen mellem varierende kapacitetsudnyttelse og varierende anlæg; thi de største mejerier vil være de vanskeligste at udnytte fuldt ud. Bressler forsøgte at gøre sit materiale så ens som muligt i *alle andre* henseender end stykomkostning og skala. Ofte måtte han korrigere for manglende koordination

indenfor anlæget, manglende kapacitetsudnyttelse o. s. v. Det var altså uundgåeligt somme tider at indsætte beregnede værdier i stedet for de faktiske observerede.

Et andet punkt, hvor bogen, og især kapitel 11, har interesse for danske læsere, er resultaternes lighed med Ivar Jantzen's. Andetsteds i dette hefte har dr. Brems gengivet en af Bressler's empiriske omkostningskurver, og ligheden med den jantzen'ske tekniklov er uægtelig slående. Det morsomme er imidlertid, at Bressler aldrig havde hørt om Jantzen, da han skrev sin bog. Netop derfor bliver resultaternes lighed dobbelt interessant: to ingeniører med dybtgående kendskab til praksis vender sig til økonomien og fremlægger praktisk talt ens resultater.

Anmelderen føler ingen betænkelighed ved at underskrive forlæggerens påstand, at »*City Milk Distribution* will prove valuable to a number of groups. Dairy producers and distributors will find that Mr. Bressler's detailed input-output and cost relationships can be used as efficiency standards in testing and improving their own operations. Both the private manager and the public official will discover in this book ways of developing objective criteria for certain aspects of retail and wholesale milk pricing. The research worker, student and teacher in the field of marketing will turn to this book as a case study in marketing and marketing efficiency, and as a model of research in these fields.«

Frank Meissner.

(University of California).

Svend Thorsen: Den danske dagspresse. I & II. Udgivet af Det danske Selskab, Gads Forlag, København 1947 og 1951. 287 og 319 sider. Pris: 7.50 og 10.00 kr.

Dette værk ligger efter sit emnevalg på grænsen af det, som hører hjemme i Nationaløkonomisk Tidsskrift. Når det er fundet at burde omtales, skyldes det ikke alene, at tidsskriftet endnu een gang om året bærer sit oprindelige navn: »Nationaløkonomisk Tidsskrift for Samfundsspørgsmål, Økonomi og Handel«. Den rummelighed, der ligger heri, må ellers nok kunne tillade en enkelt udflugt til den af de fire statsmagter, der ikke er nævnt i grundloven, men som dog måske er af lige så stor betydning som de andre tre. Også hvis man lægger en indskrænkende fortolkning på ordet »Samfundsspørgsmål« ved at underforstå adjektivet »økonomiske« kan det imidlertid forsvares at medtage en anmeldelse af Svend Thorsens bog, som ud over sit øvrige indhold rummer bidrag til en økonomisk karakteristik af den industrigren, som giver sig af med at distribuere nyheder og fabrikere meninger.

Bind I bærer undertitlen »Avisernes udvikling indtil 1940. De førende mænd«. Der gives heri en bredt anlagt fremstilling af dagspressens historie i Danmark fra den første begyndelse i 1657 med Peder Morsings »Ny Affviser« — som bl. a. indeholdt en skildring af Karl X Gustavs huseren i Danmark — og indtil 1940, hvor en anden magt begyndte at huser.

Andet bind har mere karakteren af en aktuell pressekundskab. Ud over et øjebliksbillede af avisernes stadi, antal og udbredelse indeholder den en række emnevis ordnede kapitler om vigtige presse-spørgsmål, f. eks. udenrigsjournalistikken, annoncevæsenet, journalisternes rekruttering og uddannelse, presselovgivningen, ejerforhold o. a. m. Et kapitel om »pressen og retsplejen«, som systematisk hører hjemme i bind II's emnefremstilling, har ejendommeligt nok forvildet sig til bind I, som i øvrigt er kronologisk ordnet.

Forfatteren gør i forordet opmærksom på, at der ikke hidtil har foreligget nogen samlet fremstilling af den danske dags-

presses historie, og allerede dette siger jo en del om værkets værdi. Den, der hidtil har villet indhente oplysninger om danske presseforhold, har måttet sammenstykke sin viden fra mange forskellige og stærkt spredte kilder. Nu får man det hele i Thorsens overkommelige to bind. Og i tilgift en oversigt over de vigtigste bidrag i den hidtidige litteratur om emnet, således at man uden større besvær bliver i stand til at kontrollere eller uddybe Thorsens fremstilling.

Som gammel pressemand behandler Thorsen sit emne med kyndighed og kærlighed, men dog med den fornødne kritik. Han fremhæver således de alt for mange forsyndelser mod al anstændig journalistiks grundlov, som af C. P. Scott, Manchester Guardians navnkundige grundlægger, blev formuleret således: »Hverken gennem det avisen meddeler, eller gennem det, den ikke meddeler — så lidt som gennem den måde stoffet serveres på — må sandheden lide uret. Der er frihed for kommentarer, men kendsgerningerne er ukrænkelige«. Thorsen mener dog, at niveauet i dansk presse i dag ikke blot er højere end tidligere, men også højere end de fleste steder i udlandet.

Som noget karakteristisk og værdifuldt for dansk presse fremhæves det store antal blade, disses nære tilknytning til de politiske partier og til befolkningen i bladets lokale område. Danmark har flere dagblade end store lande som f. eks. England og Frankrig. I 1925, hvor antallet kulminerede, havde vi 162 aviser med eget trykkeri, og disse havde 111 lokale aflæggere, oftest med egen lokalredaktion og -udgiverkreds. Samtidig havde England 131 og Frankrig 141 dagblade. Antallet af blade med eget trykkeri var ved udgangen af 1949 faldet til 114 og indtil september 1950 til 111. Som det vides fra den senere tids avisomtale, er de små blades økonomiske stilling blevet kritisk under de stærke prisstigninger for papir i 1951, og et stort antal er blevet nedlagt eller inddraget under andre blade. Ved et møde i den internationale bladudgiverorganisation i december 1951 oplyste den danske repræ-

sentant således, at indtil da 27 danske blade var bukket under som følge af papirprisstigningen (Politiken 13. dec. 51). Den koncentrationstendens, som findes inden for mange erhvervsområder, gør sig altså også gældende inden for avisindustrien.

Bladenes stærke tilknytning til de politiske partier og til en lokal læsergruppe har sat sig spor i det, som Thorsen kalder »Fire-Blads-Systemet«: Hvert parti sin avis i hver by. Denne karakterejendommelighed for dansk presse menes at hænge sammen med den langvarige kamp om folketingsparlamentarismen, som drev den politiske interesse op til højder og dybder, som næppe ellers ville have været muligt på så kort en årrække. I løbet af forfatningskampens 30 år fra 1871 til 1901 steg antallet af blade — som ved grundlovens givelse kun havde været 8 — fra 41 til 206, og det var i alt væsentligt lokale kredse i provinsen, som her tog initiativet. Som følge deraf er den danske provinspresse forholdsvis stærk. Den råder endnu i dag over knap $\frac{3}{5}$ af det samlede oplag. Til sammenligning anføres, at f. eks. i England er fordelingen mellem hovedstads- og provinspressen nogenlunde omvendt.

På grundlag af de taloplysninger, der findes i Thorsens bog, kan der opstilles følgende oversigt over oplagets koncentration ved udgangen af 1949, beregnet efter hverdagsoplaget:

Antal dagblade	Hverdagsoplag pr. blad	Samlet hverdagsoplag
71	— 10.000	337.000
20	10— 20.000	253.000
10	20— 30.000	248.000
7	30— 50.000	255.000
4	50—100.000	281.000
2	over 100.000	356.000
114		1730.000

De to største dagblade, Berlingske Tidende og Politiken, havde tilsammen større hverdagsoplag end de 71 mindste. De fire blade i den næststørste gruppe er efter størrelse Ekstrabladet, B. T., Jyllandsposten og den københavnske Social-Demokrat. I næste gruppe følger Aftenbladet, Aarhus Stiftstidende, Nationaltidende, Vestkysten,

Berlingske Aftenavis, Fyns Tidende og Aalborg Stiftstidende. Disse ialt 13 aviser, hvoraf de 8 hører hjemme i hovedstaden, havde større hverdagsoplag end de øvrige 101 tilsammen. Regnet efter søndagsoplag bliver overvægten endnu større, idet det navnlig er storbladene, som har et udvidet søndagsoplag.

Endvidere kan der gives følgende opstilling over dagbladenes oplag inden for de forskellige partier i sidste halvår 1949. Delingen hovedstad—provins refererer sig til bladets og ikke læserens hjemsted.

	Hovedstad	Provins	Ialt	pct.
Kommunistiske	23.600	0	23.600	1,4
Konservative	343.200	272.000	615.200	35,6
Radikale	258.100	83.000	341.100	19,7
Socialdemokr.	51.100	143.300	194.400	11,2
Venstre	0	457.000	457.000	26,4
Udenfor partierne	96.000	2.700	98.700	5,7
	772.000	958.000	1730.000	100,0

Tallene for oplag, sammenholdt med stemmetallene ved folketingsvalget i september 1950, fortæller en historie om avisernes begrænsede indflydelse på vælgerens (indenrigs)politiske meningsdannelse. Anført i samme rækkefølge var partiernes andel af stemmerne: 4,1, 17,8, 8,2, 39,6 og 21,3 pct. Retsforbundet, som ikke havde noget dagblad, mobiliserede 8,2 pct. af stemmerne. Af tallene vil det ses, at det navnlig er Det konservative Folkeparti og Det radikale Venstre, som er overrepræsenteret i bladverdenen, idet de store oplag for disse partier ikke har sat sig tilsvarende spor i stemmetallene. Man tør heraf sikkert slutte, at det især er mammutbladene Berlingske Tidende og Politiken, som er politisk virkningsløse. Prisen for at blive stor i udbredelse synes altså at være, at man bliver lille m. h. t. politisk meningsdannelse.

Som andre eksempler på avisernes begrænsede indflydelse på stemmeafgivningen nævner Thorsen, at Hitler kom til magten imod så at sige hele den tyske presse, at Churchill faldt i 1945, skønt han havde langt den største del af bladene med sig, og at Truman i 1948 blev genvalgt til præsident, skønt kun 15 pct. af

bladene støttede ham. Dette forhold er det nok værd at fremhæve, idet det i nogen grad formindsker den fare for folkestyret, som kan udgå af den stigende koncentration inden for bladverdenen.

Der kan sluttelig være grund til at gøre opmærksom på, at oplagstallet 1,7 mill. svarer til gennemsnitlig $1\frac{1}{2}$ avis pr. husstand, hvilket menes at være verdensrekord. Gallupundersøgelser i 1944 og senere har vist, at over $\frac{1}{4}$ af befolkningen over 18 år læser mere end en avis, og at kun 2—5 pct. ikke læser aviser. Thorsen mener derfor, at det er med rette, at Handbuch der Weltpresse har betegnet Danmark som avislæsningsland.

S. Gammelgård Jacobsen.

D. N. Chester: Central and Local Government. Financial and administrative relations. Macmillan & Co. London 1951. 432 sider. Pris 30 s.

Samfundsvidenskaberne bliver stadig beriget med nye emnekredse; en af dem, der er kommet til i løbet af det sidste par tiår, er læren om forholdet mellem statens og kommunernes finanser. Dette spørgsmål finder man mig bekendt praktisk taget ikke behandlet i forrige århundrede og heller ikke i det første par årtier af dette; men nu findes der en ikke helt ubetydelig litteratur om dette emne. Man kan diskutere, hvor denne litteratur systematisk skal anbringes, under political science, de administrative videnskaber eller hvor; her i landet, hvor political science knap nok eksisterer, må spørgsmålet nok indtil videre blive behandlet som en underafdeling af finansvidenskaben. Der er da også en række spørgsmål i denne emnekreds, der gør det naturligt, at økonomer beskæftiger sig dermed.

At der gives statstilskud til kommuner, vil i en række tilfælde føre til ændrede økonomiske dispositioner i kommunerne. De økonomiske virkninger vil afhænge af de former m. m., hvorunder tilskuddene gives. Der findes mange mere eller mindre praktiske overvejelser over konkrete til-

fælde, men en systematisk fremstilling af de forskellige former, og af det, man har villet nå ved anvendelsen af disse forskellige former, er vist ikke hidtil blevet givet.

Den foreliggende bog prætenderer at give en sådan systematisk fremstilling. Forfatteren opstiller et system og gennemgår, idet han følger dette, de mange forskellige former for statstilskud til kommunerne, fremhæver deres fordele og ulemper, hvad jo blot er en anden måde at analysere deres virkninger på.

Det er således et forsøg på at opbygge en teori, der her forelægges; værdien heraf svækkes imidlertid af, at forfatteren tydeligvis hele tiden kun tænker på engelske forhold, end ikke amerikanske har han noget kendskab til. Det er naturligt, at man må holde sig til et enkelt land, hvis man vil beskrive en lovgivning, men vil man skrive en almenyldig teori, er det en stor svaghed, at man kun kender forholdene i et enkelt land. Bogen er desværre stærkt præget af denne svaghed; flere sætninger, der nu har fået form af selvfølgeligheder eller af at være almenyldige ville nok have fået en anden form.

For ikke-englændere har bogen sin interesse ved at give os en del oplysninger om de engelske statstilskud til kommuner. Som forholdene nu er, vil bogen næppe vinde nogen større interesse uden for England, hvad på en måde er synd, fordi forf. virkelig ud fra sine begrænsede forudsætninger giver os en bred og velgennemtænkt fremstilling af disse spørgsmål, i anmelderens øjne den bedste, der hidtil er kommet.

Bogens titel og undertitel kunne give én det indtryk, at den handler om meget mere end blot statstilskud til kommuner. Det gør den forsåvidt også, som der findes en del, der ikke specielt har relation til statstilskud til kommuner. Imidlertid er det tydeligt, at det er denne emnekreds, der har haft forfatterens interesse, og kun de læsere, der er interesseret i dette spørgsmål, kan det anbefales at læse bogen.

Kjeld Philip.

NATIONALØKONOMISK FORENINGS MEDLEMSLISTE PR. 1. JANUAR 1953

En stjerne (*) foran navnet betyder, at vedkommende er medlem af bestyrelsen.

Æresmedlem:

fhv. nationalbankdirektør, cand. polit., C. V. Bramsnæs.

Medlemmer:

Aaberg, Henning, cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.
Aagaard Christensen, Arne, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.
Aagesen, Vagn, stud. polit.
Aarsøe Arvid, direktør, h. d.
Aarup Hansen, Fr., direktør i Privatbanken.
Aarup, J., sparekassedirektør.
Abrahamsen, S. A., cand. polit., direktør, Danish Milk and Cocoa Products.
Adler-Nissen, Karengete, cand. jur., fuldmægtig i Direktoratet for Vareforsyning.
Adrian, Hanne, stud. polit.
Agerup, Flemming, cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.
Albeck, Georg, cand. polit., kontorchef i 3. Hovedrevisorat.
Andersen, Age, cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.
Andersen, Aksel, cand. polit., direktør for Københavns kommunes hospitalsvæsen.
Andersen, Annelise, cand. polit., Textilfabrikantforening.
Andersen, C. F., sparekassedirektør, Hille-rød.
Andersen, C. L., cand. polit., statsautori-seret revisor.
Andersen, E. R., kontorchef i Sparekassen for København og Omegn.
Andersen, Hans Peter, stud. polit.
Andersen, Helge, cand. polit., rådgivende økonom og statistiker.
Andersen, Knud, stud. polit.

Andersen, K. B., cand. polit., forstander for Roskilde højskole.
Andersen, Niels, højesteretssagfører.
Andersen, Poul, adm. drektør i Privatbanken.
Andersen, R. C., civilingeniør, direktør.
Andersen, Svend, cand. polit., kontorchef i Danmarks Nationalbank.
Andersen, Verner E., stud. polit.
Angelo, A., civilingeniør, fhv. direktør for N.E.S.A.
Antonsen, Kristian, mag. scient. og cand. polit., redaktør, Scandinavian Year Book.
Arnholdt, Louis, vekselerer.
Arnskov, A. J., cand. jur., sekretær i Landbrugsministeriet.
Arp, Claus, cand. polit., redaktør, Produktivitetsnyt.
Åxelsen Drejer, A., cand. polit., general-sekretær for Andelsudvalget, redaktør af Andelsbladet.
Båring, Bernh., direktør, h. a., Wessel & Vett's Fabriker.
Baggesø, Tom, stud. polit., trafikassistent.
Bahnson, Louis, direktør.
Bak Jensen, T., h. a., konsulent.
Balling, Else, stud. polit.
Bang, Kai, cand. jur., vejddirektør.
Bang, Ole, cand. polit., sekretær i Banktilsynet.
Bang, Ove, cand. polit., sekretær i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.
Banke, Niels, cand. polit., underdirektør i Prisdirektoratet.

- Barfod, Annemarie*, cand. polit., sekretær i Grønlandsdepartementet.
- Barfod, Børge*, cand. polit., fhv. professor.
- Bartels, Egvind*, cand. polit., økonomisk rådgiver ved ambassaden i Paris.
- Bastrup-Birk, Erik*, cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.
- Bech, Oluf*, fhv. filialdirektør i Danmarks Nationalbank.
- Beildorff Petersen, Age*, afdelingsbestyrer i Københavns Handelsbank.
- Bendix, A. B.*, adm. direktør i De forenede Papirfabriker.
- Bendtsen, C.*, direktør for Den danske Presses Fællesindkøbs-Forening.
- Bengtsson, Holger*, prokurist.
- Benzon, Age v.*, vekselerer.
- Berg, Elith*, stud. polit.
- Bergendorff, Carl*, statsautoriseret revisor.
- Bertelsen, Poul*, b. a., lektor ved Fircroft College, Birmingham.
- Bierbum, Frederik*, direktør i Banken for Holbæk og Omegn.
- Bierfreund, Inga*, frue.
- Bierfreund, Poul*, højestetretssagfører.
- Billestrup, Poul*, h. d., konsultssekretær, Bristol.
- Birk, Ruth*, professorinde.
- Bisgaard Olesen, H.*, cand. oecon. fuldmægtig i Prisdirektoratet.
- Bjerke, Kjeld*, cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.
- Bjerregaard, Margrethe*, cand. act., kontorchef i Hafnia.
- Bjøl, Børge*, fabrikant.
- Bjørn Olsen, P.*, cand. polit., fuldmægtig i Finansministeriet.
- Bjørner, J. L.*, direktør.
- Björnsson, Gunnar*, cand. polit., direktør, Nielsen & Lydiche.
- Blechingberg, Einar*, cand. jur., kontorchef i Udenrigsministeriet.
- Blinkenberg Nielsen, O.*, cand. polit., sparekassedirektør, Holbæk.
- Bloch, Erich*, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.
- Blom-Hanssen, Bente*, cand. mag.
- Boe, J. Fr. Mansfeld*, direktør i Østifternes Husmandskreditforening.
- Boesberg, I.*, statsautoriseret revisor.
- Boesen, Per*, cand. polit., lektor ved Handelshøjskolen i København.
- Bo-Jensen, Age*, cand. polit., kontorchef i F.D.B.
- Bojsen, Knud E.*, cand. oecon., fuldmægtig i Københavns Handelsbank.
- Boldsen, F. C.*, direktør.
- Bollerup, E.*, cand. polit., kontorchef i Turistforeningen for Danmark.
- Bonde, Chr.*, cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.
- Bonde, Tage*, afdelingsbestyrer i Sparekassen for København og Omegn.
- Bondesen, S. H.*, cand. polit., kontorchef i Den danske Landmandsbank.
- Bork, Volmer A.*, landsretssagfører.
- Borup, Erik*, cand. polit.
- Boserup, Esther*, cand. polit., Economic Commission for Europe, Geneve.
- Boserup, Hans F.*, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.
- Boserup, Mogens*, cand. polit., Economic Commission for Europe, Geneve.
- Boserup, William*, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.
- Bov, Helge*, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
- Bov, Preben*, cand. polit., fuldmægtig i Det statistiske Departement.
- Brahe Christensen, L.*, Direktør i Textilfabrikantforeningen.
- Bramsnæs, F.*, civilingeniør, lektor ved Danmarks tekniske Højskole, forstander for Fiskeriministeriets Forsøgs-laboratorium.
- Brandt, Ejvind*, vekselerer.
- Brandt, C.*, direktør i Hellerup og Omegns Bank.
- Bredsdorff, J.*, kontorchef i 4. Hovedrevisorat.
- Bredsdorff, Per*, cand. polit., Statens byggeforskningsinstitut.
- Breitscheid, C.*, kontorchef i Revisions- og Forvaltnings-Institutet.
- Brems, Hans*, dr. polit., University of California.
- Bretting, H. A.*, arbitrageur.
- Breuner, Ove*, statsautoriseret revisor.
- Brinking, Minna*, stud. polit., kontorassistent.
- Brock, Jørgen*, cand. jur. & polit., kaptajn.
- Brun, Alice*, cand. polit. kontorchef i Finansministeriet.
- Bruun, Aksel*, prokurist i Haandværkerbanken.

Bruun, Peder L., civilingeniør.
Bruun-Pedersen, Ove, cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.
Bryant, C., direktør i American Tobacco Company.
Brondum, Arne, cand. polit., sekretær i Danmarks Nationalbank.
Bronsted, E., stud. polit.
Buch-Larsen, J. L., cand. polit., sekretær i Ø.K.
Budde, Erik, cand. polit., sekretær i Indenrigs- og boligministeriet.
Buhl, Sten, cand. polit.
Buhl, V., regnskabschef.
Buhl, Vilh., fhv. statsminister.
Buns, A. C., grosserer.
Bülów, Hans Reimar v., cand. polit., sekretær i Arbejds- og socialministeriet.
Byrdal, V., overretssagfører.
Bøgelund-Jensen, S., direktør.
Borglum Jensen, Jørn, stud. polit.
Børresen, Johs. E., direktør for Københavns belysningsvæsen.
Børup, Olaf, cand. mag. & polit., lektor ved Niels Brock's handelsskole.

Callo, P. A., cand. polit., kreditforeningsdirektør, Haderslev.
Carsten Petersen, B., cand. polit., Københavns Handelsbank.
Carstens, Agnete, stud. polit.
Carstens, Einar, cand. polit., kontorchef i Industrirådet.
Carstensen, Vilhelm Emil, cand. polit., fuldmægtig i Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.
Castenschiold, Carl Henrik, stud. polit.
Christensen, A., direktør i Fyens Landmandsbank, Odense.
Christensen, Age, cand. polit., ekspeditionssekretær i Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet.
Christensen, Age, forretningsfører for Fællesorganisationen af almennyttige Boligselskaber.
Christensen, Bent, stud. polit.
Christensen, C. J., direktør i Banken for Ringsted og Omegn.
Christensen, Carl Johan, forretningsfører.
Christensen, E. Birger, vekselerer.
Christensen, E., direktør i Den danske Mælk kondenseringsfabrik, Nakskov.

Christensen, E., underdirektør i Københavns Handelsbank.
Christensen, Frantz, direktør.
Christensen, H. P., direktør for Helsingørs Jernskibs- og Maskinbyggeri.
Christensen, Jens, cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.
Christensen, Kjeld, cand. polit., direktionssekretær i Sparekassen for København og Omegn.
Christensen, Knud, adm. direktør i Københavns Brandforsikring.
Christensen, Knud H., cand. polit.
Christensen, Leif, cand. polit., direktør.
Christiani, Rud., civilingeniør, dr. ing.
Christiansen, A., bankdirektør, Fåborg.
Christiansen, Hakon, adm. direktør i Ø.K.
Christiansen, Hans C., cand. merc., direktør for Provinshandelskammeret.
Christiansen, O., direktør ved Nakskov Skibsværft.
Christoffersen, Hans Henrik Egeblad, stud. polit.
Christoffersen, M., dr. polit.
Clausen, H., sekretær i De samvirkende danske Landboforeninger.
Clausen, Poul, bogholder.
Clemmensen, Erik Haunstrup, cand. polit., sekretær ved Carlsberg Bryggerierne.
Clemmensen, Carl Johan, cand. polit., fuldmægtig i Dansk Arbejdsgiverforening.
Cohn, Einar, cand. polit., departementschef i Det statistiske Departement.
Colding-Jørgensen, H., cand. act., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.
Cour, Aage la, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
Cour, Jacob la, landsretssagfører.

Dahl, A. H., sekretær i Dansk Arbejdsgiverforening.
Dahlgaard, Bertel, cand. polit., fhv. indenrigsminister, MF.
Dahlgaard, Lauge, cand. polit., fuldmægtig i Direktoratet for Vareforsyning.
Dahlgaard, Poul, cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.
Dahlgaard, Tyge, cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.
Dalgaard, Fr., direktør for Arbejdernes kooperative Byggeförening.
Dalgaard, Henning, stud. polit.

Dalgaard, Knud, cand. polit., økonomi-
direktør i Københavns kommune.
Daltoft, Svend, sekretær i Privatbanken.
Dam, Gunnar, cand. polit., kontorchef i
Sygekassedirektoratet.
Dam, Poul, højskolelærer.
Damgaard Nielsen, H. O., direktør i Da-
nisco.
Damm, V. F., afdelingsbestyrer i Kjøl-
havns Handelsbank.
Damsgaard Hansen, Knud, cand. polit.,
fuldmægtig i Departementet for Told-
og Forbrugsafgifter.
Danielsen, E., direktør.
Danielsen, J., postmester, sparekassedi-
rektør, Torshavn.
Danø, Sven, cand. polit., assistent ved
Københavns Universitets økonomisk-
statistiske laboratorium.
Dessau, Einar, civilingeniør, direktør i De
forenede Bryggerier.
Dich, Jørgen S., cand. polit., professor ved
Århus Universitet.
Dideriksen, H., assistent i Bikuben.
Diemer, D. G., h. d., direktør.
Dige, E., cand. polit., departementschef i
Finansministeriet.
Ditlevsen, L. N., underdirektør i Kjøl-
havns Handelsbank.
Dons, P. M., underdirektør i Danmarks
Nationalbank.
Drachmann, Svend, stud. polit.
Dragheim, Chr., bankdirektør, Næstved.
Drewes, Poul A., direktør i Kaffesurro-
gatfabriken Danmark.
Dreyer, J., hovedkasserer i Sparekassen
for København og Omegn.
Dybdal, C. C., adm. direktør for Spare-
kassen for København og Omegn.
Dyrberg, Carl Nic., cand. polit., økono-
misk-statistisk medarbejder ved Maga-
sin du Nord.
Dyre, Ebbe, cand. polit., hulkortkonsu-
lent.

Ebbesen, Niels, stud. polit.
Einfeldt, Chr., stud. polit.
Einfeldt, Robert, direktør i Foreningen
Dansk Arbejde.
Ekman, Leo, stud. polit.
Elberling, B. V., cand. polit.
Elkær-Hansen, N., cand. polit., kontorchef
i Statsministeriet.

Elmquist, Kai, grosserer.
Elsass, Adam, direktør i Sophus Berend-
sen.
Elsass, L., direktør i Sophus Berendsen.
Engberg, Einer, cand. polit., kontorchef i
Indenrigs- og boligministeriet.
Engberg, Holger L., stud. polit.
Engberg Pedersen, Signe, cand. polit., fuld-
mægtig i Prisdirektoratet.
Engmann, H., cand. polit., hovedrevisor,
3. hovedrevisorat.
Erichsen, Nis, direktør i Den nordslesvig-
ske Folkebank, Åbenrå.
Eriksen, Axel, prokurist i Københavns
Handelsbank.
Eriksen, Holger, stud. polit.
Eriksen, Rich. J., direktør i Andelsbanken.
Eyrich, Th., direktør i Hellebæk Fabriker.

Fabricius, J., statsautoriseret revisor.
Fabricius, Louis, generalsekretær i F.D.B.
Fabricius, P., adm. direktør for Sunlight
Fabrikkerne.
Fahrenholts, W. H., direktør.
Faurholt, O. P., kontorchef i Privatbanken.
Feldvoss, Torkild, cand. polit., sekretær i
Københavns statistiske Kontor.
Finsen, Aa., direktør i Københavns Kre-
ditforening.
Fischer-Møller, H. O., højesteretssagfører.
Flyggaard, Ole, stud. polit.
Fog, Bjarke, cand. polit., lektor ved Han-
delshøjskolen i København.
Foght, L. F., grosserer.
Fonselius, Gudrun, stud. polit.
Foss, Einar P., civilingeniør.
Foss, K. R., cand. mag., aktuar.
Frandsen, Anker, cand. polit., overlærer.
Frandsen, Erik, civilingeniør, direktør i
Det Danske Petroleumsselskab.
Frandsen, G., cand. polit., kontorchef i
Direktoratet for Vareforsyning.
Frandsen, Gregers, cand. polit., Inter-
national Labour Office, Geneve.
Friedmann, Karen, cand. polit., landbrugs-
økonom, Washington.
Frigast, Poul, direktør for P. C. L. Frigast
Sølvvarefabrik.
Friis, Charles Rud., cand. polit., fhv. kon-
torchef i Grønlands Styrelse.
Friis, E., grosserer.
Friis, Henning, cand. polit., statsviden-

skabelig konsulent i Arbejds- og Socialministeriet.

Friis, N. W., cand. jur. & polit., direktør i Østifternes Brandforsikring.

Friis, Torben, kontorchef i Danmarks Nationalbank.

Friis-Skotte, Marchen, cand. polit., kontorchef i Finansministeriet.

Funder, K. V., afdelingsbestyrer i Sparekassen for København og Omegn.

Galle, Kate, stud. polit.

Gammelgaard, Hj., cand. polit., fhv. forstander for Roskilde højskole.

Gammelgaard Jacobsen, Gerda, frue.

**Gammelgaard Jacobsen, S.*, cand. polit., kontorchef i Prisdirektoratet.

Gammeltoft, Carl, direktør i De danske Sukkerfabrikker.

Gandil, Chr., cand. polit., direktør i Erhvervenes Oplysningsråd.

Gelting, Anna Sophie, cand. act., Washington.

Gelting, Jørgen, dr. polit., International Monetary Fund, Washington.

Georg, Carl, direktør for Københavns kommunes revisionsdirektorat.

Gervard, Find, cand. polit., fuldmægtig i Indenrigs- og boligministeriet.

Gille, Halvor, cand. polit., Department of Social Affairs, United Nations, New York.

Gjessing, Bo., direktør i Københavns Hypotekforening.

Glashof, E., direktør i Københavns Handelsbank.

Gloerfelt-Tarp, Bror, cand. polit., underdirektør i Store Nordiske Telegrafsel-skab.

Gloerfelt-Tarp, Kirsten, cand. polit., kontorchef i Fabriktilsynet, MF.

Glud, Troels, cand. polit., ekspeditionssekretær i Direktoratet for Vareforsyning.

Goldschmidt, Valdemar, bankier.

Gormsen, Axel, cand. polit., sekretær i Departementet for Told- og Forbrugsafgif-ter.

Gottlieb, Henning, cand. polit.,

Graae, Poul, cand. polit., chefredaktør, Politiken.

Graessler, Herbert, cand. polit., ekspedi-

tionssekretær i Direktoratet for Syge-kassevæsenet.

Graff, Ivar, direktør i Graff & Co.

Grandjean, Hans, stud. polit.

Gravesen, Erik, direktør i Valby Strømpe-fabrik.

Gregersen, J., cand. polit., afdelingschef i Direktoratet for Vareforsyning.

**Groes, Lis*, cand. polit., formand for Forbrugerrådet.

Groes, Ebbe, cand. polit., førstedirektør i F.D.B.

Groth, Leif, stud. polit.

Grünbaum, Henry, cand. polit., redaktør ved Social-Demokraten.

Grünbaum, I., cand. polit., fuldmægtig i 3. Hovedrevisorat.

Grøn, A. Howard, dr. polit., professor ved Landbohøjskolen.

Grøn, Sigurd, cand. polit., fuldmægtig i Statens Ligningsdirektorat.

Grønlund-Pedersen, Einar, cand. polit., kontorchef i Statens Ligningsdirektorat.

Gundelach, Finn, cand. oecón., sekretær i Udenrigsministeriet.

Gyldentorp, R., direktør.

Gønss-Jensen, P. E., direktør.

Gøtrik, H. P., cand. polit., kontorchef i De-partementet for Told- og Forbrugsafgif-ter.

Haagentoft, E. Haagen, cand. polit., løn-ningschef, Tuborgs Bryggerier.

Hagbard, Jytte, cand. polit., sekretær i Overinspektionen for Børneforsorgen.

Hagedorn, Per, stud. polit.

Hagemann, John, prokurist.

Hagen, Gunnar, cand. polit. & jur., direk-tør for Direktoratet for Ulykkesforsik-ringen.

Hald, A., dr. phil., professor ved Køben-havns Universitet.

Hammerich, Helge, stud. polit.

Hammerum, Folmer, cand. polit., fuldmæg-tig i Prisdirektoratet.

Hamtoft, Henry, cand. polit., sekretær i Sundhedsstyrelsen.

Hannover, Hans, direktør i Anders A. Pindstoftes Maskinfabrik.

Hannover, Knud, adm. direktør i Glud & Marstrand.

Hansen, Anne Marie, cand. polit., sekretær i Indenrigs- og boligministeriet.

- Hansen, Børge*, cand. polit., fuldmægtig i Arbejderbo.
- Hansen, Børge K.*, direktør i Hørsholm Klædefabrik.
- Hansen, Carla*, cand. polit., fuldmægtig i Overinspektionen for Børneforsorgen.
- Hansen, Curt*, cand. polit., fuldmægtig i Det statistiske Departement.
- Hansen, C. P. M.*, kabinetssekretær, kammerherre.
- Hansen, Einar*, kontorchef.
- Hansen, Einer*, bankdirektør, Vordingborg.
- Hansen, Enrico*, cand. polit., kontorchef i Statens Ligningsdirektorat.
- Hansen, Erik, Alban*, cand. polit., fuldmægtig i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.
- Hansen, Georg*, cand. polit., direktør i Jernindustriens Sammenslutning.
- Hansen, Gregers*, cand. polit., kontorchef under Københavns Magistrat.
- Hansen, H. C.*, fhv. minister, MF.
- Hansen, Hans J.*, cand. polit., docent ved Den jydsk Handelshøjskole, Århus.
- Hansen, H. P.*, prokurist.
- Hansen, Jens H.*, underdirektør, Den danske Landmandsbank.
- Hansen, Jos*, ingeniør.
- Hansen, Julius*, borgmester i København.
- Hansen, Kai*, civilingeniør.
- Hansen, Knud*, cand. polit., undervisningsassistent ved Handelshøjskolen i København.
- Hansen, Kurt*, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.
- Hansen, Lisbeth*, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Sygekassevæsenet.
- Hansen, M. B.*, cand. polit., amtsligningsinspektør, Nykøbing F.
- Hansen, M. Erh.*, bankdirektør, Svendborg.
- Hansen, Ole*, cand. polit., redaktør ved Politiken.
- Hansen, P. A.*, landbrugskandidat.
- Hansen, Palle*, statsautoriseret revisor, docent ved Handelshøjskolen i København.
- Hansen, Preben*, kontorist.
- Hansen, Svend*, direktør i Fællesbanken for Danmarks Sparekasser.
- Hansen, Svend Aage*, cand. polit., fuldmægtig i Det statistiske Departement.
- Hansen, Verner*, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
- Hansen, Verner*, bankassistent, h. d.
- Hansson, Birger*, cand. polit., fuldmægtig i D.F.D.S.
- Harhoff, Poul*, cand. jur., underdirektør i Den danske Landmandsbank.
- Harlang, Bent*, cand. polit., Magasin du Nord.
- Harlang, Frantz*, direktør, Harlang og Toksvig.
- Hartogsohn, S.*, cand. polit., vicedirektør i Danmarks Nationalbank.
- Hartz, G. E.*, civilingeniør, direktør for Thomas B. Thrige, Odense.
- Haugen-Johansen, H.*, Nationalbankdirektør.
- Haunsø, Sigurd*, cand. polit., ekspeditionssekretær under Københavns magistrat.
- Have, Kresten*, cand. polit., fuldmægtig i Gladsaxe Kommune.
- Heckscher, Kay*, cand. polit.
- Hedebøl, Peder*, fhv. borgmester i København.
- Hedegaard, Olaf*, direktør i Københavns Handelsbank.
- Hedemann, Carry*, cand. polit., sekretær i Centralarbejdsanvisningskontoret for København og Frederiksberg.
- Hedtoft, Hans*, fhv. statsminister, MF.
- Heering, Peter*, fabrikant.
- Hegner, Henry*, kontorchef.
- Heiberg, Esther*, cand. polit., fuldmægtig i 4. Hovedrevisorat.
- Heimann Olsen, Erik*, cand. polit.
- Heineke, Svend*, dr. rer. pol., fabrik ejer, Kerteminde Jernstøberi.
- Heje, Ingvar*, statsautoriseret revisor.
- Helmer, Kurt*, cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.
- Henius, Hugo*, direktør.
- Henriques, Carl Otto*, vekselerer.
- Henriques, Henrik*, vekselerer.
- Henriques, Leif*, prokurist.
- Hermann, M.*, cand. polit., professor ved universitetet i Tegucigalpa, Honduras.
- Hertz, Emil C.*, grosserer.
- Hertz, Jørgen*, civilingeniør, fabrikant.
- Hill-Madsen, C.*, direktør i S. Dyrup & Co.
- Hirschsprung, Asger M.*, direktør i A. M. Hirschsprung & Sønner.
- Hjelm-Hansen, Aage*, cand. polit., redaktør, Politiken.
- Hjelmar, Erik*, cand. polit., sekretær i Landbrugsministeriet.

Hjernø Jeppesen, H., cand. merc., statsautoriseret revisor.

Hjorth, Hans, cand. jur., kontorchef i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Hjorth, Jørgen, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.

Hjorth-Hansen, Lili, frue.

Hjortkjær, Thorkild, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Hoff, Niels, cand. polit., kontorchef i Dansk Arbejde.

Hoff, Søren, cand. polit., sekretær i Industrirådet.

Hoff-Hansen, Erik, fabrikant.

Hoffmann, Henning, direktør i Københavns Handelsbank.

Hoffmeyer, Erik, cand. polit., sekretær i Danmarks Nationalbank.

Hoffmeyer, Eva, stud. polit.

Holck, Victor, regnskabschef, Tuborgs Bryggerier.

Holle, Otto, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.

Hollensen, Frede, cand. polit., fuldmægtig i Danmarks Nationalbank.

Holm, Anker, direktør i Silkehuset.

Holm, Axel, cand. polit., kontorchef under Københavns magistrat.

Holm, Bodil, cand. polit.

Holst, Maz, direktør i Fællesbanken for Danmarks Sparekasser.

Holst-Nielsen, John, stud. polit.

Holten, Hans, fabrikant.

Horn, Jens, cand. polit., kontorchef i Finansministeriet.

Houmark-Nielsen, Einar, bankdirektør, Fyens Disconto-Kasse, Odense.

Hove Andreasen, Anders, cand. polit., inspektør i Banktilsynet.

Huusmann, E., h. d.

Hvidtfeldt, Arild, redaktør ved Social-Demokraten.

Hækkerup, Hans E., kontorchef i Finansministeriet, MF.

Hækkerup, Per, generalsekretær i International Union of Socialist Youth, MF.

Høeg, E., vekselerer.

Høgsbro Holm, E., landsretssagfører.

Høst, H., cand. polit., hovedrevisor, 2. hovedrevisorat.

Høst, Inger, cand. polit., fuldmægtig i Arbejds- og socialministeriet.

Høst-Madsen, Poul, cand. polit., International Monetary Fund, Washington.

Høygaard, B., direktør i Andersen & Bruuns Fabriker.

Høyrup, C. A., cand. polit., fhv. direktør i Dansk Folkeforsikringsanstalt.

Ibsen, Hans, cand. polit., Fællesbanken for Danmarks Sparekasser.

Illum, Svend, direktør i A. C. Illum.

Ilsoe, Peter, cand. polit., fuldmægtig ved forsvarsstaben, sekretær i Det udenrigspolitiske Selskab.

Ingels, C. A. O., cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.

Ingholt, Poul, direktør i Den danske Landmandsbank.

**Iversen, Carl*, dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

Iversen, Johs., grosserer.

Iversen, Mads, dr. rer. pol., kontorchef i Det statistiske Departement.

Jacobsen, Andreas, direktør, Th. Lund & Petersen.

Jacobsen, A. P., statskonsulent.

Jacobsen, Georg, fhv. direktør i Fyens Disconto-Kasse, Odense.

Jacobsen, Mogens, civilingeniør.

Jacobsen, N. P., cand. polit., fuldmægtig i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Jacobsen, Poul, højesteretssagfører.

Jacobsen, Poul, cand. jur., grosserer.

Janssen, Kjartan, sekretær i Nordisk Aluminium.

Jantzen, Ivar, civilingeniør, dr. techn.

Jantzen, Torben, cand. polit.

Jebjerg, Arne, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Jensen, A., afdelingsbestyrer i Københavns Handelsbank.

Jensen, Aage, kontorchef i Københavns Handelsbank.

Jensen, Aksel, direktør i Creditkassen for Landejendomme i Østifterne.

Jensen, Alfred, sekretær i Prisdirektoratet.

Jensen, Carl, cand. polit., direktør i Nordisk Ulykkesforsikring.

Jensen, Folke, cand. polit., sekretær i Statens Ligningsdirektorat.

- Jensen, Frederik*, cand. jur., kontorchef i Prisdirektoratet.
- Jensen, Georg*, direktør i Oscar Siesbye.
- Jensen, Gunner*, direktør i Sønderbys Fabriker.
- Jensen, H.*, prokurist.
- Jensen, Harald*, cand. polit., fuldmægtig i Det statistiske Departement.
- Jensen, Holger*, grosserer, Møller & Land-schultz.
- Jensen, I. C. Bjerg*, grosserer.
- Jensen, Joachim*, h. d., administrations-chef i Nordisk Rationalisering.
- Jensen, Jørgen*, cand. polit., kontorchef i Industriraadet.
- Jensen, K. Følæk*, stud. polit.
- Jensen, M. Bjerregård*, stud. polit., cand. jur., sekretær i handelsministeriet.
- Jensen, Mogens*, direktør.
- Jensen, Thorkel*, kontorchef i Kreditforeningen af Kommuner i Danmark.
- Jensen, Viggo*, mejeriejer.
- Jensen, Vilhelm*, statsautoriseret revisor.
- Jensen-Broby, J.*, statsrevisor, MF.
- Jepsen, Ove*, nationalbankdirektør.
- Jepsen, Poul*, cand. oecon., direktør, Østjydske Korn- og Foderstofforretning, Aarhus.
- Jerichow, Herbert P. A.*, adm. direktør i De forenede Bryggerier.
- Jernert, C. V.*, cand. polit., direktør i Oluf Rønberg.
- Jervig, Axel*, vekselerer.
- Jespersen, Vilh.*, fhv. regnskabsdirektør under Københavns Magistrat.
- Jessen, W.*, direktør for Walter Jessen & Co.
- Johannesen, J. Chr.*, cand. jur., direktør, Torshavn.
- Johansen, Chr.*, cand. polit., fuldmægtig i Landbrugsministeriet.
- Johansen, Kjeld*, cand. polit., direktør for Københavns statistiske Kontor.
- Johnsen, C. W. N.*, cand. polit., afdelingsbestyrer i Den danske Landmandsbank.
- Juhl, J. T.*, cand. polit., redaktør, Grosserer-Societetets Komité.
- Jungersen, Knud Oxholm*, direktør i Københavns Kreditforening.
- Junker, Thomas*, cand. polit. & agro., godsejer.
- Jøger, Erik*, grosserer.
- Jørgensen, Alb.*, direktør.
- Jørgensen, Albert*, direktør i Magasin du Nord.
- Jørgensen, Edv.*, direktør i Frederikssund og Omegns Bank.
- Jørgensen, Eigil*, cand. polit., handelsattaché, Washington.
- Jørgensen, Flemming Abildgaard*, stud. polit.
- Jørgensen, Georg*, revisor.
- Jørgensen, Harald*, cand. oecon., afdelingsbestyrer i Nordisk Solarcompagni.
- Jørgensen, J. A.*, vicedirektør i Arbejdernes Landsbank.
- Jørgensen, Jørgen*, underdirektør i Nordisk Gjenforsikrings-Selskab.
- Jørgensen, Jørgen*, prokurist.
- Jørgensen, Kay*, stud. polit.
- Jørgensen, Knud*, kontorchef i Sparekassen for København og Omegn.
- Jørgensen, Christian R.*, cand. polit., kommitteret i Finansministeriet.
- Jørgensen, Niels*, redaktør, Dansk Landbrug.
- Jørgensen, Peter*, ejendomsmægler.
- Kallestrup, Lauge R.*, cand. polit., fuldmægtig i Arbejdsdirektoratet.
- Kampmann, C.*, grosserer.
- Kampmann, Gerda*, cand. polit., sekretær i Arbejds- og socialministeriet.
- **Kampmann, Viggo*, cand. polit., hypotekbankdirektør, fhv. finansminister.
- Karnse, Aage*, cand. polit., sekretær i Olaf Barfod & Co.
- Kehlet, Jytte*, stud. polit.
- Kinch, S.*, kontorchef i Landbrugsministeriet.
- Kirkeby, H.*, cand. polit., direktør i De danske Spritfabrikker, Ålborg.
- Kjeldsen, Thorkild*, direktør i Andelsbanken.
- Kjær, Edith*, cand. polit., ekspeditionssekretær ved Invalidforsikringsretten.
- Kjær, Jørgen*, sekretær i De samvirkende sjællandske Landboforeninger.
- Kjær-Hansen, Max*, cand. polit., dr.rer.pol., professor ved Handelshøjskolen i København.
- Kjærboel, Johs.*, fhv. minister, MF.
- Kjærgaard, Erik*, stud. polit., civilingeniør.
- Kjærgaard Hansen, Chr.*, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Kjærsgaard-Eriksen, Knud, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.
Kjølby, Henning, cand. oecon., fuldmægtig i Prisdirektoratet.
Kjølsten, Hans, civilingeniør, direktør for Autogummi-Forhandler-Foreningen.
Klausen, C. M., prokurist.
Klausen, Gunnar, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
Klein, Johs. M., grosserer.
Klinth Jensen, Jørgen, cand. polit., assistent i Den danske Landmandsbank.
Kloster, W., direktør i Haandværkerbanken.
Knudsen, Anker, cand. polit., sekretær under Københavns Magistrat.
Knudsen, Børge, hovedbogholder i Amagerbanken.
Knudsen, Rita, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
Knudsen, Valdemar, revisor.
Kobbernagel, Jan, landsretssagfører, professor ved Handelshøjskolen i København.
Koch, Ole, stud. polit.,
Koch-Jensen, P., cand. polit., chefredaktør, dagbladet Børsen.
Koed, Magda, frue.
Koefoed, Arne, translator.
Kofod, Frank, cand. jur., kontorchef i Finansministeriet.
Kofoed, O. B., cand. jur. & polit., næstformand for Forsikringsrådet.
Kolbjørn, Ib, rådmand i Københavns Magistrat, MF.
Korsgaard, K., cand. polit., arbejdsdirektør.
Korst, Knud, cand. polit., generaldirektør for Skattevæsenet.
Korst, Martin, stud. polit.
Krabbe, Jon, cand. jur. & polit., fhv. kommitteret i Udenrigsministeriet.
Krag, J. O., cand. polit., fhv. handelsminister, MF.
Kristensen, Axel, direktør, fhv. handels- og forsyningsminister.
Kristensen, C. J., prokurist.
Kristensen, Erik, stud. polit.
Kristensen, K. J., cand. polit., ligningschef i Statens Ligningsdirektorat.
Kristensen, Peter, stud. polit.
Kristensen, Thorkil, cand. polit., finans-

minister, professor ved Handelshøjskolen i København, MF.
Kristiansen, Erling, cand. polit., ass. afdelingschef i Udenrigsministeriet.
Krog, E., kontorchef i Andelsbanken.
Krog-Meyer, H., direktør i Den sjællandske Bondestands Sparekasse.
Kroman, J. A., cand. polit., overtoldinspektør.
Krum-Møller, Bent, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.
Kryger, Ejnar, cand. jur., direktør, Tobaksindustriens kontor.
Kryger, Poul, cand. polit., ekspeditionssekretær under Københavns Magistrat.
Kyed, Johs., gårdejer, mejeriejer, Beldringe.
Kastel, R., cand. jur., underdirektør i Københavns Handelsbank.
Kolle, O., prokurist i Københavns Handelsbank.
Kølln, O., direktør for Københavns Kommunes Folkekøkkener.
Kørbing, J. A., adm. direktør i D.F.D.S.
Lading, Henry P., direktør, Nordiske Kæbel- og Traadfabriker.
Lange, H. O., adm. direktør for Nordisk Fjerfabrik.
Langebæk, J. T., disponent.
Langeskov, Sv. A., statsautoriseret revisor.
Langhede, Frode, stud. polit.
Larsen, Albinus, direktør, grosserer.
Larsen, A. Wimmelmann, vekselerer.
Larsen, Edwin, fuldmægtig i Københavns Handelsbank.
Larsen, Gustav, cand. polit., sekretær i Gosch Tændstikfabriker.
Larsen, Hans L., fabrikant, formand for Dansk Arbejdsgiverforening.
Larsen, Heinrich Schlebaum, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.
Larsen, Helge, cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.
Larsen, Henning, cand. polit., ekspeditionssekretær i Statens Ligningsdirektorat.
Larsen, P. E., sparekassedirektør, Nykøbing F.
Larsen, Poul A., cand. polit., sekretær i 3. Hovedrevisorat.
Larsen, Sigurd, cand. polit.
Larsen, Stæhr, stud. polit.

- Lassen, H. C.*, sparekassedirektør, Fjer-
ritslev.
- Lassen, Johs.*, prokurist.
- Lau, Anker*, grosserer, MF.
- Lauritzen, Knud*, skibsreder.
- Lauritzen, Svend*, cand. polit., ekspedi-
tionssekretær i Prisdirektoratet.
- Laursen, Agnete*, frue, Brandeis Univer-
sity, Mass., U.S.A.
- Laursen, Johannes*, cand. polit., presse-
sekretær, New York.
- Laursen, Paul D.*, økonomichef i Øst-
jydske Bryggerier, Århus.
- Laursen, R.*, konsulent.
- Laursen, Svend*, cand. polit., professor,
Brandeis University, Mass., U.S.A.
- Leicht, Flemming*, stud. polit.
- Lemberg, Kai*, cand. polit., fuldmægtig i
samfærdselskommissionen.
- Lemberg, Lis*, stud. polit.
- Lemche, Fritz*, direktør.
- Lemvig-Fog, J.*, revisor.
- Lersey, Hans*, direktør.
- Leth, Peter*, direktør for De private As-
surandører.
- Levinson, Niels O.*, redaktør ved Aften-
bladet.
- Lichtenstein, Judith*, stud. polit.
- Lihme, Wm.*, cand. jur., afdelingsbestyrer
i Den danske Landmandsbank.
- Lind, Lise*, cand. polit., sekretær i Direk-
toratet for Ulykkesforsikringen.
- Lindberg, Elly*, cand. polit., fuldmægtig
under Københavns Magistrat.
- Lindberg, Niels*, dr. polit., lektor ved
Københavns Universitet.
- Lindahl, H. A.*, cand. jur. & polit., sekre-
tær i Handelsministeriet.
- Lindemann, Alex. G.*, cand. polit., sekre-
tær hos amtsligningsinspektøren, Ran-
ders.
- Lindgren, Erik*, cand. polit., departements-
chef i Forsvarsministeriet.
- Lindskrog, Niels Otto*, stud. polit.
- Lindsteen, Jens Jørgen*, cand. polit., fuld-
mægtig under Københavns Magistrat.
- Lipholdt Petersen, Olfert*, stud. polit.
- Lissau, K.*, cand. polit., inspektør ved
Banktilsynet.
- Loff, O.*, cand. merc., lektor ved Han-
delshøjskolen i København.
- Lomholt, Jakob Kristian*, cand. polit.,
sekretær i Det statistiske Departement.
- Lorentzen, P.*, kontorchef i Danmarks
Nationalbank.
- Lossmann, Arve*, stud. polit.
- Lund, Arne*, cand. polit., institutchef ved
Europarådet, Strassbourg.
- Lund, E.*, prokurist.
- Lund, Fin*, gesandt, Haag.
- Lund, Palle*, overassistent.
- Lund, Svend Aage*, civilingeniør, chefre-
daktør, Berlingske Tidende.
- Lundbeck, Knud*, direktør, Lundtex, Has-
lev.
- Lunding, Elias*, direktør, Kali-Importen.
- Lunn, Vøgg R.*, cand. polit., prokurist,
R. Henriques jr.
- Lykke Jensen, Ernst*, cand. polit.
- Lyngesen, Lyng*, cand. polit., redaktør.
- Lysberg, Bent*, prokurist.
- Lystbæk, Svend*, h. a.
- Lønborg, Helmer*, vekselerer.
- Løppenthien, F.*, adm. direktør i Haand
i Haand.
- Madsen, Francis*, cand. polit.
- Madsen, Holger*, prokurist.
- Madsen, Ingvar*, h. a., afdelingsleder i
i P. Brøste.
- Madsen, J. J.*, cand. polit., sekretær i De
Danske Spritfabriker.
- Madsen, Jørgen*, cand. polit., fuldmægtig
i Landsskatteretten.
- Madsen, Karl*, sekretær i Centralforenin-
gen af Tolvmandsforeninger og større
Landbrugere i Danmark.
- Madsen, Kr.*, direktør i Herning Motor
Compagni.
- Madsen, Niels*, forbundsformand for Sned-
kerforbundet i Danmark.
- Madsen, O. H.*, cand. polit., sekretær i
Prisdirektoratet.
- Madsen, Palle*, cand. jur., sekretær i Han-
delsministeriet.
- Madsen, Peder*, cand. polit., sekretær i
Departementet for Told- og Forbrugs-
afgifter.
- Madsen, Susanne*, dr. phil.
- Madsen, Søren*, fabrikant.
- Madsen, Willy*, skotøjsfabrikant.
- Manscher, Niels*, statsautoriseret revisor,
kontorchef under Københavns magi-
strat.
- **Marckman-Hansen, G.*, direktør i Ama-
gerbanken.

Martens, Hans E., cand. polit., underdirektør i Pensions- og Livrente-Institutet af 1919.

Martensen-Larsen, Florian, cand. jur. & polit., kontorchef i Indenrigsministeriet.
Martinsen, Harald R., cand. polit., redaktør.
Mauritzen, Ole, bankier.

Meiner, Henrik, underdirektør i Danmarks Nationalbank.

Meisen, Paul, direktør i Holger Petersen.
Melchior, M. G. I., cand. jur., ambassade-råd, Oslo.

Melchior, Poul, højesteretssagfører.

Melchior, K. B., h. a., assistent.

Melgaard, Poul, redaktør.

Metzlaff, Frank, cand. oecon., direktionssekretær i F.D.B.

Meyer, Karsten, højesteretssagfører.

Meyer, Knud, civilingeniør, direktør, Krystalisværket.

Meyer, Leo, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Michelsen, J., direktør i Revisions- og Forvaltnings-Institutet.

Mikkelsen, Arne, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.

Mikkelsen, C. Møller, cand. jur., direktør for Københavns kommunes lønningsdirektorat.

Milhøj, Birte, cand. polit., fuldmægtig under Københavns Magistrat.

Milhøj, Poul Erik, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Milthers, A., professor ved Landbohøjskolen.

Mitchell, Ole Poul, stud. polit.

Moe, Eyvind, cand. polit., sekretær i Direktoratet for vareforsyning.

Moe, Jørgen, cand. polit., inspektør i Banktilsynet.

Mogensen, Jens Christian, departementschef i Landbrugsministeriet.

Mogensen, Poul, cand. polit., inspektør ved Banktilsynet.

Moltesen, P. A., statskonsulent, London.

Moltke, Inger E., cand. act., prokurist i Dana.

Monies, Kaj A., cand. polit., vekselerer.

Mortensen, Erik, cand. polit., F.A.O., Rom.

Mortensen, Kaj Børge, stud. polit.

Mortensen, Ulrich, cand. polit., afdelingschef i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Munch, Erik.

Munck, David, cand. polit., fuldmægtig i Indenrigs- og boligministeriet.

Munck, Niels, civilingeniør, adm. direktør, Burmeister & Wain.

Munck, Vagn, cand. polit., sekretær i Arbejds- og socialministeriet.

Mygind, K. H., cand. polit.

Müller, Kristian, underdirektør ved Krak.

Müller, Flemming, cand. polit., fuldmægtig i Statens Ligningsdirektorat.

Müller, Otto, cand. polit., direktør for Direktoratet for Vareforsyning.

Møller, A. P., skibsreder.

Møller, A. Mærsk Mc. Kinney, skibsreder.

Møller, Christen, professor, dr. phil., direktør for Handelshøjskolen i København.

Møller, C. A., civilingeniør, fhv. direktør i Burmeister & Wain.

Møller, Helmuth, cand. polit., minister, Rio de Janeiro.

Møller, Henning, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Møller, Kristian, cand. polit., direktør i Danske Bankers Fællesrepræsentation, lektor ved Handelshøjskolen i København.

Møller, Otto E., cand. polit.

Naegeli, P. F., cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.

Nalbandian, Svend, cand. polit., kontorchef i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Neergaard, A. N., dr. techn.

Nellemann, A. W., cand. polit., fuldmægtig i Landsskatteretten.

Nelson, George R., cand. polit., fuldmægtig i Arbejds- og socialministeriet.

Netterstrøm, Karen, cand. polit., økonomisk konsulent i Handelsministeriet.

Neubert, Poul, fabrikant.

Nielsen, Aage Bruun, stud. polit.

Nielsen, Anton E., cand. polit., grosserer.

Nielsen, Axel, landbrugskandidat, kontorchef i Det kgl. danske Landhusholdningsselskab.

Nielsen, Ebbe, stud. polit.

Nielsen, Einar, cand. polit., direktør for Københavns Sporveje.

- **Nielsen, Einar*, næstformand i De samvirkende Fagforbund.
- Nielsen, Erik*, cand. polit., ekspeditionssekretær i Direktoratet for Vareforsyning.
- Nielsen, Hans*, cand. polit., ekspeditionssekretær under Københavns Magistrat.
- Nielsen, H. C.*, civilingeniør.
- Nielsen, Hugo*, kontorchef i Arbejderbo.
- Nielsen, Inger*, cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.
- Nielsen, Johs.*, cand. polit., Verdens-Sundhedsorganisationen, Geneve.
- Nielsen, Jørgen*, fuldmægtig.
- Nielsen, K. M.*, cand. polit., fhv. hospitalsdirektør.
- Nielsen, Knud Ove*, cand. oecon., sekretær, T. Bak Jensen.
- Nielsen, Oluf*, direktør i Den danske Landmandsbank.
- Nielsen, Poul K.*, grosserer.
- Nielsen, Preben*, stud. polit.
- Nielsen, Rasmus Holger*, stud. polit.
- Nielsen, Svend*, cand. polit., nationalbankdirektør.
- Nielsen, W. Schack*, cand. jur., direktør, Kødindustriens Fabrikantforening.
- Nielsen, Vilhelm*, direktør.
- Nilsson, Aage S.*, grosserer.
- Nissen, Borge*, cand. polit., kontorchef i Håndværksrådet.
- Nissen, Flemming Valeur*, cand. polit., sekretær i Statens Ligningsdirektorat.
- Nordentoft, Sv.*, cand. polit., kontorchef i Statens Ligningsdirektorat.
- Norsman, Poul*, cand. polit., adm. direktør, Hellesens Enke & V. Ludvigsen.
- Nyboe Andersen, Poul*, dr. oecon., professor ved Handelshøjskolen i København.
- Næshave, Ritha*, cand. polit., sekretær i Industrirådet.
- Nørgaard, Alfred*, stud. polit.
- Nørgård, Helge*, cand. polit., redaktør af Sparekassetidende, adjunkt ved Niels Brock's Handelsskole.
- Nørgaard, Ivar*, cand. polit., fuldmægtig i Arbejderbevægelsens Erhvervsraad.
- Nørgaard, Poul*, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.
- Nørregaard, Borge B.*, overtoldinspektør.
- Odel, Axel*, direktør i Industriraadet.
- Oettinger, C. C.*, cand. oecon., sekretær i Finansministeriet.
- Okholm-Hansen, Helge*, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.
- Olesen, Chr. H.*, adm. direktør i De danske Spritfabrikker.
- Olesen, Th.*, grosserer.
- Olsen, Adda*, stud. polit.
- Olsen, Christian*, cand. polit., fhv. amtsforvalter.
- Olsen, Erling*, stud. polit.
- Olsen, H. F. V.*, direktør.
- Oløe, Borge*, stud. polit.
- Paaschburg, Hans*, cand. polit., sekretær i De Danske Handelsforeningers Fællesorganisation.
- Paldam, Jørgen*, cand. polit., kontorchef i Arbejderbevægelsens Erhvervsraad.
- Palsby, E. H.*, prokurist.
- Palsby, Palle*, vekselerer.
- Palsbøll, J.*, direktør i S. Seidelin.
- Paulsen, Johan Jessen*, bankdirektør, Tønder.
- Pedersen, Aage*, cand. polit., sekretær, M. P. Pedersen.
- Pedersen, Arne*, direktør i Otto Mønsted.
- Pedersen, Clemens*, cand. polit., sekretær i Andelsudvalget.
- Pedersen, Erling*, cand. polit., vicekontorchef under Københavns Magistrat.
- Pedersen, Johannes Lund*, stud. polit.
- Pedersen, L.*, prokurist.
- Pedersen, Niels*, direktør i Østifternes Kreditforening.
- Pedersen, Ole Erik*, cand. polit., North Atlantic Treaty Organization, Paris.
- Pedersen, Orla*, stud. polit.
- Pedersen, Thor*, forretningsfører, Det kooperative Fællesforbund.
- Permin, P. H.*, cand. polit., fhv. ekspeditionssekretær.
- Persson, Egon C. Ahlqvist*, cand. polit., sekretær ved Københavns Hospitalsvæsen.
- Petersen, Allan*, eksportchef.
- Petersen, A. Steen*, toldinspektør.
- Petersen, Finn*, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.
- Petersen, Harriet Wulff*, cand. polit., kontorchef i Statens Ligningsdirektorat.
- Petersen, Hugo*, vekselerer.

Petersen, Kai, direktør i De København-
ske Forstæders Bank.

Petersen, Lauritz, direktør.

Petersen, Mads, cand. oecon., direktør.

Petersen, Thorvald, stud. polit.

Piletræ Petersen, Aage, cand. polit., revi-
sor.

Philip, Grethe, cand. oecon., frue.

Philip, Kjeld, dr. oecon., professor ved
Københavns Universitet.

Pontoppidan, Erik, landsretssagfører.

Post, A., bankdirektør, Ringe.

Poulsen, Karen, cand. polit., frue, Hor-
sens.

Poulsen, Karen, cand. polit., ekspeditions-
sekretær i Prisdirektoratet.

Press, Per, cand. polit., h. a., sekretær i
Finansministeriet.

Prieme, Ernst, cand. polit., redaktions-
sekretær, Politiken.

Præstrud Olsen, Allan, cand. polit., sekre-
tær i Departementet for Told- og For-
brugsafgifter.

Prætorius, S. H., cand. polit., kontorchef
ved Invalidforsikringsretten.

Raaschou, H., direktør i Magasin du Nord.

Raaschou, Jens, fuldmægtig.

Ramm, Godfred, cand. polit., direktions-
sekretær i Kjøbenhavns Handelsbank.

Rand, Artom, direktør i Københavns
Frugtauktioner.

Randow, P., direktør i P. & S. Plum.

Ranløv, A. P., civilingeniør, direktør for
Foreningen af danske Handelsmøller og
Handelsmøllernes Fælleskontor.

Rasmussen, Arne H., cand. polit., under-
visningsassistent ved Handelshøjskolen
i København.

Rasmussen, B., stud. polit.

Rasmussen, Ejler, direktør.

Rasmussen, Hartvig, cand. oecon., drifts-
økonom hos Crome & Goldschmidt.

Rasmussen, H. P., cand. act., underdirek-
tør i Statsanstalten for Livsforsikring.

Rasmussen, Hans Tabor, cand. polit.,
sekretær i Udenrigsministeriet.

Rasmussen, Knud, cand. polit., Ass. Pro-
fessor, University of Nottingham.

Rasmussen, Kurt, stud. polit.

Rasmussen, Poul Nørregaard, cand. oecon.,

lektor ved Københavns Universitet, as-
sistent ved Handelshøjskolen i Køben-
havn.

Rasmussen, Tage, cand. polit., kontorchef
i 1. Hovedrevisorat.

Rasmussen, Uffe, vekselerer.

Rasmussen, Werner, cand. polit. & polyt.,
kontorchef, Produktivitetsudvalgets
sekretariat.

Reeh, Erik, cand. polit., kontorchef under
Københavns Magistrat.

Reeh, Inge, cand. polit., fuldmægtig ved
Københavns Kommunes Børneværn.

Reiermann, Sven, cand. polit., minister-
sekretær i Statsministeriet.

Reinhard, Erik, adm. direktør i Otto Møn-
sted.

Reinhard, W., h. d., direktør i Vilh. Chri-
stiansen.

Richter, Steen, cand. jur., ekspeditions-
sekretær i Prisdirektoratet.

Riise-Knudsen, O., mejeriejer.

Ringløv, Poul, cand. polit., fuldmægtig i
Østifternes Kreditforening.

Rishøj Pedersen, Søren, cand. polit., orga-
nisationschef i Tilskærernes Aktiesel-
skab.

Rode, Svend, cand. polit., fhv. ekspedi-
tionssekretær i Det statistiske Departe-
ment.

Rolff Larsen, Fanny, ekspeditionssekretær.

Rosenberg, M. J., cand. polit., kontorchef
i Håndværksrådet.

Rosenquist, Frits, landsretssagfører.

Rosentoft, A. M., direktør, L. I. Rasmus-
sen jun.

Rostrup, Knud, cand. act., underdirektør i
Pensionsforsikringsanstalten.

Rostrup, Otto, civilingeniør.

Rothe, Frederik, cand. polit., kontorchef
i Kongeriget Danmarks Hypotekbank.

Rottensten, Johan, landbrugsattaché, Bonn.

Rudfeld, Kirsten, cand. polit., fuldmægtig
i Arbejds- og socialministeriet.

Rübner-Petersen, Knud, civilingeniør.

Rygner, Bent, h. a. & h. d.

**Rytter, Aage L.*, handelsminister.

Røgind, Sven, cand. polit., docent ved
Danmarks tekniske Højskole.

Rønne, C., cand. jur., kontorchef i Østif-
ternes Kreditforening.

Rønne, Torben, cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.

Rønnow, V., fuldmægtig i Privatbanken.

Rønsted, Karmark, landsretssagfører.

Rørdam, Kjeld, højesteretssagfører.

Sadolin, Per, stud. polit.

Sagild, J. O., direktør i Nye Danske af 1864.

Salomon, Jacob, cand. polit., landsretssagfører.

Sandholt, Paul, dr. rer. pol., fuldmægtig i 2. Hovedrevisorat.

Sauerberg, Erik, cand. polit., sekretær under Københavns Magistrat.

Schønning, C., fuldmægtig.

Schmidt, C. I. W., regnskabschef i Overformynderiet.

Schmidt, Erik Ib, cand. polit., økonomisk-statistisk konsulent i Finansministeriet.

Schmidt, Frank K., stud. polit.

Schmiegelow, Arthur, cand. polit., kontorchef i Privatbanken.

Schmitt, Fritz, stud. polit.

Schoch, Aage, cand. polit., direktør for Dansk Røde Kors.

Schou, Halfdan, stud. polit.

Schou, Holger H., direktør i C. Schous Fabrikker.

Schultz, Carl E., direktør.

Schultz, Jørgen, stud. polit.

Schultz-Petersen, Kaj, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Schönwandt, F., stud. polit.

Sehested Hansen, E.

Sehested Hansen, Poul, vekselerer.

Seidenfaden, Gunnar, cand. polit., kontorchef i Udenrigsministeriet.

Selig, Poul, direktør.

Seligmann, E., direktør for Prisdirektoratet.

Siesbye, Ole, vekselerer.

Sieverts, Børge, grosserer.

Simon, L., grosserer.

Simonsen, Henning, vekselerer.

Simonsen, J., cand. polit., direktør i Medicinalco.

Simonsen, Poul, direktør i Bing & Grøndahl.

Sinding-Olsen, Kai, stud. polit.

Sjøl, Poul, stud. polit.

Skade, H. N., cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.

Skade, Rigmor, cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.

Skak-Nielsen, N. V., cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.

Skarum, Ernst, cand. polit., fuldmægtig i Indenrigs- og boligministeriet.

Skat-Rørdam, K., direktør i Carlsberg Bryggerierne.

Skjerbæk, Ellen, cand. polit., frue.

Skjerbæk, Gunnar, cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.

Skou, Martin, direktør i Crome & Goldschmidt.

Skov, Henry, direktør i Dansk Pressefabrik.

Skovgaard, Hugo, bankdirektør, Holbæk.

Skovgaard, K., professor ved Landbohøjskolen.

Skrydstrup, Børge, cand. polit., fuldmægtig i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.

Skøt, Gudrun, stud. polit.

Skøt, L. P., stud. polit.

Sletting, Ib Mogens, stud. polit.

Slyngborg, Anne, stud. polit.

Smith, Erik Hilmer, stud. polit.

Smith, Helge, cand. polit., fhv. overtoldinspektør.

Smitt, A. Wagner, grosserer.

Sommer, Elisabeth, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Arbejds- og Fabriktilsynet.

Sonne, A., cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.

Spangenberg, Jens, kontorchef i Sparekassen for København og Omegn.

Stampe-Frølich, E. J., cand. polit., ekspeditionssekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Starck-Sørensen, C., adm. direktør i C. F. Richs & Sønner.

Stauning, A., sekretær for Erhvervsraadet for Gartneri og Frugtavl.

Steen Hansen, H. C., statsautoriseret revisor.

Steensgaard, Poul, stud. polit.

Steensrup, C. F., cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.

Stegmann, Sv., prokurist.

Stenersen, Tjerk, cand. polit., P. Brøste's Export.

Stenhus, Poul, cand. polit., prokurist, Lund & Boie.

Stensballe, Holger, cand. jur., kontorchef i Københavns Kreditforening.

Stensballe, J. L., direktør, fhv. minister, ML.

Stephensen, P. Th., bankdirektør, Ikast.

Stevenius-Nielsen, H., civilingeniør, direktør i Dansk Svovlsyre- og Superphosphatfabrik, formand for Industriraadet.

Stetting, Lauge, stud. polit.

Stigaard, A., amtsforvalter, Roskilde.

Stii, Børge, direktør.

Stjernqvist, Henry, cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.

Storgaard, Søren E., cand. polit., sekretær i Produktivitetsudvalgets sekretariat.

Storm Hansen, Kaj, cand. polit., fuldmægtig i Direktoratet for Vareforsyning.

Strange Petersen, O., cand. polit., docent ved Århus Universitet.

Strøm Tejsen, Aage V., cand. polit., direktør.

Stürup-Johansen, Birger, bankdirektør, Næstved.

Suenson, Bent, civilingeniør, direktør i Store Nordiske Telegrafskab.

Sundberg, Ove, stud. polit.

Sveinbjørnsson, E., cand. polit., Executive Director, International Bank for Reconstruction and Development, Washington.

Sveistrup, Elisabeth, frue.

Sveistrup, P. P., cand. polit., kontorchef i Grønlandsdepartementet, lektor ved Københavns Universitet.

Svendsen, Knud-Erik, stud. polit.

Sylow, Helge, prokurist.

Søe, A. Chr., hovedbogholder i Københavns Havnevæsen.

Sønderbye, Christian, bogholder.

Sørensen, Børge, cand. act., adm. direktør i Pensionsforsikringsanstalten.

Sørensen, C. J., cand. polit., ekspeditionssekretær ved Landsnævnet for Børneforsorg.

Sørensen, E., kontorchef i Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn.

Sørensen, Frode, cand. polit., handelsgartner, lektor ved Landbohøjskolen.

Sørensen, Henry, statsautoriseret revisor.

Sørensen, Herluf, vicedirektør i Den danske Landmandsbank.

Sørensen, Kaj C., h. d., prokurist.

Sørensen, O. Byrge, civilingeniør.

Sørensen, S., fhv. statskonsulent.

Sørensen, Tage, cand. act., direktør i Andelsanstalten Tryg.

Tallov, F., direktør i C. Olesen.

Thalbitzer, Carl, cand. polit., redaktør, Finanstidende, medlem af direktionen for Kongeriget Danmarks Hypotekbank.

Thaulow, A., direktør i Christiansholms Fabriker, formand for Grosserer-Societetets Komité.

Theilgaard, N., direktør i Dansk Galoche- og Gummifabrik.

Thejll, Jan, stud. polit.

Therkelsen, stud. polit.

Thestrup, Knud, dommer, Viborg, MF.

Thierry, P., vekselerer.

Thillemann, Gertrud, cand. polit.

Thomassen, Gunnar, cand. polit., sekretariatschef under Københavns Magistrat.

Thomsen, Chr., cand. jur. & polit., fuldmægtig i Finansministeriet.

Thomsen, Else Oluf, professorinde.

Thomsen, H., bankdirektør, Herning.

Thomsen, Ivar, direktør i Amagerbanken.

Thomsen, Johan, civilingeniør.

Thomsen, Kr. Refslund, cand. polit., amtmand, Åbenrå.

Thomsen, Mads, cand. oecon., kontorchef i Danmarks Sparekasseforening.

Thomsen, T. K., civilingeniør.

Thorkilsen, A. M., fhv. kontorchef i Finansministeriet.

Thorning Christensen, Paula, cand. polit., h. a., adm. direktør i Ejnar Munksgaard.

Thornø, V., vekselerer.

Thorsteinsson, Th., højesteretssagfører, direktør i Østifternes Kreditforening.

Thrane, Hans Erik, cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.

Thygesen, J. C., cand. jur., underdirektør i De Danske Spritfabrikker.

Thygesen, J. V., cand. jur., afdelingschef i Handelsministeriet.

Tillge, Poul, direktør, Bakteriologisk Laboratorium Ratin.

Toftegaard, Børge, regnskabschef.

Toftegaard, Jens, cand. polit., direktør i Bikuben.

Toftegaard, Margrete, frue.

Toftegaard, Ole Henrik, cand. polit., bank-assistent.

Toft-Nielsen, Helge, stud. polit.

Topsoe, Haldor, civilingeniør.

Tork, J. A., cand. polit., fhv. ekspeditions-sekretær i Generaldirektoratet for Statsbanerne.

Torp-Pedersen, A. H., direktør i Købstædernes almindelige Brandforsikring.

Torpe, Chr., redaktør.

Trier, Ulf, cand. polit., fuldmægtig i Arbejdsdirektoratet.

Trock-Jansen, E., grosserer.

Tryggvason, Klemens, cand. polit., direktør i Islands Statistiske Bureau, Reykjavik.

Tåning, Hans, stud. polit.

Uhrskov, Tage, cand. polit., ekspeditions-sekretær ved Håndværksrådet.

Uldall-Hansen, Helge, cand. polit., fuldmægtig i Finansministeriet.

Ullstad, Johan, grosserer.

Ulv, Martin, cand. oec., sekretær i Det statistiske Departement.

Ussing, Alf, cand. polit., kommitteret i Store Nordiske Telegraf-Selskab.

Ussing, Niels, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Vang Lauridsen, J., ingeniør, direktør.

Vang Lauridsen, O., fabriksingeniør, Vejen.

Wassard, M. A., ambassadør, Oslo.

Vastrup, Niels, arkitekt.

Wechselmann, Sigurd, cand. jur., amtmand, Næstved.

Vedel, Lauge, stud. polit.

Veistrup, P., kontorchef i Statens Ligningsdirektorat.

Weitemeyer, R. R., cand. polit., kontorchef i 2. Hovedrevisorat.

Velling, A. C., statsautoriseret revisor.

Wendt, Frantz, direktør i Foreningen Norden.

Venge, Mogens, cand. polit., prokurist, Carl Th. Mallings.

Werdelin-Larsen, H., cand. jur., direktør i Jydsk Handels- og Landbrugsbank, Århus.

Wessel, A., hovedkasserer i Privatbanken.
Vestberg, Jens, cand. polit., børssekretær.
Westlund, Knud, cand. polit., fuldmægtig i Østifternes Kreditforening.

Wiene, Kjeld, stud. polit., boghandler.

Wilkins, Fritze, cand. polit., kontorchef i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Villadsen, Viggo H., cand. polit., adm. direktør i Magasin du Nord.

Willemann, S., bankassistent.

Willerslev, Richard, dr. phil.

Vilmar, E. H., statsautoriseret revisor.

Vind, Ove, cand. polit., kammerherre, Sanderumgaard.

Winding, Poul, cand. polit., lektor ved Handelshøjskolen i København.

Winding Pedersen, H., cand. polit., professor ved Københavns Universitet.

Winge, Preben, cand. polit., chefredaktør, Randers.

Winkelhorn, Kjeld, h. d., fuldmægtig i Københavns Handelsbank.

Viskum, Folmer, cand. polit.

Witte, E. R., h. d., direktør.

Vollmond, Aage, skibsreder.

Wonsild, Aage, forretningsfører.

Wonsild, P., direktør.

Wroblewsky, Otto, J., afdelingsbestyrer i Københavns Handelsbank.

Wulff, Flemming C., vekselerer.

Wulff, Holger, bankassistent.

Würtzen, P. E., direktør i De Københavnske Forstæders Bank.

Wærum, E., cand. polit., ambassadør, Paris.

Zeuthen, Else, mag. art.

Zeuthen, F., dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

Ziegler, E., cand. polit., statistiker, Scandinavian-American Nylon-Hosiery Co., Nærum.

Ølgaard, Anders, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Østergaard, Svend Stubbe, cand. polit., redaktør, Slagelse.

Ialt 950 medlemmer.

Rettelser og tilføjelser til medlemslisten bedes meddelt foreningens sekretær, Niels Hemmingsgade 24, K.

DANMARKS NATIONALBANK

BALANCE DEN 31. JANUAR 1953

AKTIVER

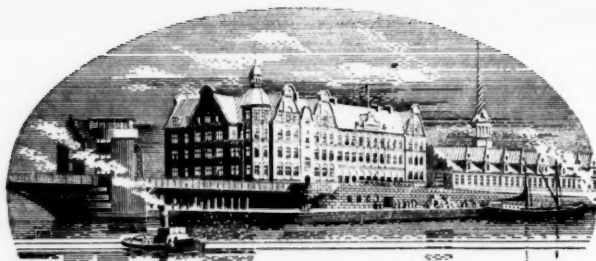
1000 kr.

Guldbeholdning	69.015
Korrespondenter i udlandet	778.136
Veksler på udlandet og fremmed mønt	1.751
Veksler på indlandet	26.432
Lån på obligationer og aktier	29.700
Lån mod statens garanti	10.244
Konto kulant	31.916
Finansministeriets løbende konto	
Finansministeriets konto i h.t.lov af 9.juni 1948 (Beredskab 1950)	53.077
Finansministeriets konto vedrørende statsgaranti for betalings- overenskomster m. m.	44.488
Statens regulerings-konto	3.346.913
Obligationer og aktier	442.661
Skillemønt	3.219
Forskellige debitorer	52.413
Bankens bygninger	2.943
Statens grundfondsforskrivning	21.363
	<hr/>
	4.914.271

PASSIVER

1000 kr.

Seddelomløb	1.862.622
Grundfond	50.000
Reservefond	19.754
Kurssikrings-konto	13.535
Danmarks Nationalbanks obligationer af 1936	22.000
Folio	383.365
Konto kulant	498.639
Finansministeriets løbende konto	36.193
Finansministeriets konti i h. t. særlige love	1.485.753
Korrespondenter i udlandet	461.683
Forskellige kreditorer	80.727
	<hr/>
	4.914.271

PRIVATBANKEN

I KJØBENHAVN

Københavns ældste Bank

Hovedkontor: Børsgade 4 . Central Nr. 1

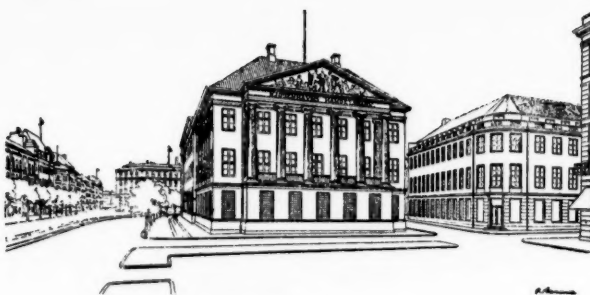
BALANCE ULTIMO JANUAR 1953

DEBET

Kassebeholdning		156.140.705 02
Indenlandske banker og sparekasser:		
Indskud	6.733.321 22	
Kreditter og lån	3.598.417 72	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		10.331.738 94
Fremmed mønt og veksler på udlandet		22.223.809 37
Udenlandske obligationer og aktier		1.104.426 26
Indenlandske obligationer og aktier		0 00
Egne aktier (nom. kr. 000)		194.710.373 05
Panteobligationer		0 00
Indenlandske veksler		27.686.234 78
Udlån		50.787.450 85
Kasse kredit		70.197.526 08
Konto kurant:		301.302.606 08
Indenlandsk regning	149.038.258 32	
Udenlandsk regning	49.419 19	
Forskellige debitorer		149.087.677 51
Blandt deponerede sikkerheder under de 5 sidste poster udgør egne aktier nom. kr. 1.579.600 00		40.700.216 87
Garantier		59.058.899 38
Faste ejendomme		16.089.700 00
Inventar og boksanlæg		0 00
Kuponer, børs- og stempelmerker		5.924.738 04
Omkostninger		1.123.849 60
		1.106.469.951 83

KREDIT

Aktiekapital		40.000.000 00
Reserver:		
Lovmæssig reservefond	17.320.000 00	
Ekstra reservefonds	33.000.000 00	
Overførsel fra forrige år	6.910.254 75	
Jubilæumsfond		57.230.254 75
Folio konto		1.000.000 00
Konto kurant:		52.338.504 42
Indenlandsk regning	278.586.414 38	
Udenlandsk regning	6.046.155 55	
Indlån på bankbog m. v. med kortere opsigelsesvarsel end 1 måned		284.632.569 93
Indlån på 1 måned eller længere tid		159.003.036 52
Indenlandske banker og sparekasser:		273.918.617 59
Indskud	109.864.367 62	
Kreditter og lån	0 00	
Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		109.864.367 62
Rediskonterede veksler:		18.747.147 65
Indenlandske	0 00	
Udenlandske	0 00	
Garantier		0 00
Akcept konto		59.058.899 38
Forskellige kreditorer		0 00
Prioritetsgæld i faste ejendomme		49.529.260 21
Rente og provision m. m.		0 00
		1.147.293 76
		1.106.469.951 83

AKTIESELSKABET
KJØBENHAVNS HANDELSBANK

BALANCE ULTIMO JANUAR 1953

		DEBET	
51	Kassebeholdning		195,855,512 13
87	Indenl. banker og sparekasser:		
	Indskud	1,170,930 37	
	Kreditler og lån	2,967,495 91	
94	Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		4,138,426 28
37	Fremmed mønt og veksler på udlandet		44,810,955 31
26	Udenl. obligationer og aktier		6,477,450 34
00	Indenl. obligationer og aktier		39,533 87
05	Egne aktier (nom. kr. 0,00)		201,337,048 90
00	Panteobligationer		0 00
78	Indenlandske veksler		15,288,706 75
85	Udlån		76,974,688 78
08	Kasse kredit		62,396,776 33
08	Konto kurant:		520,648,605 48
	Indenlandsk regning	47,758,660 42	
	Udenlandsk regning	676,916 74	
			48,435,577 16
	Forskellige debitorer		52,672,996 36
	Blant deponerede sikkerheder under de sidste 5 poster udgør egne aktier nom. kr. 1,281,300 00		
38	Garantier		115,306,788 95
00	Faste ejendomme		28,513,990 00
00	Inventar og boxanlæg		0 00
04	Kuponer, børs- og stempelmarker		14,823,552 75
60	Omkostninger		2,106,925 87
83			1,389,827,535 26
		KREDIT	
00	Aktiekapital		50,000,000 00
	Reserver:		
	Lovmæssig reservef. I	12,500,000 00	
	Lovmæssig reservef. II i h. t. banklovens § 13	7,850,519 94	
	Ekstra reservefond	35,135,455 91	
75	Kursreguleringsfond	3,000,000 00	
00	Konto for skatter	3,500,000 00	
42	Overførsel fra forrige år	7,857,927 67	
			69,843,903 52
	Folio konto		74,321,928 67
	Konto kurant:		
	Indenlandsk regning	302,233,000 81	
	Udenlandsk regning	14,386,634 17	
93			316,619,364 98
52	Indlån på bankbog m. v. med kortere opsigelsesvarsel end 1 måned		183,627,417 04
59	Indlån på 1 måned eller længere tid		361,792,913 20
	Indenlandske banker og sparekasser:		
	Indskud	87,467,035 57	
	Kreditler og lån	8,000 00	
62			87,475,035 57
65	Udenlandske korrespondenter (banker og bankiers)		35,399,692 57
	Rediskonterede veksler:		
	Indenlandske	0 00	
	Udenlandske	2,839,746 00	
			2,839,764 00
00	Garantier		115,306,788 95
38	Akcept konto		78,456 39
21	Forskellige kreditorer		90,492,859 25
00	Prioritetsgæld i faste ejendomme		0 00
76	Rente og provision m. m.		2,029,141 12
83			1,389,827,535 26

Sine Forsikringer

tegner man i

NORDISK LIV & ULYKKE

Grønningen 17 . Telf. Central 2860 . St. Kongensgade 128

BIKUBENS FORVALTNINGSAFDELING

påtager sig bestyrelse af

kapitaler, der vil være at **båndlægge** i henhold til testamente, gavebrev, separations- og skilsmissevilkår el. lign.,

legatkapitaler,

pensionsfonds,

kapitaler, der skal tjene til **sikring af periodiske ydelser** og

kapitaler iøvrigt efter nærmere aftale.

De bestyrede kapitalers samlede pålydende pr. 31. marts 1952: ca. 493 mill. kr.

Vedtægter udleveres i Bikubens filialer eller ved henvendelse

forvaltningsafdelingens kontor, Silkegade 8, K., tlf. centr. 133,
der giver alle oplysninger.

BOGANMELDELSER I NÆRVÆRENDE HÆFTE

Side

<i>N. Banke og P. Winding: Konjunkturer og Kriser (Ole Myrvoll)</i>	254
<i>Carsten Welinder: Företaget och dess ekenomi (Mads Thomsen)</i>	256
<i>Readings in Monetary Theory, Readings in Price Theory (P. Nørregaard Rasmussen)</i>	257
<i>M. Abramovitz: Inventories and Business Cycles (Poul Winding)</i>	257
<i>R. G. Bressler: City Milk Distribution (Frank Meissner)</i>	259
<i>Svend Thorsen: Den danske dagspresse. (S. Gammelgaard Jacobsen)</i>	262
<i>D. N. Chester: Central and local government. (Kjeld Philip)</i>	264

MODTAGEN LITTERATUR

W. W. ROSTOW: The process of economic growth. 285 sider. § 4,50. (Norton & Co., New York 1952). — HERMAN WOLD: Demand Analysis. 358 sider. 38 sv. kr. (Almquist & Wiksell, Stockholm 1952). — RICH. WILLERSLEV: Studier i dansk industrihistorie 1850—1880. 301 sider. (Einar Hareks Forlag, København 1952). — TORBEN AGERSNAP: Studier over indre vandringer i Danmark. 78 sider. 6 kr. (Universitetsforlaget i Århus, 1952). — International Monetary Fund Staff Papers, November 1952. — GEORG COHN: Eksistentialisme og Retsvidenskab. 109 sider. 9 kr. (Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København 1952). — GOETZ BRIEFS: Zwischen Kapitalismus und Syndikalismus. 189 sider. 6 sfrs. (A. Francke, Bern 1952). — International Economic Papers, No. 2. 232 sider. 15 sh. (Macmillan, London 1952). — OTTO KRAUS: Der Kapitalzins im Kreuzfeuer. 148 sider. DM 6,90. (Richard Pflaum, München 1951). — AXEL H. PEDERSEN: Entreprise. 179 sider. 22 kr. (Gyldendal, København 1952). — Konjunkturläget, hösten 1952. Meddelanden från Konjunkturinstitutet, Serie A:22, 164 sider. 3,50 sv. kr. (Stockholm 1952). — Economic Bulletin for Europe, Second Quarter 1952. 107 sider. § 0,50. ECE, Geneve, November 1952 (Munksgaard). — Preliminary report on the world social situation. 180 sider. § 1,75. United Nations, New York 1952 (Munksgaard). — W. LEONTIEF m. fl.: Studies in the structure of the American economy. 561 sider. (Oxford University Press, New York 1953). — MORRIS A. COPELAND: A study of moneyflows in the United States. 338 sider. § 7,50. (National Bureau of Economic Research, New York 1952). — Studies in income and wealth. Conference on research in income and wealth. Vol. XV. 230 sider. § 3,50. (National Bureau of Economic Research, New York 1953). — S. FABRICANT: The trend of government activity in the United States since 1900. 263 sider. § 4,00. (National Bureau of Economic Research, New York 1953). — GÖSTA MICKWITZ: Finlands handel på Sverige 1920—1938. 265 sider. (Helsingfors 1952). — J. LA COUR og AXEL WASS: Skattelovene. 340 sider. 19,50 kr. (Gyldendal, København 1952). — LADY RHYS-WILLIAMS: Taxation and incentive. 188 sider. 15 sh. (Hodge & Co., London 1953). — A standardised system of national accounts. 99 sider. (OECE, Paris 1952). — R. K. SHERK: The Legates of Galatia from Augustus to Diocletian. 115 sider. (The Johns Hopkins Press, Baltimore 1951). — Betænkning afgivet af udvalget angående forsorgen for de i forsorgslovens kapitler XXIV—XXVII omhandlede personer. 210 sider. (Schultz, København 1952). — A study of trade between Latin America and Europe. 117 sider. § 1,25. (United Nations, Geneve 1953). — Measurement of productivity. 104 sider. 4/6 sh. (OECE, Paris 1952). — Principbetänkande angående driftbidrag till primärkommuner. 147 sider. (S.O.U. 1952 : 44). — RAGNAR BENTZEL: Inkomstfördelningen i Sverige. 228 sider. 14 sv. kr. (Industriens Utredningsinstitut, Stockholm 1952). — Kulbranchen. Trustkommissionens betænkninger Nr. 2. 71 sider. (København 1953). — RASK NIELSEN: Det europæiske samarbejde. 180 sider. Kr. 9,75. (Det danske Forlag, København 1953). — L. J. ZIMMERMAN: The propensity to monopolize. 100 sider. 15 sh. (North-Holland Publishing Co., Amsterdam 1952). — Bestämmelser och praxis rörande statens budget. 224 sider. (S.O.U. 1952 : 45). — Education in a technological society. (Unesco, Paris 1952). — J. TINBERGEN: On the theory of economic policy. 78 sider. 13 sh. (North-Holland Publishing Co., Amsterdam 1952).

Bøgerne kan fås til anmeldelse ved henvendelse til redaktionen.

Redaktionens adresse: Niels Hemmingsensgade 24, København K.
Annonceekspedition: Gyldendalske Boghandels annonce-afd., Klareboderne 3, tlf. c. 775
Tidsskriftets bogladepris: 15 kr. pr. årgang, enkeltsalg 4 kr. pr. nr. 8 kr. pr. dobbelt nr.

NIELSEN & LYDICHE (N. SIMMELIKER)
KØBENHAVN

CLOC GIN

End

